

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ІМ. І. МАЛИНОВСЬКОГО

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Матеріали круглого столу

м. Острозьк, 18 травня 2023 року

Острозьк
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2023

Рекомендовано до друку вченою радою Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» (протокол № 12 від 30 червня 2023 р.)

Редколегія випуску:

Іщук С. І., доктор юридичних наук, доцент, директор ННІП ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»;

Дробуш І. В., доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри державно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»;

Дацюк О. О., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія».

С 89 Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу (м. Острого, 16 травня 2022 р.) / за ред. проф. І. В. Дробуш, доц. О. О. Дацюка. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. 224 с.

DOI 10.25264/30.06.2023

У збірнику публікуються матеріали круглого столу «Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного права в сучасних умовах» (м. Острого, 16 травня 2022 року) на актуальну державно-правову проблематику. Наведені тези доповідей розкривають сучасний стан та проблематику функціонування державно-правових інститутів в умовах воєнного стану та перспективи їх реформування у ході євро інтеграційного процесу.

УДК 34(477)

ЗМІСТ

Сергій Іщук

ПОДАТКОВІ МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСТВА
В СУЧАСНИХ УМОВАХ 7

Ірина Дробуш

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОЇ
РЕГЛАМЕНТАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ 12

Петро Кралюк

ПРОЄКТ КОНСТИТУЦІЇ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО:
ІСТОРИЧНИЙ ТА ЮРИДИЧНИЙ КОНТЕКСТ 18

Roman Martyniuk, Oleksii Datsiuk, Tetiana Khomych

THE PRESIDENT OF UKRAINE AS THE SUPREME
COMMANDER-IN-CHIEF OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE:
ISSUES OF REALIZING HIS CONSTITUTIONAL STATUS 21

Ірина Панчук

САМООРГАНІЗАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ОЗНАКА ТА ПРАВОВА
ЦІННІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ 27

Леся Стрельбіцька

ЧЛЕНСТВО УКРАЇНИ В НАТО ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 32

Олена Курганська

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ЗАХОДІВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ
В УКРАЇНІ 38

Роман Кушнір

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 44

Богдан Герус

ВИКЛИКИ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 49

Людмила Дробуш

СПІВРОБІТНИЦТВО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ 54

Тетяна Кунаш

ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ 60

Надія Нечипорук ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ І ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ ОХОРОНИ СІМЕЙНИХ ТА МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	66
Марина Корень ВПЛИВ ГРОМАДСЬКОСТІ НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ: ОЦІНКА РОЛІ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ	73
Юлія Трофимчук КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ: ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС	78
Аліна Шадій ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ	83
Діана Хуторна МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ В УКРАЇНІ	89
Андрій Сидорук ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА	94
Оксана Возна ОХОРОНА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБУ (ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ): УЗАГАЛЬНЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	101
Єлизавета Павлюк ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ	105
Іванна Бартницька ПАРЛАМЕНТСЬКА РЕФОРМА: НАПРЯМИ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ	108
Вікторія Ублієва СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	113
Валерія Ублієва ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ	119

Владислава Курилас

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ
ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ 125

Анастасія Цверкалюк,

РОЗМЕЖУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ТА ЦИВІЛЬНОЇ
ЮРИСДИКЦІЇ В ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРАХ:
ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ 132

Андрій Дятлик

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ
І ПРАКТИКИ 137

Роман Плисюк

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ
ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ 141

Богдан Плисюк

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ
ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 146

Катерина Іванюк

РЕФЕРЕНДУМНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА 151

Діана Конько

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ 157

Соломія Трачук

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ
ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА
ХАРАКТЕРИСТИКА 163

Микола Поліщук

ПРАВО НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄСПЛ (ТЕОРЕТИЧНІ
ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ) 168

Олексій Собко

НАРОДОВЛАДДЯ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП
КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ 175

Дар'я Кульчин

МЕЖІ ДОПУСТИМОГО ВТРУЧАННЯ В ПРАВО НА ОСОБИСТЕ
І СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ ОСОБИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 179

Іван Кучер

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 187

Олександр Ратинський

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ
ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ
АСПЕКТ 192

Тетяна Яковець

ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ 198

Діана Вів'юрко

РІШЕННЯ ЄСПЛ В СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ 203

Сергій Жилик

МІСЦЕВІ ВИБОРИ: ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ
ТА ПРОВЕДЕННЯ 210

Олександр Свирида

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ
УКРАЇНИ ЯК ЄДИНОГО ОРГАНУ ЗАКОНОДАВЧОЇ ВЛАДИ 214

Анастасія Очкусь

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНУ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ
В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ 218

Сергій Іщук,

доктор юридичних наук,

директор ННІ права імені І. Малиновського

Національного університету «Острозька академія»

ПОДАТКОВІ МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Державна фінансова підтримка функціонування громадянського суспільства, як правило, здійснюється через такі форми: 1) пряма фінансова підтримка, що передбачає виділення коштів із державного чи місцевого бюджетів для інститутів громадянського суспільства; 2) непряма фінансова підтримка, що реалізується через встановлення податкових пільг для окремих суб'єктів чи громадських ініціатив з метою економії ними фінансових ресурсів та подальшого їх використання на статутні цілі.

Механізм непрямої фінансової підтримки інститутів громадянського суспільства, передбачений податковим законодавством України, не обмежується лише спеціальним режимом оподаткування неприбуткових організацій. У системі пільг, які стимулюють діяльність інститутів громадського суспільства, додатково виділено механізми стимулювання благодійництва та волонтерства. Поряд із звільненням доходів інститутів громадянського суспільства у вигляді добровільних пожертвувань, благодійної допомоги та інших доходів від оподаткування, держава встановлює податкові пільги для благодійників, юридичних та фізичних осіб, з метою стимулювання такої діяльності.

Правові основи підтримки волонтерської діяльності визначені Законами України «Про волонтерську діяльність», «Про благодійну діяльність та благодійні організації» та Податковим

кодексом України. Системні зміни чинного законодавства щодо удосконалення механізмів підтримки волонтерської діяльності набули чинності нещодавно (3 вересня 2022 року) та визначені у таких актах: 1) Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності» від 15.08.2022 року № 2519-IX; 2) Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України» від 15.08.2022 року № 2520-IX.

На сьогодні податкові стимули для підтримки волонтерського руху в умовах війни, на нашу думку, слід розглядати у таких аспектах.

I. Податкові стимули для благодійників – фізичних осіб.

Суть такого заохочення полягає у тому, що фізичні особи, які підтримують волонтерські ініціативи мають право на податкову знижку з податку на доходи фізичних осіб відповідно до умов ст. 166 ПК України. При цьому, до податкової знижки зараховуються сума коштів або вартість майна, перерахованих (переданих) платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям, які на дату перерахування (передачі) таких коштів та майна відповідали умовам, визначеним пунктом 133.4 статті 133 ПК України, у розмірі, що не перевищує 4 відсотків суми його загального оподаткованого доходу такого звітного року.

Особливості застосування податкової знижки в сучасних умовах: 1) податкова знижка не застосовується у випадку пожертвувань для фізичних осіб-волонтерів; 2) право на податкову знижку мають лише ті особи, які мають дохід у вигляді заробітної плати; 3) реалізація права на податкову знижку та документальне підтвердження витрат.

II. Податкові стимули для благодійників – юридичних осіб.

Юридичні особи, що є платниками податку на прибуток, мають право на кошти або майно, що передається як благодійні

внески, зменшити фінансовий результат до оподаткування з податку на прибуток за таких умов: 1) донати, передані неприбутковим організаціям, внесеним до Реєстру неприбуткових установ та організацій на дату такого перерахування коштів, передачі товарів, робіт, послуг; 2) допомога надана у розмірі, що не перевищує 4 відсотки оподатковуваного прибутку попереднього звітного року (пп.140.5.9 ПК України).

Відповідно до пп. 197.1.15 ПК України звільняється від оподаткування податком на додану вартість господарська операція із надання благодійної допомоги, зокрема безоплатне постачання товарів/послуг благодійним організаціям, утвореним і зареєстрованим відповідно до законодавства.

III. Особливості оподаткування фізичних осіб-волонтерів.

Фізичні особи, що здійснюють волонтерську діяльність мають право скористатися податковою пільгою, визначеною пп. 165.1.54 ПК України (виключення окремого виду доходу із загального оподатковуваного доходу ПДФО)

Особливості застосування вказаної пільги:

- включення особи до реєстру волонтерів відповідно до Наказу МінФіну від 30.10.2014 року № 1089;
- використання отриманого доходу на цілі передбачені ПК України (підпункти а) та в) пп. 165.1.54);
- окреме виключення для волонтерів передбачено пп. 170.7.8 ПК;
- з 3 вересня 2022 року відповідно до п. 6 Закону України № 2520-IX від 25.08.2022 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України» вирішено проблему часового застосування цієї пільги та узгоджено питання напрямків використання зібраних коштів.

IV. Особливості оподаткування юридичних осіб, що займаються волонтерською діяльністю.

Основними формами здійснення волонтерської діяльності юридичними особами є громадська організація (утворена на підставі положень Закону «Про громадські об'єднання») та благодійна організація (що створюється на підставі Закону «Про благодійну діяльність та благодійні організації»).

Основним податковим інструментом підтримки волонтерської діяльності юридичних осіб є інститут НО (неприбуткової організації), який визначений правилами п. 133.4 ПК України. Статус НО, який отримує відповідна юридична особа, передбачає: 1) звільнення від сплати ПНП; 2) податкові преференції для благодійників.

Неприбутковим підприємством, установою та організацією для цілей оподаткування податком на прибуток підприємств є підприємство, установа та організація (далі – неприбуткова організація), що одночасно відповідає таким вимогам:

- утворена та зареєстрована в порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації;
- установчі документи якої (або установчі документи організації вищого рівня, на підставі яких діє неприбуткова організація відповідно до закону) містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників у розумінні Цивільного кодексу України), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб;

Доходи (прибутки) неприбуткової організації використовуються виключно для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами.

Доходи неприбуткових релігійних організацій використовуються також для здійснення неприбуткової (добродійної) діяльності, передбаченої законом для релігійних організацій,

у тому числі надання гуманітарної допомоги, здійснення благодійної діяльності, милосердя.

- установчі документи якої (або установчі документи організації вищого рівня, на підставі яких діє неприбуткова організація відповідно до закону) передбачають передачу активів одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зарахування до доходу бюджету у разі припинення юридичної особи (у результаті її ліквідації, злиття, поділу, приєднання або перетворення).

- внесена контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій.

Ірина Дробуш,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»*

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах збройної агресії РФ волонтерський рух набрав в Україні значних обертів та став надійним партнером держави у сферах: матеріального й технічного забезпечення на фронті; надання медичної допомоги пораненим та постраждалим; матеріального забезпечення та психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам у тилу. При цьому є певна специфіка такої допомоги, яка полягає в наступному: волонтерські організації спеціалізуються на допомозі одному або декільком підрозділам Збройних Сил України, а не добровольчим батальйонам; спеціалізуються за певними видами допомоги; значну роль відіграє збір коштів на рахунок через соціальні мережі – спільнокошт (краудфандинг), додатково використовують благодійні кошти бізнесу та грантову допомогу міжнародних організацій. Таким чином, сьогодні волонтерські організації відіграють роль маркетингових компаній, які вивчають потреби фронту на локальному рівні, здійснюють мозаїчний збір коштів з різних джерел, здійснюють пошук, замовлення та придбання як в Україні, так і за кордоном певного обладнання, продуктів тощо та працюють як логістичні компанії, які забезпечують завезення, оформлення й транспортування до споживача [1].

Окрім того, є численні волонтерські організації, які не працюють з фронтом, а допомагають у тилу – від забезпечення притулку для тварин, що втратили господарів під час бойових

дій, до закупівлі й забезпечення ліками й продовольством соціально незахищених соціальних груп.

Варто зазначити, що є ряд проблем, які необхідно вирішити з тим, щоб унеможливити зловживання в сфері волонтерської діяльності. Насамперед, мова йде про те, що військово-волонтерство «перетворилося на ФОП», оскільки збір коштів здійснюється на особисті картки, не реєструються фонди. Така ситуація, з одного боку, свідчить про швидкість вирішення певного питання та адресність допомоги (закупівля військової амуніції, придбання ліків та продуктів харчування для громадян, які залишилися на окупованій території, а також допомога внутрішньо переміщеним особам), а з іншого – лише офіційно зареєструвавшись та потрапивши в реєстр волонтерів, людина не сплачуватиме податки та ПДФО з зібраних коштів, витрачених на допомогу у відсічі російської агресії [2].

Значним позитивом стало спрощення процедури такої реєстрації, зменшення пакету документів, що подається для включення до реєстру та створення опції реєстрації через «Дію», а також подання підтверджувальних документів про придбання відповідної продукції та оборонного обладнання.

У перспективі варто розмежовувати волонтерство в умовах воєнного стану та волонтерство у довгостроковій перспективі. Саме це потребуватиме більш детальної регламентації на законодавчому рівні.

Активізується участь молоді у волонтерській діяльності. Яскравим прикладом є дослідження USAID «Мріємо та діємо», IREX (проведення семи фокусгруп на різних територіях: у прифронтових і тилкових громадах). Як зазначає Ю. Ткачук, заступниця директорки програми USAID, «Якісне дослідження підтверджує всі кількісні дослідження, за якими волонтерить дуже багато молодих людей, понад половину. Але 50% людей долучилися до цього вперше. 20% молодих людей працює волонтерами повний робочий тиждень, і є такі випадки, коли вони покидають оплачувані посади і йдуть

волонтерити фултайм. 33% молодих людей не волонтерять, але переказують кошти і поширюють інформацію».

Якщо до 24 лютого більшість людей асоціювали волонтерство з фізичною допомогою армії, то зараз молодь розширила це поняття. Так, чимало опитаних називають волонтерством надання соціальних, підтримувальних послуг. Також молодь виокремлює «інформаційне волонтерство»: поширення матеріалів у соцмережах, протидію фейкам, SMM чи рекламу для неприбуткових організацій [3].

Війна змінила ставлення до волонтерства не лише громадян, а й представників держави. Так, Карта правових реформ для громадянського суспільства (бачення громадського сектору пріоритетів реформування й покращення правового середовища для організацій громадянського суспільства України на 2021–2025 роки) [4], Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021- 2026 роки [5] звернули значну увагу на проблеми законодавчої регламентації волонтерської діяльності та основні напрями подальшого розвитку волонтерства та його підтримки з боку держави, зокрема запровадження відповідних державних і місцевих програм, активізації просвітницької роботи з поширення кращих практик волонтерської діяльності тощо.

З метою забезпечення подолання викликів, які стали актуальними для волонтерського руху та неприбуткових організацій, зокрема, в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України, створення додаткових гарантій та можливостей для волонтерів в умовах війни були внесені зміни до ЗУ «Про волонтерську діяльність». Йдеться про розширення переліку напрямів, за якими може здійснюватися волонтерська діяльність, зокрема перелік доповнено таким напрямом як утвердження української національної та громадянської ідентичності (йдеться про широке застосування форм і методів державно – приватного партнерства, залучення інститутів громадянського суспільства та волонтерів до процесу формування та реалізації державної політики у сфері утвердження

української національної та громадянської ідентичності) [6]; додаткові форми державної підтримки волонтерської діяльності шляхом надання правової, організаційної, методичної, інформаційної допомоги волонтерам, організаціям та установам, що залучають волонтерів до провадження волонтерської діяльності на території України; розроблення та імплементації загальнодержавних цільових програм з підтримки розвитку волонтерства; надання інших видів державної підтримки відповідно до законодавства; узгодження положень Податкового кодексу України з положеннями Закону щодо оподаткування сум відшкодування витрат волонтера пов'язаних зі здійсненням волонтерської діяльності визначених частиною 3 статті 11 Закону України «Про волонтерську діяльність» [7].

Доволі дискусійним є питання щодо можливості надання волонтерам статусу учасників бойових дій шляхом включення їх до переліку осіб, які можуть отримати зазначений статус (ст.6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»). Разом з тим, волонтери мають змогу отримати статус учасника війни за умови їх належності до числа працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь у війні (п.13 ст.9 зазначеного закону). Для отримання цього статусу особа має надати документи, видані державними органами, підприємствами, установами, організаціями, що містять відомості про безпосередню участь працівника у бойових діях; витяги з наказів Генерального штабу Збройних Сил про залучення до забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії РФ; витяги з наказів про прибуття (вибуття) до (з) районів бойових дій, документи про направлення у відрядження (якщо строк залучення був менше 30 днів). Якщо особа є членом громадської організації, яка має договір з Міністерством оборони про волонтерську діяльність, є підтверджувальні документи (відрядні листи, накази), то цілком реально отримати статус учасника війни.

Нормативно – правове регулювання волонтерської діяльності потребує розробки та прийняття відповідних програм як на загальнодержавному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Так, доволі позитивними є результати розробки та прийняття органами місцевого самоврядування Програм сприяння розвитку волонтерства відповідної територіальної громади на 2023-2027 роки [8].

Таким чином, розвиток волонтерства, зростання включеності жителів у волонтерську діяльність та активізацію їхньої залученості у суспільно значущі сфери життя громади, внесок у майбутню перемогу України напряду залежить від особистої мотивації, ефективності налагодження конструктивної співпраці місцевої влади з організаціями та установами, що залучають волонтерів за умов усебічної підтримки з боку держави.

Список використаних джерел:

1. Потапенко В., Двігун А. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf
2. Волонтерство – благодійництво – гуманітарна допомога: різні інструменти – одна мета. XI форум розвитку громадянського суспільства. (5 грудня 2022 р. URL: <https://cedem.org.ua>
3. Ю.Ткачук. Інструменти різні, а мета – спільна: на XI форумі розвитку громадянського суспільства відбулася дискусія про волонтерство та благодійництво. URL: <https://cedem.org.ua>
4. Карта правових реформ для громадянського суспільства. URL: <https://www.ucipr.org.ua>
5. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента від 7 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
6. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Росії

проти України: Закон України від 15.08.2022р. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua)

8. Програма сприяння розвитку волонтерства територіальної громади на 2023-2027 роки. URL: <https://rm.coe.int/municipal-programme-on-promotion-of-volunteer-activities/1680a84b7b>

Петро Кралюк,

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»*

ПРОЄКТ КОНСТИТУЦІЇ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО: ІСТОРИЧНИЙ ТА ЮРИДИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Під кінець XIX ст. в Російській імперії в умовах наростання революційних настроїв редикулізовується український національний рух. У середовищі українських діячів з'являється ідея державної незалежності України. Вперше вона була публічно висловлена юристом Миколою Міхновським (1873-1924). У 1900 р. у Львові він опублікував брошуру «Самостійна Україна». В основі тексту була промова, яку Міхновський у лютому того року виголосив у Полтаві й Харкові. Ця брошура стала своєрідною програмою для Революційної Української Партії, в організації якої й брав участь цей діяч. У «Самостійній Україні» автор вказував на порушення з боку росіян домовленостей з українцями, укладених у Переяславі в 1654 р. Вони передбачали, на думку Міхновського, створення конфедеративної держави. Натомість російська сторона знищила українську державність й почала проводити русифікаторську політику. Міхновський запитував: «...Яким правом російське правительство поводить з нами на нашій власній території, наче зі своїми рабами? Яким правом відносно нас, тубільців своєї країни, видано закон з 17 травня 1876 року (мається на увазі Емський указ – П. К.), що засуджує нашу національність на смерть? На підставі якого права на всіх урядах нашої країни урядовцями призначено винятково росіян або змоскалізованих ренеґатів? На ґрунті якого права з наших дітей готують по школах заклятих ворогів і ненависників нашому народові?

Через що навіть у церкві панує мова наших гнобителів? Яким правом правительство російське здерті з нас гроші витрачає на користь російської нації..? І, нарешті, найголовніше: чи має право царське правительство взагалі видавати для нас закони, універсали та адміністраційні засади?»

Тобто Міхновський вважав, що Росія керує українськими землями протиправно. На його думку, кінець XIX ст. – це доба визволення націй, які прагнуть мати свою державу. Українці не є винятком. Тому в кінці брошури Міхновський закликає подолати «ніч бездержавності» й боротися за національне визволення: «Ми виголошуємо, що ми візьмемо силою те, що нам належить по праву, але віднято в нас теж силою. Наша нація довго нездужала, але нині вже стає до боротьби. ... Ніч була довга, але ранок наблизився, і ми не допустимо, щоб проміння свободи усіх націй заблищало на наших рабських кайданах: ми розіб'ємо їх до схід сонця свободи. ... Ми не хочемо довше зносити панування чужинців, не хочемо більше зневаги на своїй землі. Нас горстка, але ми сильні нашою любов'ю до України! ... Усіх, хто на цілій Україні не за нас, той проти нас. Україна для українців, і доки хоч один ворог-чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружжя. ... Вперед! Бо нам ні кого надіятись і нічого озиратись назад!».

У 1905-1907 рр. в Російській імперії вибухнула революція. Під впливом революційних подій 17 жовтня 1905 р. цар Микола II оголосив «Маніфест», який обіцяв запровадження конституційного устрою і скликання Державної Думи, власне парламенту. На початку 1906 р. в імперії була здійснена реформа державного управління. Відбулися вибори в Думу, яка стала законодавчим органом і обмежувала владу монарха.

В умовах революційних змін в імперії Міхновський розробив проєкт Конституції України, який був опублікований у вересні 1905 р. на сторінках часопису «Самостійна Україна», що вийшов у Львові. Україна в цій Конституції поставала як «спілка вільних і самоправних земель». Усі українські землі від Сяну по Кубань мали ввійти до складу цієї держави на федеративних

правах. У Конституції прописувалися широкі громадянські права – недоторканність особистості, недопустимість покарання і перебування під вартою без судового вироку понад 24 години; недоторканність житла; свобода совісті, свобода слова, відокремлення церкви від держави, а держави від церкви; вільне розірвання шлюбу; право на освіту; свобода друку; свобода зібрань, утворення спілок і будь-яких інших організацій; право на звернення до влади з індивідуальними чи колективними петиціями; таємниця листування; право на рідну мову при визначенні офіційною української; право на звернення до суду тощо.

Державна влада поділялася на законодавчу, виконавчу й судову. Законодавчу мав здійснювати виборний парламент, що складався з двох «хат» – Ради представників та Сенату. Виконавчу ж владу здійснював Президент. Суди, за конституцією, мали бути гласними й демократичними.

Конституція Міхновського залишилася лише на папері. Але це є цікава пам'ятка української правничої думки, яка засвідчила, що ідея української державності мала поширення в середовищі освічених українців. Вона не виникла на порожньому місці. Принаймні за нею стояла традиція української козацької державності.

Roman Martyniuk,

Candidate of Political Sciences,

*Associate Professor of the chair of state law disciplines
of the National University "Ostroh Academy";*

Oleksii Datsiuk,

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor of the chair of state law disciplines
of the National University "Ostroh Academy";*

Tetiana Khomych,

*Lecturer of the chair of theory and history of the state and the law
of the National University "Ostroh Academy"*

**THE PRESIDENT OF UKRAINE
AS THE SUPREME COMMANDER-IN-CHIEF
OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE:
ISSUES OF REALIZING HIS CONSTITUTIONAL STATUS**

Domestic constitutional legislation sufficiently clearly defines the place of the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine – the President of Ukraine – in the system of bodies ensuring Ukraine’s national security and defense capability. At the same time, in the professional environment, a stable understanding of the concept of «Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine» has not yet been formed. An analysis of the powers of the President of Ukraine in the field of national security and defense gives grounds for asserting that his role as the Supreme Commander-in-Chief, depending on the situation, may consist of both political leadership of bodies that ensure Ukraine’s defense capability, and direct strategic management of the Armed Forces of Ukraine.

The status of the head of state as the supreme commander-in-chief of the country's armed forces has been formed historically and generally does not depend on the adopted form of government. However, the head of state plays a decisive role in the leadership of the armed forces in those countries where he is the real bearer of executive power. Initially, the institution of the head of state existed in the form of the institution of a monarch, and monarchs, especially in the early stages of the existence of a feudal state, often came from the military background. This partly explains why the status of the commander-in-chief is associated with the person of the head of state. The president is the «historical successor» of the monarch in the structure of the state mechanism. In the process of the formation of the modern republican statehood, the nature of the monarch's power was largely transferred to the president, for whom the head of state – the monarch served as a prototype in many respects. Taking the place that was occupied by the monarch, the president at the same time «inherited» many of his powers with some features [1, p. 91]. The status of the president as the supreme commander-in-chief of the country's armed forces should also be considered a hereditary feature of the institution of the monarch.

According to Art. 102 of the Constitution of Ukraine, the President of Ukraine is the head of state, the guarantor of state sovereignty, territorial integrity of Ukraine, the implementation of the strategic course of the state to acquire full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization, and according to Clause 1 of Part 1 of Art. 106 of the Constitution of Ukraine, the President of Ukraine ensures the independence and national security of the Ukrainian state [2]. Clause 17 of Part 1 of Art. 106 of the Constitution of Ukraine establishes the status of the President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, it is specified that the President of Ukraine appoints to positions and dismisses from positions above the command of the Armed Forces of Ukraine, other military formations; carries out leadership in the field of national security and defense of the state [2]. Clause 18 of Part 1 of Art. 106 of

the Constitution of Ukraine establishes that the President of Ukraine «heads the Council of National Security and Defense of Ukraine» [2] – a coordinating body on issues of national security and defense. Therefore, the Basic Law of Ukraine combines the statuses of the head of state, the guarantor of constitutional values, the Supreme Commander of the Armed Forces of Ukraine and the head of the National Security and Defense Council of Ukraine in the person of the President of Ukraine. The combination of the aforementioned statuses in the person of the President of Ukraine indicates their integral and functional connection, as well as the fact that the powers of the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine are derived from the powers of the President of Ukraine as the head of state [3, p. 55]. This is due to the fact that the powers of the President of Ukraine, in contrast to the powers of other authorities, which have fundamentally narrower functional specialization, are connected with the implementation of all internal and external functions of the state in general. One of these functions is the protection of the sovereignty and territorial integrity of the Ukrainian state. This is the President of Ukraine that is subordinate to the system of ensuring national security and state management of the defense of Ukraine, since ensuring national security and defense capability of the state requires the concentration and unity of power, coordination of the activities of all its branches, and the most prompt adoption of power decisions. The functional nature of the President of Ukraine, who, according to the criteria of a mixed republic, must ensure the coordinated functioning of all the most important elements of the state mechanism, the unity of its power, best meets these conditions.

The Supreme Command of the Armed Forces of Ukraine and other military formations provided for by law is a fundamentally important tool for guaranteeing the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine by the President of Ukraine. In Ukraine, in view of the adopted mixed republican form of government, the President of Ukraine guarantees the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine through the Cabinet of Ministers of Ukraine and relevant

executive bodies subordinate to the Government. The dualistic organization of executive power inherent in a mixed republic also provides that the President of Ukraine carries out strategic leadership of the Armed Forces of Ukraine, while the Minister of Defense of Ukraine, in accordance with Art. 8 of the Law of Ukraine «On the Armed Forces of Ukraine» dated March 25, 1992, carries out military-political and administrative leadership of the Armed Forces of Ukraine [4]. The implementation of the functions and powers of the President of Ukraine in the field of national security and defense of Ukraine is ensured by a special body – the Council of National Security and Defense of Ukraine. The very existence of the National Security and Defense Council of Ukraine and the chairmanship of the President of Ukraine in this body play a fundamental role in combining the functions of the Head of State with the executive power. In accordance with Part 4 of Art. 10 of the Law of Ukraine «On the National Security and Defense Council of Ukraine» dated March 5, 1998, the official position of the President of Ukraine, expressed in the form of decisions of the National Security and Defense Council of Ukraine regarding specific issues of the Government's activities, has an imperative character for the latter [5].

The analysis of the constitutional status of the President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine raises the question of the legal mechanism for the implementation of the function of guaranteeing the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine by the President of Ukraine, established by Art. 102 of the Constitution of Ukraine. Clause 1 of Art. 106 of the Constitution of Ukraine only summarizes the powers of the President of Ukraine to ensure the state independence and national security of Ukraine. In fact, the mechanism for implementing the aforementioned function of the President of Ukraine at the constitutional level has not been fully defined. This makes the implementation of the function of guaranteeing the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine by the President of Ukraine largely discretionary, and the

forms and means of implementation of this function largely depend on the subjective discretion of the President of Ukraine. Such a situation threatens the President of Ukraine to exceed the limits of his constitutionally established competence. It is also noteworthy that the conditionality of part of the powers of the President of Ukraine, enshrined in Art. 13 of the Law of Ukraine «On National Security of Ukraine» dated June 21, 2018, its constitutional powers in the field of national security and defense of Ukraine are not too obvious. From this, it can be seen that at the constitutional level, it is necessary to regulate the powers of the President of Ukraine in a more comprehensive and detailed manner – regulatory tools for the implementation of his function of guaranteeing the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine. The importance of deeper constitutional regulation of the competence of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense of Ukraine is also evidenced by the provisions of Art. 6 of the Law of Ukraine «On the Defense of Ukraine» dated December 6, 1991 stating that «the President of Ukraine exercises powers in the field of defense in accordance with the Constitution of Ukraine» and that «the powers of the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine are determined by laws» [6].

The creation at the constitutional level of a comprehensive mechanism for the implementation of the function of guaranteeing the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine by the President of Ukraine minimizes the possibility of discretionary actions of the Head of State in the sphere of national security and defense of Ukraine, as well as the possibility of unconstitutional legislative expansion of his constitutional competence.

Another urgent problem of implementing the constitutional status of the President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine is the creation of an effective constitutional mechanism for interaction between the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine in the field of defense. In the conditions of the constitutionally established distribution of the joint competence of these subjects, a constructive means

of coordinating their activities in the field of defense can be the constitutional requirement to adopt, at the sittings of the Cabinet of Ministers of Ukraine under the chairmanship of the President of Ukraine, the acts that ensure the implementation of the status of the President of Ukraine as the Supreme Commander of the Armed Forces of Ukraine. Convening and determining the agenda of such sittings of the Government should be the prerogative of the President of Ukraine. The acts adopted at these sittings must be signed by the President of Ukraine, the Prime Minister of Ukraine, and the Minister of Defense of Ukraine.

References:

1. Harutyunyan A. Institute of the President of the Republic of Armenia. Comparative legal analysis. Yerevan: Mkhitar Gosh, 1996. 312 p.
2. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254/96-vr. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1996. No. 30. Art. 141.
3. O. Kotlyarenko. Characterization of the content and scope of the powers of the President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. 2022. No. 2. P. 52-58.
4. On the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine dated March 25, 1992 No. 1934-XII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1992. No. 9. Art. 108.
5. On the National Security and Defense Council of Ukraine: Law of Ukraine dated March 5, 1998 No. 183/98-VR. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1998. No. 35. Art. 237.
6. On the defense of Ukraine: Law of Ukraine dated December 6, 1991 No. 1932-XII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1992. No. 9. Art. 106.

Ірина Панчук,

кандидат юридичних наук,

*старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»*

САМООРГАНІЗАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ОЗНАКА ТА ПРАВОВА ЦІННІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Тема самоорганізації населення є важливим предметом наукових пошуків уже досить тривалий час. Вона активно вивчається політологами, соціологами, економістами та науковцями інших профілів. Очевидно, що самоорганізація населення є також предметом наукових інтересів правознавців, які досліджують її в контексті формування громадянського суспільства, функціонування місцевого самоврядування, становлення демократичного режиму та багатьох інших питань. Доведено, що історія самоорганізації суспільства сягає найдавніших часів існування людства і кожен історичний етап залишав свій відбиток на її структурі та особливостях. Не стане виключенням і розв'язана росією війна в Україні. Вона суттєво вплинула на публічно-політичні та правові відносини в сучасному українському суспільстві, посиливши значення ідеї самоорганізації населення як важливої правової цінності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній науковій літературі досить ґрунтовно досліджено термін «самоорганізація населення». Його аналізом займалися, зокрема, такі науковці як Н. Мішина, В. Бульба, Т. Терещенко та інші. Виходячи із семантики згаданого словосполучення, більшість з них доходять до висновку, що самоорганізація населення –

це процес, в ході якого люди, які проживають на певній території, добровільно об'єднуються та організовуються для спільного вирішення проблем, захисту своїх інтересів, розвитку та покращення умов життя в їхній спільноті.

За словами Н. Мішиної, можна розглядати два різних підходи до визначення «самоорганізації населення». У широкому сенсі це означає, що люди, які проживають на певній території протягом тривалого періоду (більше шести місяців на рік), самостійно організовують свою роботу та поведінку. У вузькому сенсі, самоорганізація населення передбачає визначення конкретних суб'єктів, які мають право створювати органи самоорганізації згідно з законодавством України [1, с. 31].

Вивчаючи та аналізуючи наявні наукові здобутки у питанні самоорганізації населення, можемо констатувати, що сьогодні такий процес об'єднання людей для задоволення власних інтересів розглядають у першу чергу в контексті громадянського суспільства як одну з його невід'ємних ознак, а також у контексті становлення та функціонування демократичної правової держави. Це, в свою чергу, передбачає активну участь громадян у прийнятті рішень, організації проєктів, ініціатив та спільних дій для досягнення колективних цілей. При цьому, високий рівень громадянської активності населення пов'язаний перш за все з високим рівнем його правової свідомості. Наразі, самоорганізація населення – це процес, який лежить в основі громадянського суспільства та базується передусім на принципах демократії, самоврядування, взаємодії та взаємопідтримки, які стали правовими цінностями такого суспільства.

Нагадаємо, що правовими цінностями громадянського суспільства є ті ідеї, принципи та переконання, які визнаються та цінуються населенням певної держави в контексті її правової системи. Правові цінності визначають стандарти поведінки та взаємовідносин між людьми, а також відносини між людьми та державою. Цими цінностями є права людини, такі принципи як законність, рівність, справедливість,

свобода, повага до приватної власності, громадянська відповідальність та інші. Правові цінності відіграють важливу роль у формуванні та розвитку громадянського суспільства. Вони сприяють стабільності, забезпечують захист прав та свобод громадян, підтримують правопорядок і сприяють розвитку демократичних інститутів. Розуміння та повага до правових цінностей сприяють побудові справедливого, правового та гармонійного суспільства.

Виходячи з вищесказаного, саму ідею самоорганізації населення можна віднести до категорії правових цінностей громадянського суспільства. Адже, коли люди усвідомлюють свою можливість впливати на прийняття рішень, що стосуються їх життя та спільноти, та користуються нею, це активізує демократичну участь як основу справедливого та гарантованого законом управління державою.

Більше того, залученість до процесів самоорганізації населення здатна підвищити рівень правосвідомості індивіда чи колективу. Так, американський дослідник Д. Рюшемаєр пише, що колективна самоорганізація не просто підсилює окремі індивідуальні інтереси, але й впливає на усвідомлення індивідами власних інтересів, нормативних зобов'язань та розуміння своєї ситуації (особливо, коли ці інтереси, зобов'язання та розуміння виходять за межі їхнього безпосереднього життєвого світу). Це формує їх «свідомість» [2]. Тобто, взаємодіючи, обговорюючи спільні проблеми, вирішуючи спільні питання та приймаючи спільні рішення, які стосуються загального благополуччя, люди здатні переосмислити власний досвід та позицію, змінити своє ставлення до ситуації, зміцнити або сформувати правові ідеї, принципи та переконання.

Безперечно, війна в Україні ціною жахливих втрат створила унікальні умови для утвердження ідеї самоорганізації населення як правової цінності у правосвідомості українців. Здатність населення швидко та ефективно організовуватись стала у буквальному розумінні життєво важливою. З початком війни відбувся стрибок розвитку різних інститутів громадянського

суспільства у справі захисту прав та свобод людини і громадянина. Ці інститути працювали та продовжують працювати як самостійно, так і у співпраці з державною владою. Це призвело не тільки до значного збільшення їх кількості, але й сприяло підвищенню довіри громадян до більшості таких організацій.

Так, за період з 24 лютого до 30 червня 2022 року в Україні було зареєстровано 4365 громадських організацій. Цю інформацію надало Міністерство юстиції України Центру демократії та верховенства права. Зважаючи на цифри, можна зробити висновок, що в порівнянні з усім 2021 роком кількість нових організацій значно збільшилася, оскільки тоді з'явилося лише 792 організації [3].

У той же час, подальше становлення у правосвідомості українського суспільства ідеї самоорганізації населення повинно бути пов'язане передусім із усвідомленням існування певного правового поля для цього процесу. Для забезпечення законності та правопорядку у створенні та функціонуванні інститутів громадянського суспільства необхідно дотримуватись принципів та норм права. Отож, громадяни повинні розуміти, що існують нормативно-правові акти, які конкретизують процедури створення, реєстрації та функціонування громадських організацій. Останній рік показав, що напружена ситуація в країні подекуди заважає належно розібратись в усіх правових питаннях, пов'язаних з самоорганізацією населення. Це тягне за собою вчинення правопорушень або створює ситуації, на вирішення яких потрібно витратити зайвий час і ресурси. У таких умовах, завданням держави є інформування населення про всі правові аспекти самоорганізації населення.

Отже, війна в Україні суттєво змінила підходи до самоорганізації населення в нашому суспільстві. Вона не лише стимулювала розвиток громадянських інститутів, які займаються захистом прав та свобод людини та громадянина в цих жахливих обставинах, але й утвердила в правосвідомості населення розуміння самоорганізації – як важливої правової цінності. Більше того, здатність українців швидко та ефективно

самоорганізовуватись практично в усіх сферах життя стала прикладом для багатьох країн.

Список використаних джерел:

1. Мішина Н. В. Термін «самоорганізація населення» в законодавстві та в доктринальній літературі України. *Держ. управління: теорія та практика*. К., 2006. No 1. С. 30–35.

2. Rueschemeyer D. Participation and Democracy East and West Comparisons and Interpretations. 1998. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=70M4CQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>

3. Центр демократії та верховенства права URL: <https://cedem.org.ua/news/4365-gromadskyh-ta-blagodijnyh/> (дата звернення 16.01.2023р.)

*Леся Стрельбіцька,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»*

ЧЛЕНСТВО УКРАЇНИ В НАТО ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Питання членства України в НАТО набуло особливої гостроти після реалізації імперських планів Російської Федерації з моменту анексії Автономної Республіки Крим, створення псевдореспублік та повномасштабного вторгнення на суверенну та незалежну державу – Україну у її міжнародно – визнаних кордонах.

Як відомо, саме агресивна зовнішня політика Росії підштовхнула цілий ряд пострадянських країн – Латвію, Литву, Естонію, Грузію стати на шлях набуття членства в НАТО, і варто наголосити, що балтійські держави набули членство в НАТО ще у 2004 році. Проте політика Російської Федерації залишилась незмінною і в наступні десятиліття. Все більше держав, котрі притримувались статусу нейтралітету, заявили про бажання вступити в Альянс. Фінляндія та Швеція – країни, що змінили свій військово-політичний вектор на 360 градусів після повномасштабного вторгнення в Україну. Саме цією псевдопричиною (недопущення розширення Альянсу у Східній Європі) Росія обґрунтовувала збройну агресію в Україні.

При цьому обрання згаданими державами вступу саме до НАТО пояснюється, безумовно, тим, що передбачений ст. 5 Північноатлантичного договору 1949 р. (укладений у Вашингтоні, округ Колумбія, 4 квітня (далі – Північноатлантичний договір 1949 р.) механізм колективної оборони сприймається ними як потужний засіб захисту від багатьох

зовнішніх викликів їхній безпеці, і передусім від тих, що є подібними до вчинених Росією проти України.

Становлення відносин між Україною та НАТО відбувається з моменту проголошення Україною державної незалежності у 1991 р. У січні 1992 р. представник України вперше взяв участь у Робочій групі високого рівня Ради північноатлантичного співробітництва, яка потім була перейменована на Раду євроатлантичного партнерства [1].

А вже у лютому цього ж року відбувся перший візит Генерального секретаря НАТО М. Вернера до Києва, в ході якого Україна була запрошена до участі у РПАС, повноправним членом цієї організації наша держава стала 10 березня 1992 р.

Говорячи про сучасний стан відносин між Україною та НАТО у цьому питанні, варто підкреслити, що НАТО продовжує надавати Україні політичну та військову підтримку щодо територіальної цілісності і суверенітету, практичну підтримку – у розбудові інституцій оборони і безпеки, в модернізації та реформуванні Збройних сил, у тренуванні, військових навчаннях, у тому числі спільних, і багатьма іншими способами, надання летального озброєння, боєприпасів тощо.

У НАТО назвали суму військової допомоги Україні за час повномасштабної війни з РФ: країни НАТО з початку російського вторгнення надали Україні військову підтримку на суму близько 40 млрд. доларів. Про це заявив генсек альянсу Йєнс Столтенберг у четвер, 28 березня, повідомляє «Європейська правда» [2].

Україна прагне стати повноправним членом європейської та євроатлантичної спільноти, що потребує застосування загальноєвропейських і євроатлантичних підходів, насамперед, принципів і стандартів, прийнятих в арміях держав – членів НАТО.

Характерним прикладом може слугувати український військово-промисловий комплекс. Можливе членство України в НАТО відкриє національним підприємствам нові інвестиційні перспективи у країнах-членах НАТО, на що вже вказує досвід

ВПК країн Східної Європи, однак окремі підприємства не зможуть скористатися такою перевагою та в умовах жорсткої конкуренції з ВПК високо розвинутих країн ринкової економіки будуть змушені закритися. І це є негативним наслідком для національної економіки [3].

Із набуттям Україною членства в НАТО наш військово-промисловий комплекс дістане можливість брати участь на рівних умовах в усіх тендерах із купівлі-продажу озброєння і техніки військових, морських, повітряних сил країн – членів НАТО. Тоді буде унеможливлена ситуація на кшталт тієї, що сталася на оголошеному НАТО тендері на купівлю транспортного літака, коли український «Руслан» виявився проігнорованим.

В умовах російської агресії Президент України Володимир Зеленський у кінці лютого 2022 року подав заявку на вступ до Європейського Союзу. В першу чергу нас підтримали наші найближчі сусіди – Польща, Словаччина, Чехія, Румунія, Латвія, Естонія, Литва, Болгарія, які виступили із заявами про надання Україні членства в ЄС за особливою прискореною процедурою, що буде значним ударом по злочинному путінському режиму, який всіма силами намагається не допустити вступ України в ЄС. На початку березня Європейський парламент підтримав резолюцію, яка рекомендує інституціям Європейського союзу якнайшвидше надати нашій країні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС [4].

Складною, в економічному плані, можна назвати реформу Збройних Сил України відповідно до критеріїв побудови армій оборонного типу країн – членів Альянсу, яка передбачає скорочення особового складу. Це може призвести до загострення соціальних проблем серед українських військових. Проте логічним результатом такого реформування Збройних Сил буде створена сучасна, фахова, високооплачувана та боєздатна армія, яка реально зможе захистити державу.

На перший погляд, Україна цілком підходить під згадані критерії, а також має підтримку Організації. Тоді постає

закономірне питання: що ж насправді уповільнює процес вступу країни до Альянсу?

По-перше, недостатньо продуктивна імплементація необхідних реформ, зокрема, реформи сектору безпеки і оборони. Сюди входить приведення оборонно-безпекового сектору у відповідність до стандартів НАТО, прозора діяльність державних інституцій, демократичний контроль над силами оборони, забезпечення Збройних Сил України озброєнням та технікою, сумісними з тими, що використовуються державами-членами НАТО тощо.

По-друге, неефективна антикорупційна політика, законодавчі механізми запобігання корупції та притягнення порушників до відповідальності, тиск на незалежні антикорупційні інституції (наприклад, неодноразові спроби, не дотримуючись відповідних норм законодавства, звільнити очільника Національного антикорупційного бюро України), і так далі. За Індексом сприйняття корупції, щорічним дослідженням Transparency International, Україна у 2020 р. посіла 117 місце зі 180, розділивши позицію зі Свазілендом, Єгиптом, Замбією, Непалом та Сьєрра-Леоне [5].

У разі вступу України до Альянсу вона втрачає суверенність, оскільки її військовий потенціал повністю буде залежати та контролюватиметься НАТО.

Сьогодні близько 300 підприємств, установ і організацій, в яких зайняті понад 250 000 осіб, залучені до створення виробництва озброєння і військової техніки в Україні. Більшість з цих підприємств знаходяться в державній власності та залежать від субсидій з державного бюджету. Розвиток ОПК ускладнений через військово-політичну та економічну ситуацію, що виникла внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

Конфлікт призвів до прийняття Урядом України рішення про заборону військово – технічного співробітництва з РФ, яка до 2014 року була основним замовником українських товарів військового призначення та подвійного використання за

кордоном. Саме тому ОПК повинен трансформуватись для задоволення нагальних поточних та майбутніх потреб сил оборони та безпеки України і для зміцнення економічного потенціалу країни. Стратегія розвитку оборонно – промислового комплексу на період до 2025 року, що наразі розробляється, служитиме “дорожньою мапою” реформ.

Реформа у сфері розробок та виробництва озброєнь в нових геополітичних та гео економічних умовах при обмеженому державному оборонному замовленні дає можливість зберегти і забезпечити розвиток української оборонної промисловості та збільшити її експортний потенціал. Реформа спрямована на створення сприятливого бізнес-середовища для підприємств оборонної промисловості України.

Отже, Україні слід пам’ятати, що членство в НАТО призведе до необхідності витратити 2 % ВВП на потреби оборони й безпосередньо ті потреби, які будуть встановлені Організацією й цього зобов’язання Україна повинна буде неухильно дотримуватися. Щоправда, згідно з розділом 5 Стратегії національної безпеки України від 2015 р., реалізація даної Стратегії потребуватиме спрямування щорічно на бюджетне фінансування сектору безпеки і оборони не менше 5 % від валового внутрішнього продукту [6].

Список використаних джерел:

1. Відносини з Україною. *Організація Північноатлантичного договору*. 2022. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm
2. Генсек НАТО назвав суму військової допомоги Україні з початку війни. *Європейська правда*. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2022/04/28/7138545/>
3. Чукаєва В. О., Дивнич Д. І. Нова доктрина розвитку державності України: вступ до НАТО. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 41–43. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2019/2_2019.pdf#page=41
4. Чупрій Л. В. Євроінтеграційні та євроатлантичні перспективи України в світлі сучасних геополітичних викликів. *Регіональні*

студії. 2022. № 28. С. 119–123. URL: http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/28_2022.pdf#page=119

5. Індекс сприйняття корупції-2020. *Transparency International Ukraine*. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2020/>

6. Про Стратегію національної безпеки України: Рішення Ради нац. безпеки і оборони України від 06.05.2015 р.: станом на 29 трав. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0008525-15#Text>

*Олена Курганська,
старший викладач кафедри державно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»*

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАХОДІВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 року указом Президента України в нашій державі запроваджено правовий режим воєнного стану у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, який триває до цього часу. Цим Указом військовому командуванню разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування доручено запроваджувати та здійснювати передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (далі в тексті Закон № 1647-III) заходи і повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави; також передбачено, що на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права та свободи людини і громадянина, передбачені ст.ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану та надані невідкладні доручення органам виконавчої влади [3].

Перелік таких заходів встановлений Законом № 1647-III, однак багато питань запровадження заходів правового режиму воєнного стану деталізовано у постановках Кабінету Міністрів України. Цими урядовими актами, зокрема, затверджено

порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан; порядок встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан; порядок встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан; порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану [2,5,6,7,8].

Ухвалені Парламентом та Урядом нормативні акти дають можливість органам влади реагувати на загрози та своєчасно запроваджувати необхідні заходи правового режиму воєнного стану.

Однак, дотримання встановлених заходами правового режиму воєнного стану заборон має забезпечуватися юридичною відповідальністю за їх порушення, зокрема, і адміністративною. Така відповідальність має бути встановлена Верховною Радою України, оскільки ст. 92 Конституції України визначає, що виключно законами України визначаються діяння, які адміністративними правопорушеннями, та відповідальність за них [1].

Слід зазначити, що з часу введення воєнного стану нової спеціальної норми, яка б встановлювала адміністративну відповідальність за порушення заходів правового режиму воєнного стану, законодавець не прийняв, тому на практиці суди по різному підходять до визначення складу правопорушення, пов'язаних із порушенням заходів правового режиму воєнного стану.

Розглянемо, які склади адміністративних правопорушень, встановлені чинним законодавством про адміністративну

відповідальність, вбачають суди у діяннях осіб, які порушують заходи правового режиму воєнного стану.

Аналіз судової практики свідчить про те, що такі порушення кваліфікуються судами за такими складами, як:

– злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця (ст. 185 КУпАП);

– публічні заклики до невиконання вимог поліцейського чи посадової особи Військової служби правопорядку у Збройних Силах України (185⁷ КУпАП);

– злісна непокора законному розпорядженню чи вимозі військовослужбовця або працівника Державної прикордонної служби України або члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону (ст. 185¹⁰ КУпАП);

– порушення правил щодо карантину людей (ст. 44³ КУпАП) [4].

Приміром, постановою Шевченківського районного суду м. Львова ОСОБУ 1 визнано винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП за те, що 18.03.2023, о 01 год 50 хв, у м. Львові на вул. Шевченка, 54, ОСОБА 1 перебувала на вулиці без спеціально виданої перепустки, де запроваджено комендантську годину, а відтак, виявила непокору законному розпорядженню Львівської ОВА №1/22 від 25.02.2022, зі змінами №69/22 від 23.04.2022, у супереччя абз. 2 п. 8 Постанови КМ України №573 від 08.07.2020 р. [10].

В іншій справі, постановою Ленінського районного суду м. Полтави від 06.04.2023 р. по справі № 553/406/23 ОСОБУ 1 визнано винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 44-3 КУпАП за те, що 18.02.2023, близько 23 год. 50 хв., в м. Полтаві по пр-ту М. Вавілова, 2А, ОСОБА 1 перебувала на вулиці без документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство чи її спеціальний статус, без посвідчення про взяття на облік бездомної особи, довідки

про звернення за захистом в Україні, чим порушила п.п.2 п.2-2 Постанови КМУ № 1236 від 09.12.2020 року, чим вчинила адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст.44-3 КУпАП [11].

Таким чином, через відсутність спеціальної норми у КУпАП, яка б встановлювала адміністративну відповідальність за порушення окремих заходів правового режиму воєнного стану, у практиці притягнення осіб до адміністративної відповідальності, зокрема, за порушення правил комендантської години, існує різна правова кваліфікація аналогічних правопорушень.

При цьому, законодавець визначив, що ніхто не може бути підданий заходу впливу у зв'язку із адміністративним правопорушенням інакше як на підставі і в порядку встановлених законом, а застосування уповноваженими на те органами і посадовими особами заходів адміністративного впливу проводиться в межах їх компетенції, у точній відповідності з законом (ст. 7 КУпАП), тому є нагальна потреба на законодавчому рівні визначити спеціальними нормами ті діяння, які є адміністративними проступками у питаннях порушення вимог заходів правового режиму воєнного стану.

12 липня 2022 року, у Верховній Раді зареєстровано законопроект 7553 “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення комендантської години в умовах дії воєнного стану”, яким до КУпАП пропонується внести нову статтю 210-2 “Порушення комендантської години в умовах дії воєнного стану”, якою визначено, що адміністративним правопорушенням є порушення комендантської години, тобто перебування у певний період доби, під час дії військового стану, на вулицях та в інших громадських місцях або рух транспортних засобів, без спеціально виданих перепусток чи посвідчень (стягнення: попередження або накладення штрафу від 510 до 850 грн.) [9].

Однак, зволікання законодавця у встановленні чітких складів проступків у питаннях порушення заходів адміністративної відповідальності не сприяє досягненню одного з основних завдань адміністративної відповідальності – запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності. До того ж, порушення громадянами заходів правового режиму воєнного стану призводить до зниження ефективності запроваджених таких заходів та відволікає компетентні органи влади від виконання покладених на них повноважень, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави

Таким чином, забезпечення дотримання громадянами заходів правового режиму воєнного стану та належного правопорядку може забезпечуватися більш чітким регулюванням законодавцем питань встановлення адміністративної відповідальності за їх порушення.

Можна констатувати, що КУпАП містить певні склади адміністративних проступків, які охоплюють фактичні діяння, що є порушеннями заходів правового режиму воєнного стану, водночас ця нормативна база недостатня для забезпечення притягнення громадян за такі діяння до адміністративної відповідальності у точній відповідності із законом, тому потрібно якнайшвидше усунути ці прогалини шляхом введення до КУпАП конкретних складів таких адміністративних проступків.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про введення воєнного стану в Україні; Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL :: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

5. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573//. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/573-2020-p>.

6. Про затвердження Порядку встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1450. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/1450-2021-p>.

7. Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1407. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/1455-2021-p>.

8. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень, і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/1456-2021-p>.

9. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення комендантської години в умовах дії воєнного стану. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39987>

10. Постанова Шевченківського районного суду м. Львова від 11.04.2023 р. по справі № 466/3055/23 URL :<https://reyestr.court.gov.ua/Review/110224738>.

11. Постанова Ленінського районного суду м. Полтави від 06.04.2023 р. по справі № 553/406/23 URL :<https://reyestr.court.gov.ua/Review/110066188>.

Роман Кушнір,

*аспірант кафедри державно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»*

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Президент України Зеленський В.О. підписав Указ «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022. 300 народних депутатів проголосували за цей документ. Згідно з указом, воєнний стан запроваджується з 5 год. 30 хв. 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Таке рішення ухвалено у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони й відповідно до українського законодавства [5].

Відповідно до ч. 2 ст. 98 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», органи місцевого самоврядування і далі здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України. Військове командування разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування має забезпечити передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи й повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави [4].

На території, де введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і

законних інтересів громадян Президентом України можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації. Військові адміністрації населених пунктів утворюються в одному чи декількох населених пунктах (селах, селищах, містах), в яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, у тому числі внаслідок фактичного саморозпуску або самоусунення від виконання своїх повноважень, або їх фактичного невиконання, або припинення їх повноважень згідно із законом.

У місцевостях, де ведуться бойові дії, запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану покладається безпосередньо на військове командування та військові адміністрації (у разі їх утворення) [1].

У період воєнного стану діяльність місцевих органів влади спрямована на забезпечення дії Конституції та законів України, здійснення заходів правового режиму, оборони, цивільного захисту, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Воєнний стан передбачає надання органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки.

Очільник територіальної громади – сільський, селищний, міський голова у період воєнного стану, на території якої не ведуться бойові дії, може прийняти рішення з обов'язковим інформуванням начальника відповідної обласної військової адміністрації протягом 24 годин щодо: внесення змін до кількісного та персонального складу виконавчого комітету відповідної сільської, селищної, міської ради; затвердження тимчасової структури виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, загальної чисельності апарату ради та її виконавчих органів, утворення інших виконавчих органів ради; наділення органів самоорганізації населення окремими власними повноваженнями органів місцевого самоврядування, а також

передачі коштів, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для їх здійснення; внесення до місцевого бюджету змін, необхідних для здійснення заходів правового режиму воєнного стану військовим командуванням або відповідною військовою адміністрацією [3].

У першу чергу співпраця з військовими адміністраціями та військовим командуванням, стосується забезпечення системи основоположних прав і свобод людини і громадянина, оскільки така співпраця дозволила організацію оборони відповідних населених пунктів, а також оперативне інформування населення.

Одним з напрямів роботи, який забезпечують, в межах своєї компетенції, органи місцевого самоврядування – це забезпечення права на житло, яке відповідно до статті 64 Конституції України не може бути обмежене в умовах воєнного або надзвичайного стану. Держава гарантує громадянам, що тим з них, хто потребуватиме соціального захисту, житло буде надане державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату. Під громадянами, які потребують саме такого соціального захисту розуміємо внутрішньо переміщених осіб, які, відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначаються, як громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. На органи місцевого самоврядування, відповідно до даного Закону, також покладено обов'язок щодо створення необхідних умов задля забезпечення реалізації прав зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб на отримання комунальних послуг [2].

Крім того, 26 травня 2023 року Уряд затвердив правила створення Комісій з розгляду питань компенсації за знищене житло. Кабінет Міністрів України затвердив Примірне положення про Комісію з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації. Основними функціями і завданнями Комісії є:

- розгляд заяв про надання компенсації за знищене майно,
- надання консультацій щодо отримання компенсації,
- встановлення наявності/відсутності підстав для отримання компенсації,
- перевірка наявних документів та/або інформації,
- обстеження об'єктів компенсації,
- допомога в поновленні або отриманні втрачених документів власності,
- забезпечення підготовки рішень про виплату (або відмові у наданні) компенсації для подальшого затвердження ОМС,
- (у разі прийняття рішення про надання компенсації) виготовлення за допомогою Реєстру пошкодженого та знищеного майна (РПЗМ) та направлення заявнику житлового сертифіката в електронній та/або паперовій формі тощо [6].

Отже, забезпечення прав людини органами місцевого самоврядування в умовах воєнного стану має практичний аспект. Зокрема, це стосується забезпечення таких основних прав і свобод людини і громадянина як: право на життя та особисту недоторканність; право на інформацію; правознатисвої права і обов'язки. У той же час, право на інформацію, в контексті збирання та поширення, яке гарантоване ст.34 Конституції України, в умовах правового режиму воєнного стану, обмежено у зв'язку із забезпеченням національної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Рижук Ю. М. Забезпечення органами місцевого самоврядування прав людини в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 25-30. <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.3>
2. Миколюк А. В. Робота органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 2. С. 67–73. URL: <https://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/205/192> (дата звернення 21.11.2022).
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 21.11.2022).
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2005 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення 21.11.2022).
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022> (дата звернення 21.11.2022).
6. Деякі питання організації роботи комісії з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, [...]: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.05.2023 № 516.

Богдан Герус,

аспірант ННІ права ім. І. Малиновського

Національного університету «Острозька академія»

ВИКЛИКИ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 серпня 1991 року Україна проголосила себе незалежною державною, тому право кожного на судовий захист стало одним із фундаментальних прав людини, гарантованих у конституційному порядку. Таке право посідає важливе місце в структурі конституційно-правового статусу людини. Право на судовий захист проявляється через сукупність елементів, зокрема: доступність правосуддя; право на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення; незалежність і неупередженість суду; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; право на захист; публічність судового розгляду; розгляд справи в найкоротший строк, що передбачений законом [1].

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала військову агресію проти України. Вказана подія стала важливим випробуванням для кожного українця. Запровадження воєнного стану Указом Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022 «Про введення воєнного стану на території України» вплинуло на національну судову систему, проте, навіть в умовах воєнного стану конституційне право людини на судовий захист не може бути обмеженим [2, 3].

Варто зазначити, що судова система України, яка проходить процес реформування, перед початком війни фактично була «роззброєна». 22 лютого 2022 року десять членів Вищої ради правосуддя (ВРП) добровільно пішли у відставку через те, що не захотіли проходити незалежне оцінювання на

добросчесність, що мав проводитись Етичною радою, тому орган став неповноважним [4]. ВРП є одним з найважливішим і найвпливовіших органів у системі судоустрою України: вона ухвалює рішення про призначення та звільнення суддів, притягує суддів до дисциплінарної відповідальності, ухвалює рішення про тимчасове відсторонення від посади та надає дозвіл на затримання суддів. Отже, коли Росія розпочала повномасштабне вторгнення, фактично був відсутній конституційний орган державної влади та суддівського врядування, який міг би швидко реагувати на зміни, у зв'язку з військовою агресією Росії проти України. У березні 2022 року судова система була у паралізованому стані, жоден суд не здійснював правосуддя, за винятком невідкладних питань. Деякі суди опинилися на окупованій території, деякі були пошкоджені з перших днів війни, в деяких судах судді та працівники долучилися до Збройних Сил України або евакуювалися.

Згідно букви закону, введення воєнного стану не впливає на процес здійснення судочинства. Зокрема, відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється [3]. Однак на практиці забезпечити безперебійну роботу судів в період війни вкрай важко.

З метою вирішення даної ситуації Рада Суддів України (надалі – РСУ) прийняла ряд важливих рішень. 24.02.2022, РСУ прийняла рішення «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ». Згідно з цим рішенням РСУ підкреслила важливість вжиття невідкладних заходів, які мають бути спрямовані на забезпечення безпеки суддів, працівників апарату судів, інших працівників органів системи правосуддя, визначення чіткого алгоритму дій у разі загострення ситуації з метою збереження судових справ, матеріально-технічних цінностей, документів [5]. 2 березня

2022 РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, з них найважливіші: особливості роботи суду визначаються, виходячи з поточної ситуації у відповідному регіоні; при визначенні умов роботи суду у воєнний час необхідно керуватися реальними поточними обставинами, що склалася в регіоні; в кожному суді визначається відповідальна особа, яка має забезпечити актуальний облік працівників апарату та суддів, з урахуванням визначеної форми роботи суду (дистанційної тощо); усі доступні працівники суду, по можливості, переводяться на дистанційну роботу [6]. 14 березня 2023 РСУ затвердила «Окремі рекомендації організації роботи судів та суддів в умовах воєнного стану» [7].

Варто зазначати, що вищенаведені рішення допомогли «реанімувати» судову систему України. Важливе значення відіграло передача частини повноважень ВРП Голові Верховного Суду, згідно з нормами Закону № 2128-IX Розділ XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де доповнено пунктами 55 і 56 [8]. Зокрема, з метою недопущення припинення здійснення правосуддя судами, які з тих чи інших причин не можуть працювати під час воєнного стану, Головою Верховного Суду своїми розпорядженнями змінив територіальну підсудність більше 100 українських судів [9].

Важливою подією для судової системи стало обрання вісьмох членів Вищої ради правосуддя під час XIX позачергового з'їзду суддів України, який відбувався 11 та 12 січня 2023 року [10]. Це важливе рішення дало змогу відновити роботу колегіального, незалежного конституційного органу державної влади та суддівського самоврядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади та її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів.

Окрім того, 15 березня 2023 року Конкурсна комісія з добору кандидатів на посади членів ВККС, яка розпочала свою діяльність 21 січня 2022 року, завершила публічний конкурс з добору кандидатів на посади членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККС) та затвердила фінальний список із 32 кандидатів. Голова Конкурсної комісії зазначив: «Наразі заблоковано кваліфікаційне оцінювання 2 тисяч суддів, конкурс до апеляційних та місцевих судів, до Вищого суду з питань інтелектуальної власності та його апеляційної палати, не працюють два суди через повну відсутність суддів. Призначення членів ВККС розблокує зазначені процедури, які не здійснюються з 2019 року, розблокує доступ людей до правосуддя та дозволить оновити судові органи новими кадрами, які забезпечать в Україні верховенство права і довіру до судової влади. Завершенням конкурсу ми також виконали важливу вимогу щодо набуття членства України в Європейському Союзі і зробили це в умовах війни» [11].

Отже, проаналізувавши вищевикладене, ми можемо зробити висновок про те, що судова система України продовжує функціонувати в умовах воєнного стану. Окрім того, сьогодні ми можемо констатувати єдність судової системи України і прагнення суддів та працівників працювати з якнайбільшою віддачею, аби в цей складний для держави час забезпечити право кожної людини на судовий захист, використовуючи, в тому числі, нестандартні рішення та ідеї. Судова система вимагає перебудови внутрішніх процесів відповідно умов війни та швидкої реакції на зміни, які відбуваються в нашій країні. Запроваджений в Україні воєнний стан попри суттєві обмеження та негативні наслідки, став поштовхом для діджиталізації правосуддя, запровадження принципово нових процедур, спрямованих на захист прав, свобод та дотримання безпеки учасників судового розгляду.

Список використаних джерел:

1. Аракелян М. Забезпечення конституційного права людини на захист прав і свобод судом. *Право України*. 2006. № 3. С. 19.

2. Про введення воєнного стану на території України: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 12.05.2023).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 12.05.2023).

4. 10 членів Вищої ради правосуддя достроково склали повноваження за власним бажанням. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NZ220784> (дата звернення: 12.05.2023).

5. Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні : Рішення Ради суддів України від 24.02.2022 р. №9. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=130&page=5&per-page=8> (дата звернення: 12.05.2023).

6. Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 12.05.2023).

7. Окремі рекомендації організації роботи судів та суддів в умовах воєнного стану: Рішення Ради суддів України від 14.03.2022 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0010414-22#n3> (дата звернення: 12.05.2023).

8. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України від 03.03.2022 № 2112-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text> (дата звернення: 12.05.2023).

9. Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua> (дата звернення: 12.05.2023).

10. XIX позачерговий з'їзд суддів України обрав усіх 8 членів ВПІ. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/hih-pozacergovij-zizd-suddiv-ukraini-obrav-usih-8-cleniv-vrp> (дата звернення: 12.05.2023).

11. Конкурсна комісія завершила конкурс і оголосила перелік з 32 кандидатів на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України URL: <https://hcj.gov.ua/news/konkursna-komisiya-zavershyla-konkurs-i-ogolosyla-perelik-z-32-kandydativ-na-zaunyattya-posady> (дата звернення: 12.05.2023).

*Людмила Дробуш,
аспірантка кафедри державно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»*

СПІВРОБІТНИЦТВО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ

Реформа децентралізації, яка розпочалася ще у 2014 році, має на меті створення та підтримку повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Функціонування органів місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечує в повній мірі створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання населенню органами місцевого самоврядування, утвореними ними установами та організаціями високоякісних і доступних послуг на відповідних територіях, зокрема у сфері культури. На порядку денному органів публічного адміністрування є пошук шляхів належної реалізації прав особи, що повністю відповідає засадам Європейської Хартії місцевого самоврядування та принципам доброго демократичного врядування, закріплених Європейською стратегією інновацій та доброго врядування. Так, в межах впливу місцевої влади права людини поважаються, захищаються та реалізуються. Ведеться боротьба з дискримінацією за будь-якими ознаками. Культурне різноманіття вважається цінністю та постійно докладаються зусилля для забезпечення того, щоб усі робили свій внесок у місцеву

громаду, ототожнювали себе з громадою та не почували себе виключеними з неї. Пропагується соціальна згуртованість та інтеграція слабо розвинених територій, вразливих груп населення. Забезпечується доступ до основних послуг, зокрема для найбільш незахищених верств населення (Принцип 11 Європейської стратегії інновацій та доброго врядування). Це цілком відповідає правовій природі місцевого самоврядування та виокремленні муніципальних прав особи – члена територіальної громади.

Як зазначає А.В. Левенець, пріоритет муніципальних прав людини пояснюється тим, що більшість інтересів соціально-економічного, побутового, культурного характеру людина реалізує саме на локальному рівні, за місцем свого постійного проживання [1,с.31]. Розглядаючи сутність та зміст муніципальних прав проф. О.В. Батанов зауважує, що нормативно-правове забезпечення муніципальних прав здійснюється (має здійснюватися) не тільки на загальнодержавному, а і на всіх рівнях муніципально-правового регулювання, насамперед локальному (муніципальному). Причому в останньому разі суб'єктивні права жителів – членів територіальних громад повинні закріплюватися не шляхом дублювання відповідних конституційних положень, а у напрямі їхньої конституційної конкретизації, розширення, враховуючи, що перелік конституційних прав та свобод не є вичерпним. Це може виявлятися, по-перше, у формі конкретизації всіх чи окремих правомочностей, що мають конституційно-правове визнання як права людини; по-друге, встановленням процедури, порядку реалізації відповідного права на певній території; по-третє, закріпленням специфічних муніципальних гарантій здійснення конкретних суб'єктивних прав людини у територіальних громадах [2, с. 12].

Триває пошук ефективних шляхів реалізації усього комплексу прав та свобод особи на рівні громади. Так, органи місцевого самоврядування у сфері освіти несуть відповідальність за забезпечення якості освітніх послуг шляхом: 1) фінансування

діяльності закладів освіти з державного та місцевих бюджетів; утримання та розвитку матеріально-технічної бази; ініціювання позачергового інституційного аудиту; організації та фінансування методичного забезпечення освіти; створення інклюзивно-ресурсних центрів; 2) забезпечення доступності дошкільної, початкової, базової середньої та позашкільної освіти шляхом: організації обліку дітей дошкільного та шкільного віку; планування мережі відповідних закладів освіти та їх відкриття, закриття чи реорганізації; створення освітніх округів та опорних шкіл; закріплення за закладами початкової та базової середньої освіти території обслуговування; організації та фінансування підвезення учнів, педпрацівників до закладів освіти; 3) здійснення функції засновника щодо підпорядкованих закладів освіти: затвердження установчих документів закладу освіти, їх нової редакції та змін до них; укладання та розірвання строкового трудового договору (контракту) з керівником закладу освіти; організація проведення конкурсного відбору керівників закладів освіти; затвердження кошторису та фінансового звіту закладу освіти; здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю закладу освіти та за дотриманням установчих документів закладу освіти; створення у закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування; здійснення контролю за недопущенням привілеїв чи обмежень (дискримінації); оприлюднення результатів інституційного аудиту закладу освіти; оприлюднення інформації про отримані кожним підпорядкованим закладом освіти кошти, товари та послуги (публічні та приватні) [3].

Одним з дієвих інструментів реалізації повноважень органів місцевого самоврядування у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, молодіжної політики, фізкультури і спорту, утвердження української національної та громадянської ідентичності, регламентованих ст. 32 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» вважаємо співробітництво територіальних громад. Особливо в умовах воєнного

стану загострилось питання об'єднання організаційних та матеріально-фінансових зусиль громад щодо забезпечення культурних прав, тому й не випадковою стала потреба у вдосконаленні норм Закону України «Про співробітництво територіальних громад», зокрема у частині можливості укладення додаткового договору про приєднання до співробітництва, погодженого усіма учасниками співробітництва, яким вносяться зміни до чинного договору про співробітництво, відповідно до яких одна чи декілька заінтересованих територіальних громад приєднується до раніше організованого співробітництва, а також можуть бути передбачені зміни певних умов такого договору в частині розширення території, джерел, обсягів фінансування співробітництва, доповнення інших умов договору без зміни предмета договору та форми співробітництва, а також здійснення співробітництва як в одній формі так і шляхом поєднання елементів кількох форм (договір про співробітництво з поєднанням кількох форм співробітництва) [4].

Станом на 15.05.2023 року державний реєстр містить 950 договорів про співробітництво, з яких 113 договорів укладено після повномасштабного вторгнення РФ на територію України [5]. Щодо напрямів укладання договорів, то найбільше договори стосувалися соціально-гуманітарної сфери (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист). Значно менша кількість договорів щодо сфери ЖКГ, благоустрою, утилізації твердих побутових відходів, транспорту.

Найбільшу кількість договорів (61%) укладено у формі реалізації спільних проєктів, заходів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів.

Однією з причин вибору реалізації спільних проєктів стала можливість оперативного вирішення проблем та застосування спрощеної процедури укладання договорів, оскільки для підготовки проєкту договору можуть не

застосовуватися процедурні вимоги, зокрема: ініціювання співробітництва та надання згоди місцевою радою на організацію співробітництва; створення комісії з підготовки проекту договору про співробітництво; прийняття місцевою радою рішення про схвалення проекту договору про співробітництво.

23% укладених договорів припадає на форму спільне фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної форми власності. Укладання договорів за цією формою дає можливість невеликим громадам утримувати деякі заклади, і, тим самим забезпечувати жителів громад необхідними послугами, або покращити якість вже наявних послуг за рахунок акумуляції ресурсів. Відносно активне застосування форми співпраці спільного фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій, зумовлене наявністю у одного із суб'єктів співробітництва об'єктів комунальної інфраструктури. Це дозволяє іншим суб'єктам здійснювати лише витрати на утримання об'єктів комунальної інфраструктури та користуватись їх продуктом і послугами рівноцінно. Особливістю цієї форми співробітництва переважно короткий термін – 1 рік, тому що кошторис витрат на утримання затверджується в структурі місцевого бюджету щорічно [6].

Таким чином, муніципальне співробітництво сприятиме процесам створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина, забезпечення доступності, безоплатності та обов'язковості освіти для всіх, хто її потребує, збереження та популяризації національного і культурного надбання, створення конкурентоспроможного освітнього та мистецького середовища задля розвитку культури та надання населенню якісних послуг в сфері фізичної культури та спорту шляхом реалізації відповідних договорів (додаткових договорів про приєднання до співробітництва), виконання відповідних державних і місцевих програм, через мережу комунальних підприємств, установ і закладів для задоволення потреб та інтересів територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Левенець А. В. Нормативно – правові гарантії муніципальних прав людини в Україні. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 30–35.
2. Батанов О. В. Мунципальні права людини в умовах глобалізації: тенденції становлення та особливості реалізації. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації* : колективна монографія / за заг. ред. Н. В. Мішиної. Львів – Торунь: Ліга Прес, 2020. С. 5–44.
3. Огляд законодавства у сфері освіти щодо повноважень та обов'язків органів місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua>
4. Про внесення змін до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» щодо упорядкування окремих питань співробітництва територіальних громад; Закон України від 12 січня 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Реєстр про співробітництво територіальних громад станом на 15.05.2023 URL:<https://mtu.gov.ua/content/reestr-dogovoriv-pro-spivrobitnictvo-teritorialnih-gromad.html>
6. Мацокін А. Як вирішити проблеми, коли громада має обмежені фінансові та матеріальні ресурси? Потрібно співпрацювати з іншими громадами. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16570>

Тетяна Кунаш,

*студентка-магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Постановка проблеми. В Україні близько чотирьох мільйонів осіб з інвалідністю. Це значна частина суспільства, яка має право існувати та мати свої захищені права, знати їх, вміти використовувати. Здійснення позитивних перетворень у ставленні та сприйнятті явища інвалідності. Допомога сучасному суспільству у намаганні не нашкодити, а допомогти державі у вирішенні частих питань та проблем в осіб з інвалідністю.

Мета статті – розкриття юридичної природи прав осіб з інвалідністю в Україні та певних обмежень під час воєнного стану.

Виклад матеріалу. Правовий статус осіб з інвалідністю характеризується усією повнотою конституційних прав та свобод громадянина держави. Такі особи мають загальний правовий статус, але з огляду на певні власні вади мають, крім того, додаткові права та гарантії, що створює спеціальний правовий статус. Це не робить цих людей вище когось, це сприяє вирівнюванню їхнього статусу поряд з іншими людьми. Власне, такий статус опосередковано показує можливість реалізувати свої права, роль у суспільстві.

Для запобігання зменшенню обсягу прав та реалізації захисту осіб з інвалідністю на державних службах запроваджують навчання. Працюючи в суді, я мала можливість пройти короткий курс підготовки поведження в приміщенні суду осіб з інвалідністю та надання їм кваліфікованої допомоги з судових питань. На курсі було показано, як правильно заводити людей з різними фізичними обмеженнями до суду, що мають

бути на вулицях встановлені спеціальні таблички про позначки місцевості чи певного закладу; для таких людей має бути надано чи то сурдоперекладача, чи особи, яка їх супроводжуватиме весь час, чи інших «помічників». Ці люди є вразливі, а особливо в незнайомому місці, їм потрібно допомогти відчувати себе в безпеці, і що їх не намагаються ввести в оману. Часто буває, що час для ознайомлення з матеріалами справи має бути трохи більший, ніж зазвичай (усе в межах розумного). Особи з інвалідністю зустрічаються ледь не на кожному кроці. Не усіх відразу видно та можна розпізнати, що така особа має якість фізичні чи психічні проблеми. Ми це можемо поміти під час більш глибокого спілкування, читаючи медичну карту, дізнатися від інших людей. До того ж, людина часто соромиться того, що вона інакша і їй важко стабілізуватися у соціумі. Останнім часом усе частіше почала зустрічати кваліфікованих юристів на інвалідних візках, осіб з проблемами зору. Це люди, віддані своїй праці, і їм їхні фізичні обмеження не заважають надавати якісну допомогу особам з кращим станом здоров'я.

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [1] визначає осіб з інвалідністю як осіб зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження їхньої життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації ними прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їх соціальний захист.

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006р.) [2] забезпечує основні міжнародні стандарти інформування та захисту прав і свобод людей з інвалідністю. Мова йде про рівні права у суспільстві (включаючи громадянські, культурні, економічні, політичні і соціальні права).

Найважливішими є наступні:

- право на життя, свободу і безпеку особи;
- рівність перед законом без дискримінації і в правових можливостях;
- доступ до правосуддя;

- свобода від тортур;
- свобода від експлуатації, насильства і наруги;
- на фізичну і психічну недоторканість;
- свобода пересування і громадянства;
- на життя в спільноті;
- на достатній життєвий рівень;
- соціальний захист;
- на участь в політичному і суспільному, культурному житті;
- на спорт, дозвілля, відпочинок;
- свобода слова і переконань;
- доступ до інформації (надавати, отримувати);
- міжнародного співробітництва, національне виконання та моніторинг;
- статистики, збирання даних;
- власної мобільності;
- недоторканність приватного життя;
- повага до дому та сім'ї;
- на освіту, медицину, право гендеру, соціального розвитку, стабільності;
- захисту й безпеки у ситуаціях ризику, в збройних конфліктах, надзвичайних гуманітарних ситуаціях та під час стихійних лих;
- доступ до праці, гідних умов, зайнятості;
- бути повноцінним членом профспілок.

Прикладом можливого порушення прав осіб з інвалідністю є рішення по справі “Савіні проти України” [3] від 18 грудня 2008 року, яким ЄСПЛ визнав факт невинуватого втручання у сімейне життя заявників (обидва сліпі з дитинства) рішенням про відібрання дітей від батьків, чим порушено статтю 8 Європейської конвенції з прав людини (право на повагу до сімейного життя).

З точки зору загальних зобов'язань у рамках Конвенції, Україною повинні здійснюватися такі заходи: прийняття законодавчих, адміністративних та інших заходів, направлених

на заохочення прав людей з інвалідністю, для ліквідації дискримінації; захист і заохочення прав людей з інвалідністю в рамках усіх стратегій і програм; зупинення будь-якої практики відносно порушення прав людей з інвалідністю; забезпечення поваги державним, приватним сектором та окремими особами до прав людей з інвалідністю; проведення досліджень і розробки доступних товарів, послуг і технологій для людей з інвалідністю і заохочення інших до проведення таких досліджень; забезпечення доступу до інформації про допоміжні технології для людей з інвалідністю; сприяння професійній підготовці по питаннях прав з Конвенції для фахівців і співробітників, які працюють з людьми із інвалідністю; консультації і участь людей з інвалідністю в розробці й здійсненні законодавства і політики, а також у процесах ухвалення рішень, що зачіпають їхні інтереси.

Для осіб з інвалідністю держава забезпечує регулярне санаторно-курортне лікування, протезування, забезпечення спеціальними перевезеннями, безплатні або за пільговими цінами ліки, пільги щодо побутового, торгового, медичного, транспортного обслуговування, працевлаштування.

Тривалість щорічної основної відпустки для працівників – осіб з інвалідністю становить: для осіб з інвалідністю I і II груп – 30 календарних днів; для осіб з інвалідністю III групи – 26 календарних днів [4]. Особливості організації трудових відносин під час дії воєнного стану встановлені Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [5] від 15.03.2022 р. № 2136-IX. Згідно з пунктом 2 статті 1 Закону № 2136 на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина передбачених статтями 43, 44 Конституції України, зокрема: під час укладення трудового договору в період дії воєнного стану умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може встановлюватися для будь-якої категорії працівників (частина друга статті 2 Закону № 2136); у період дії воєнного стану надання працівнику щорічної основної

відпустки за рішенням роботодавця може бути обмежено тривалістю 24 календарні дні за поточний робочий рік (частина перша статті 12 Закону № 2136).

На час дії воєнного стану та шість місяців після його закінчення, особі може бути заочно продовжено інвалідність на основі висновку комісії. Зараз можна звертатися в будь-якому місці не лише за місцем реєстрації чи фактичного проживання. Це, так би мовити, «плюси» під час воєнного стану. Термін дії інвалідності та індивідуальної програми реабілітації майже автоматично продовжується на час воєнного стану.

Воєнний стан ускладнив отримання інвалідності, призначення/перепризначення певної групи інвалідності. Соціальні виплати були не надто великими, а нині стали мізерними. Лікарська комісія стала ретельніше перевіряти усіх, хто має узаконити чи отримати інвалідність. Це спричинене тим, що багато хто хоче спекулювати на власній чи близьких інвалідності (наприклад, щоб не йти служити чи отримувати додаткові виплати від держави). Для військовослужбовців дуже важко довести, що вони отримали поранення через, що їм потрібно встановити інвалідність та списати з лав озброєння країни. Те, що декілька років тому вважалося обґрунтованою причиною для отримання інвалідності, зараз потребує чималого доказування. Внутрішньо переміщені особи, які отримали посвідчення чи інший документ з інвалідністю на окупованій території, прибувши на підконтрольну частину України, мають пройти усю процедуру отримання цього статусу заново. Оскільки будь-які дії, вчинені на цих територіях, не вважаються законними та потребують підтвердження. Загострилася проблема пересування осіб з інвалідністю, оскільки не скрізь наявні спецтранспорт чи спецупровід.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (в редакції від 06.11.2022 р.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

2. Конвенція про права осіб з інвалідністю (в редакції від 06.07.2016 р.) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

3. Рішення по справі “Савіни проти України” від 18 грудня 2008 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text

4. Кодекс законів про працю України(в редакції від 27.01.2023 р.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

5. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»(в редакції від 19.07.2022 р.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

Надія Нечипорук,

*студентка-магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ І ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ ОХОРОНИ СІМЕЙНИХ ТА МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія російської федерації та її повномасштабний напад на територію України стали великим викликом для кожного. Зрозуміло, що в умовах воєнного стану законодавець повинен був адаптуватися і приймати оперативні рішення. Швидкість, проте, хоч і диктується необхідністю, не завжди сприяє внесенню найкращих змін у законодавство. Однак це не єдина проблема, із якою зараз стикаються як парламентарі, так і український народ, котрий відчуває всі наслідки прийнятих ними чи Офісом Президента, Кабінетом Міністрів України рішень. Зокрема, не можуть не турбувати деякі тенденції у сфері захисту моральних і сімейних цінностей в Україні.

Оскільки Україна віднедавна є кандидатом у члени Європейського Союзу, наші західні партнери зобов'язують її провести ряд реформ, на рівні законодавства серед іншого. Однією з вимог було прийняття закону «Про медіа», що Верховна Рада успішно зробила. 31 березня 2023 року набув чинності Закон України «Про медіа» [1]. Однак, оскільки його положення не узгоджувались із нормами деяких інших Законів України, народні депутати вирішили піти простим шляхом і скасувати всі ці закони. До їхнього числа, зокрема, потрапив Закон України «Про захист суспільної моралі» [2]. Для того, щоб зрозуміти, чим же він «не догодив» законодавцю, спробуємо з'ясувати деякі з основних положень цього Закону.

По-перше, Закон України «Про захист суспільної моралі» дає визначення тому, що ж таке суспільна мораль. Із дефініції («система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість») [2, с. 1] можна зрозуміти, що велику роль у цьому контексті відіграють саме традиційні, тобто усталені віками погляди суспільства на духовні категорії. І зрозуміло, що лібералізовані сучасники не готові приймати щось, що, на їхню думку, застаріле. Вони користуються ідеями французького філософа Мілля, який говорив, що високими є речі і заняття, від яких ми отримуємо найбільшу насолоду, на відміну від Іммануїла Канта, котрий вважав свободою вибір на користь обов'язку, а не на користь примітивних нахилів, що панують над людиною. Якщо провести аналогію, то саме обов'язок ліберали вважають застарілим, тоді як бажання, з якими вони не в силі боротися, почали розглядатись як права. Наприклад, обов'язок народити і виростити дитину, зачату ними самими, зараз чималою кількістю батьків розглядається як порушення їхніх репродуктивних прав. У зв'язку з чим рішення зробити аборт у суспільстві – це невід'ємне благо, а не аморальний вчинок. Тому закон, який визначає мораль як традиційні устої, стоїть поперек горла лівим активістам.

По-друге, цей Закон серед іншого забороняє пропаганду бузувірства, блюзнірства, неповаги до національних і релігійних святинь; невігластва, неповаги до батьків. На жаль, українське кінематографічне мистецтво тільки розвивається, а тому чималу частину наповнення наших інформаційних каналів становлять саме перекладені твори заходу. І ось такі фільми, серіали, мультфільми тощо містять чимало елементів зневаги до релігійних переконань, культури і виховання як чогось неінтелектуального, слабкого і неспроможного. Або ж викривлюють релігійні ідеї, використовують їх у своїх цілях). Крім того, вони роблять привабливою неповагу до батьків

і старості (чого тільки одна «Свинка Пеппа» вартує), сприяють деградації як дорослої, так і дитячої аудиторії [2, с. 2].

Закон також забороняв пропаганду наркоманії, токсикоманії, алкоголізму, тютюнопаління та інших шкідливих звичок. На жаль, саме в західній кіноіндустрії ми знаходимо чимало фільмів, де ці шкідливі звички висвітлюються як щось абсолютно нормальне, буденне або навіть гідне поваги [2, с. 2].

У розглядуваному нормативному акті значно обмежується поширення продукції сексуального, еротичного, порнографічного характеру, і це було зроблено з огляду на доведений наукою девіантний вплив цієї продукції на людину, а особливо на дитину. Таке поширення досить жорстко регулюється, зокрема забороняється її публічна демонстрація засобами масової інформації. Крім того, згідно Закону, контролю держави також підлягає проведення видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру: таке повинне здійснюватись лише в спеціально відведених місцях із заборонаю протиправних діянь [2, с. 12].

Окрему статтю Закону України «Про захист суспільної моралі» присвячено захисту дітей від негативного впливу продукції сексуального чи еротичного характеру [2, с. 7]. Також деякі інші його норми зобов'язують державу захищати дітей від різних аморальних чинників. Ще одна важлива віха цього Закону – заборона глорифікації або виправдань дій російської федерації на території України [2, с. 2]. На жаль, це чи не єдині положення, які перенесли в новий Закон «Про медіа», і то, зрозуміло, лише в контексті медійної сфери.

Отже, загалом, що із вищеназваного було передбачено Законом України «Про медіа»:

– Захист дітей від негативного впливу продукції сексуального, еротичного, порнографічного вмісту.

– Заборона пропаганди вживання наркотичних засобів, психотропних речовин (зауважте, що звідси прибрали «вживання алкогольних напоїв», «тютюнопаління», «інші шкідливі звички»).

– Заборона в медіа виправдовувати або героїзувати дії російської федерації (і треба віддати належне, також цей закон передбачив таку ж саму заборону по відношенню радянського союзу).

– Заборона поширення дискримінації [1, с. 36].

Разом із тим, цим Законом не дано дефініцій багатьом важливим термінам, зокрема порнографії, продукції сексуального, еротичного чи порнографічного характеру, і в подальшому це зумовлює величезні ускладнення, адже притягнути до відповідальності за те, чому немає визначення в законі, фактично неможливо. Не говорю вже про те, що тепер в нашій країні немає юридичного визначення для суспільної моралі. Таке враження, ніби законодавець вважає, що в XXI столітті мораль неважлива, як і повага до традицій, культури, релігії, духовності, сім'ї. Зі скасуванням Закону «Про захист суспільної моралі» в у держави не залишилося зобов'язання захищати такі цінності, а це неминуче призведе до духовного зубожіння і деморалізації суспільства, зокрема під тиском зовнішніх чинників.

Правду кажучи, навіть за чинності Закону України «Про захист суспільної моралі» не всі його приписи виконувались. Наприклад, проведення ЛГБТ-парадів, яке містило чимало сексуальних елементів, відбувалось зовсім не в ізольованих місцях, але навпаки, загальнодоступних, де його могли спостерігати навіть діти! А із приходом інтернету на заміну телебаченню стала доступною будь-кому та сама продукція сексуального, еротичного і порнографічного характеру, яка повинна була б мати обмежений характер. Але ці фактори свідчать не про непотрібність Закону «Про захист суспільної моралі», але про те, що органи влади мали б впроваджувати ефективний механізм його реалізації. Натомість же вони його скасували.

То чому ж скасували? Бо цей закон дуже перешкодив для окремих категорій осіб вільно поширювати свою нетрадиційну, а частенько аморальну продукцію. Зрозуміло, що цензура –

це далеко не ознака демократичної держави. Але влада повинна забезпечувати захист моральних і духовних цінностей, навіть якщо для цього доведеться обмежувати обіг певних видів інформації.

І от повна свобода (яку І. Кант назвав би рабством) в розумінні західноєвропейських лідерів – це поширення раніше неприпустимих речей і навпаки, визнання того, що раніше у суспільстві визнавалось найвищою цінністю, перешкодою. І чомусь наша влада сліпо погоджується із такими твердженнями. Зрозумійте правильно: я теж вважаю Європейський Союз важливим для українців, я визнаю гідною підтримку західними партнерами України в її боротьбі, але не вважаю, що в гонитві за членством у ЄС ми повинні повністю переймати те, що нам диктують його очільники. Насправді і європейській спільноті є чимало чому в нас повчитись.

Мене також лякає те, що так звані сексуальні меншини у той час, як вся увага України зосереджена на боротьбі із зовнішнім ворогом, вирішили використовувати війну і прагнення українців до ЄС в своїх цілях. Декого з представників ЛГБТК-спільнот не влаштовує те, що їм доводиться в умовах війни писати заповіт, а людям у шлюбі, бачте, це робити не обов'язково [3]. Насправді ця заява і схожі їй – це маніпулятивні намагання схилити владу на свою сторону і зобов'язати її легалізувати одностатеві партнерства. Чомусь активісти дуже шумно популяризують статті і дописи про ЛГБТК-осіб, які пішли в лави ЗСУ (хоча це роблять і інші люди, що не належать до їх спільноти), та уникають коментарів випадкам, коли «транс-жінки» – чоловіки, які вдавали із себе жінок, масово покидали нелегально нашу країну і початком повномасштабної війни [4].

До речі про одностатеві партнерства і захист традиційних сімейних цінностей. Не так давно, 21 березня 2023 року український юрист Денис Гриценко подав електронну петицію на вебсайті Офіційного інтернет-представництва Президента України із назвою «Недопущення легалізації одностатевих

шлюбів та повернення законопроекту № 9103 його автору». Після триденного ігнорування чоловік 24 березня подав ще одну петицію з аналогічним змістом. У відповідь на неї юрист отримав таку заяву від інтернет-представництва: «Повідомляємо, що ініційована Вами електронна петиція Президентові України не відповідає встановленим вимогам, відтак її оприлюднення не здійснюється. Питання, порушене у Вашій петиції не відноситься до повноважень Президента, вичерпний перелік яких визначено у статті 106 Конституції України». Зате аргумент, що це не входить до повноважень Президента України, зовсім не перешкодив для представництва опублікувати у той же день петицію «Прийняти законопроект про реєстровані цивільні партнерства, незважаючи на протести очільників релігійних організацій. Права людини понад усе» [5]. Таким чином, дискримінація зараз застосовна не стільки до тих самих сексуальних меншин, скільки до їхніх опонентів, котрі захищають традиційні сімейні цінності, між іншим, гарантовані Конституцією України (чого тільки варта фраза із преамбули «усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями») [6]. На жаль, захисники традиційних сімейних цінностей фактично безсилі в умовах воєнного стану, який не дозволяє проводити мітинги або інші акції протесту, які були б більше ефективними для вираження суспільної думки.

Підсумовуючи все вищенаведене, варто зазначити, що під час війни для сімейних і моральних цінностей в Україні постає чимало нових викликів, зокрема і в законодавчій сфері. Для української влади варто було б пам'ятати про те, що Україна досі володіє сильними моральними і духовними устоями, які варто було б ставити за приклад іншим державам, а не послаблювати їх з метою вступу в ЄС. Більше того, держава повинна вжити необхідних дій для захисту суспільної моралі, особливо у зв'язку з тим, що Закон України «Про захист суспільної моралі» був скасований.

Список використаних джерел:

1. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX : станом на 22 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 17.05.2023).
2. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> (дата звернення: 17.05.2023).
3. Вітер О. ЛГБТ-українці та війна: на фронті жодного порушення прав спільноти не було. RFI. URL: <https://www.rfi.fr/uk/україна/20221023-лгбт-українці-та-війна-на-фронті-жодного-порушення-прав-спільноти-не-було> (дата звернення: 17.05.2023).
4. “Транс-люди” – символ зради і ганьби під час війни за Україну | Всі разом!. Громадянський рух «Всі разом!». URL: <https://vsirazom.ua/news/trans-lyudy-symvol-zrady-i-ganby-pid-chas-vijny-za-ukrayinu> (дата звернення: 17.05.2023).
5. Офіційне інтернет-представництво Президента блокує петиції на захист сімейних цінностей і оприлюднює петиції на підтримку одностатевих партнерств | Всі разом!. Громадянський рух «Всі разом!». URL: <https://vsirazom.ua/news/v-ofisi-prezydenta-riznymu-tehnicnomy-zasobamy-ne-propuskayut-petyczyyi-na-zahyst-simejnyh-czinnoziej> (дата звернення: 17.05.2023).
6. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

Марина Корень,

*студентка-магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ВПЛИВ ГРОМАДСЬКОСТІ НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ: ОЦІНКА РОЛІ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ

Україна перебуває на етапі переходу від моделі представницької демократії до демократії участі, яка, у свою чергу, передбачає активну участь громадськості в управлінні державними справами, а отже й у процесі ухвалення рішень. Головними умовами такої участі є наявність відповідних правових механізмів та процедур, а також поінформованість широких верств населення щодо можливості такої участі та наявності в членів територіальних громад певних знань та навичок щодо проведення аналізу діяльності органів влади та підготовки пропозицій для подальшого їх врахування владою.

Демократичний розвиток України неможливий без потужного місцевого самоврядування. Це вже загальноприйнята аксіома, особливо в контексті нових можливостей, які виникли з фактичним початком реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Участь громадськості у прийнятті рішень формує створення нових форм співпраці громади із органами влади, що відповідно, потребує і нових форм комунікації, які характеризуватимуться ще більшою оперативністю, відкритістю, прозорістю, ефективністю та якістю. Наявність цих характеристик може забезпечити такий тип комунікації, учасники якої є рівноправними та активними, здатними не просто налагодити комунікаційні канали, які дозволять швидко передавати інформацію в обидва напрямки, але й створити ефективний

комунікаційний майданчик для результативного та взаємовигідного спілкування задіяних в комунікаційному процесі суб'єктів.

Громадська участь – це безперервний процес взаємодії (спілкування) між організацією (установою), відповідальною за прийняття рішення, та громадянами, чий інтереси можуть бути порушені прямими чи непрямыми наслідками запланованого рішення, а також між громадянами та тими державними органами, які регулюють цей вид діяльності [1].

Основними формами громадянської участі можуть бути участь у місцевих, регіональних, федеральних виборах, обговорення та розробка політичних, соціально-економічних, культурних програм та проєктів місцевого рівня, участь у демонстраціях, мітингах, пікетах, внесення фінансових внесків, написання листів, петицій, вступання в особисті контакти з політиками і посадовими особами, членством у різних організаціях, висування цивільних ініціатив на місцевому рівні, збори громадян, голосування щодо відгуку депутата, громадські слухання, правотворча ініціатива, територіальне публічне самоврядування, збори людей, опитування та ін.

Рівні участі громадськості:

- інформування (односпрямований потік інформації від ініціатора до громадськості);
- консультація (двосторонній потік інформації між ініціатором та громадськістю; можливість для громадськості висловити своє ставлення до проєкту);
- участь (ініціатор та громадськість залучені до спільного аналізу та визначення необхідних дій; залучені до прийняття рішення через досягнення консенсусу щодо основних питань) [2].

Ступінь громадської участі у плануванні будь-якої діяльності може бути різний:

- громадяни не беруть у генерації та прийнятті рішень жодної участі;
- громадська участь має символічний характер;

- участь громадян у підготовці рішень цілком реальна;
- весь процес планування керується громадянами.

Існують такі форми громадської участі у процесі прийняття рішень:

- інформування;
- різноманітні форми консультацій (очні й телефонні, відповіді на письмові запитання, «гарячі лінії» тощо);
- круглі столи (організація відкритої дискусії);
- референдуми;
- громадські слухання (інформування широких кіл громадськості, вільне обговорення різних точок зору на проблеми, ухвалення компромісних, взаємоприйнятних рішень);
- громадська освіта (тренінги, ділові ігри тощо);
- демонстраційні проекти;
- консультаційні та демонстраційні ради;
- неформальні зустрічі [3].

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади, що розпочалася в Україні у 2014 році, докорінно змінює життя в громадах. Одним із ключових її результатів є становлення дієвого, спроможного самоврядування на базовому рівні – у малих громадах з центрами у селах, селищах та малих містах (містечках).

Раніше в малих громадах самоврядування – за поодинокими винятками – було радше бутафорним, аніж справжнім. Ні ресурсів, ні повноважень для того, щоби по-справжньому врядувати, у цих громадах не було – вони практично повністю залежали від держави. Реальне самоврядування було лишень у містах обласного значення і великих містах – там і ресурсна база була зовсім іншою, і повноважень не бракувало.

Відтак, до початку децентралізаційної реформи механізми громадської участі на практиці впроваджувалися в основному у містах обласного значення та в обласних центрах. Там вже напрацьовано значний досвід, і є доволі багато прикладів успішного залучення громадян до місцевих справ. Натомість,

у малих громадах прикладів реальної громадської участі донедавна було зовсім небагато.

Така ж ситуація і з висвітленням та узагальненням успішного досвіду громадської участі. Якщо багато практик великих міст вже неодноразово висвітлювалися, то у випадку малих громад маємо доволі небагато дуже «різнокаліберної» інформації про успішний досвід залучення громадськості.

Громадськість має значний вплив на прийняття рішень в більшості міст України. Зокрема, громадськість впливає на прийняття рішень через такі механізми, як:

- Громадські слухання – це форма діалогу між владою та громадою, яка передбачає обговорення питань, які стосуються життя та діяльності місцевих мешканців. Результатом громадських слухань можуть бути рекомендації щодо прийняття рішень з боку влади;

- Громадські ради – це структури, які забезпечують участь громадськості у процесі прийняття рішень з питань, які стосуються розвитку міста. Члени громадських рад можуть брати участь у обговоренні проектів, вносити пропозиції щодо їх вдосконалення та розробляти рекомендації для влади;

- Інформування громадськості – влада повинна забезпечувати належне інформування мешканців міста про прийняття рішень та проекти, які стосуються їхнього життя та діяльності;

- Залучення громадських організацій – влада може залучати громадські організації до участі у розробці проектів та вносити зміни до них залежно від їхньої думки.

Оскарження рішень влади є одним із засобів громадської участі у прийнятті рішень. Якщо громада вважає, що рішення влади суперечить законодавству, порушує права громадян або принципи справедливості, вона може звернутися до суду або інших компетентних органів із запитом про перегляд рішення.

Крім того, у багатьох випадках можливо використовувати інші механізми громадської участі, такі як: петиції, звернення до депутатів, громадські обговорення та інші форми діалогу з владою. Вони можуть допомогти вирішити питання, які не

потребують судового розгляду, а також сприяти покращенню якості прийнятих рішень.

Отже, за останні кілька років, громадська участь у прийнятті рішень у містах значно зросла. Громадськість стала активніше діяти у питаннях благоустрою, екології, охорони здоров'я, розвитку інфраструктури та інших питаннях міського життя. Протягом останніх років були проведені численні громадські консультації, діалоги, збори петицій та збори підписів, де громадськість мала можливість висловити свою думку та дати рекомендації з різних питань міського життя.

Однак є деякі проблеми, які потребують додаткової уваги. Наприклад, можна зазначити, що не завжди громадськість має достатньо часу та можливості для ознайомлення з усіма документами та матеріалами щодо прийняття рішень, що може ускладнити їх активну участь. Також, деякі питання, особливо ті, які стосуються великих інвестиційних проектів, можуть бути вирішені без достатньої уваги до думки громадськості, що може породити недовіру та конфлікти між владою та громадою.

Список використаних джерел :

1. Блюй А., Ягацяк М., Перхуць-Жултовська М., Пліщинська К. Абетка громадянської участі: посібник для організаторів процесів залучення громадян до ухвалення рішень. Київ: ОПОРА, 2018. 68 с.
2. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: посіб. Київ: Ленвіт, 2012. 64 с.
3. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: навч.- метод. посіб. ДП «Укртехінформ». Київ, 2013. 250 с.

Юлія Трофимчук,

*студентка-магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ: ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС

Актуальність теми. Ратифікація угоди про асоціацію з Європейським Союзом засвідчила вибір Україною європейської системи цінностей та стандартів захисту прав людини, додержання яких на практиці можливе за умови реалізації принципу верховенства права, забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд незалежним та неупередженим судом, а також ефективного виконання своїх функцій суміжними правовими інститутами і перш за все адвокатурою України.

Однією з умов досягнення членства в Європейському Союзі є побудова такої системи надання правової допомоги, яка відповідала б новим суспільно-політичним і економічним реаліям, розроблення законодавства, норми якого відтворювали б модель європейського інституту адвокатури.

З огляду на вказане існує теоретичний та практичний інтерес дослідження практики реалізації права на правову допомогу в країнах ЄС, адже аналіз зарубіжного досвіду дає змогу виявити певні особливості цього конституційного права, напрями і тенденції його реалізації та розвитку, які ще не властиві українській системі, об'єктивно і критично оцінити діяльність цього інституту в Україні, встановити переваги і недоліки, окреслити шляхи її реформування, що дозволить вирішити питання, які вже давно врегульовані в більшості країн сталої демократії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливу роль у забезпеченні реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина в Україні як демократичній, правовій державі відведено праву особи на правову допомогу, закріпленому у статті 59 Конституції України. Це право є одним із конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер. У контексті частини першої цієї статті «кожен має право на правову допомогу» поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб — громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (стаття 21, частини перша, друга статті 24 Основного Закону України) [3].

У розділі II Основного Закону України закріплено не лише основні права і свободи людини і громадянина, а й передбачено відповідні конституційно-правові гарантії їх дотримання та захисту, зокрема заборону скасування конституційних прав і свобод (частина друга статті 22), неможливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, крім обмежень певних прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану (стаття 64), забезпечення кожному судового захисту його прав і свобод, у тому числі гарантування звернення до суду безпосередньо на підставі Конституції України, та надання при цьому можливості використання будь-яких інших не заборонених законом засобів захисту своїх прав і свобод від порушень і протиправних посягань (частина третя статті 8, частини друга, п'ята статті 55) [3].

Конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість.

Правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати. При цьому у передбачених законом випадках, зокрема для захисту прав і свобод дітей, неповнолітніх батьків та для захисту від обвинувачення, відповідні державні органи, їх посадові та службові особи під час здійснення своїх повноважень зобов'язані забезпечити надання зазначеним особам необхідної правової допомоги.

«Право на правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права» [1].

Як вбачається із рішення Конституційного Суду України, «гарантування кожному права на правову допомогу в контексті частини другої статті 3, статті 59 Конституції України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги. Проте не всі галузеві закони України, зокрема процесуальні кодекси, містять приписи, спрямовані на реалізацію такого права, що може призвести до обмеження чи звуження змісту та обсягу права кожного на правову допомогу» [4].

Конституційне право розвинених європейських країн, почало закріплювати право на правову допомогу тільки з кінця 1970-х рр. Так, у прогресивній післяреволюційній Конституції Португалії (1976) це право було встановлено у ст. 20 «Доступ до правових актів і судів», яка вказувала: «1. Кожному гарантується доступ до правових актів і захист його прав і законних інтересів у суді, причому в правосудді не може бути відмовлено внаслідок нестачі економічних засобів. 2. Кожен

має право, відповідно до закону, на юридичну інформацію та консультації, а також на судовий захист і на супровід адвоката при спілкуванні з органами і представниками влади» [5].

Право на юридичну допомогу в конституціях деяких країн ЄС закріплено в близький до конвенційного спосіб, йдеться про Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (1950), тобто одночасно і право на захист, і право на юридичне представництво є складовими юридичної допомоги.

В основних законах низки країн ЄС право на надання юридичної допомоги мають лише адвокати. Монополія адвокатів на судове представництво та правове консультування легально закріплена в конституціях Німеччини, Люксембургу, Греції, Франції, Швейцарії та Італії.

У більшості країн Європейського Союзу (ЄС), право людини на отримання правової допомоги закріплено в конституціях відповідних країн, а можливість його реалізації конкретизована у відповідних законах.

Аналізом законодавства деяких розвинених країн Європейського Союзу встановлено, що в цих країнах часто застосовується поділ правової допомоги на два види: первинну і вторинну, як і в Україні. Проте в більшості країн ЄС відсутня абсолютно безоплатна для клієнтів правова допомога у цивільних справах, натомість існує часткова оплата, тобто клієнт платить хоча б символічну суму [2].

Висновок. Право на правову допомогу – це одне з основних конституційних прав громадян (ст. 59 Конституції України), покликане забезпечити захист прав людини в судовому та інших процесах, надається кожному, хто потребує допомоги і звертається за нею. Це право здійснюється у формі надання юридичних консультацій і роз'яснень з юридичних питань, усних і письмових довідок щодо законодавства; складання заяв, скарг та інших документів, що мають юридичну силу; засвідчення копій відповідних документів; здійснення представництва в суді та інших державних органах; правового забезпечення підприємницької діяльності громадян тощо.

У випадках, передбачених законом, правова допомога надається безоплатно.

Забезпечення реалізації права на правову допомогу є давньою, сталою і, можливо, однією з найповажніших функцій адвокатури. Історичні корені цього явища сягають далекої давнини – правова допомога існувала завжди та скрізь, де і коли існує право, незалежно від епохи, країни, цивілізаційної належності того чи іншого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). 4.3.10. Право на правову допомогу. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4310-pravo-na-pravovu-dopomogu>

2. Колесник Г., Бурчак Л., Светлічний І. Огляд систем безоплатної правової допомоги у країнах Європейського Союзу. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/oglyad-system-bezoplatnoyi-pravovoyi-dopomogu-u-krayinah-yeuropejskogo-soyuzu>

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 23/2009 від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4310-pravo-na-pravovu-dopomogu>

5. Constituição da República Portuguesa. URL: <https://www.parlamento.pt/Legislacao/Documents/constpt2005.pdf>

Аліна Шадій,

*студентка-магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ

Постановка проблеми. Формування в Україні громадянського суспільства безпосередньо пов'язане з проблемою створення міцних гарантій права і свободи людини, вирішення яких ґрунтується на розробці та застосуванні дієвих прийомів та умов для їх реалізації у суспільних відносинах. Такою конституційною гарантією захисту права і свободи людини є сукупність засобів, методів і процедур, які створюють умови, за яких громадянин може реально захищати і відстоювати свої законні права та інтереси, що визнані і захищаються державою.

Серед них важливу роль відіграє право на конституційну скаргу, яке безсумнівно дає можливість для самого всеосяжного індивідуального доступу до конституційного правосуддя і отже, для повного захисту індивідуальних прав. Особа може оскаржити будь-який акт державної влади, який безпосередньо і в цей час порушує його основні права, в субсидіарному порядку.

Разом з тим, попри вагому значимість цього права, останнє не знайшло свого комплексного та системного осмислення, що створює перешкоди у практичному здійсненні. З огляду на вказане, актуальним є дослідження практичних аспектів реалізації права на конституційну скаргу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інститут конституційної скарги в Україні започаткований нещодавно, але він не є абсолютно новим інститутом, його створення –

це загальноєвропейська тенденція, певним етапом еволюції сучасного конституціоналізму. Як зазначає О. Г. Турченко, «в Україні конституційна скарга з'явилася завдяки проведенню судової реформи 2016 р., яка торкнулася і здійснення конституційного судочинства. Новий Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. передбачив введення цього інституту, фактично ж можливість застосування цього інституту з'явилася після ухвалення Судом «Регламенту Конституційного Суду України» від 22 лютого 2018 р. та формування колегій і сенатів Конституційного Суду, які й розглядають ці скарги».

Під правом на конституційну скаргу слід розуміти можливість на звернення до Конституційного Суду України щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу.

Суб'єктом права на конституційну скаргу в Україні, як і в більшості європейських країн, є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України. Це фізичні або юридичні особи, крім юридичних осіб публічного права.

Як і будь-який процесуальний документ у різних видах загального судочинства, конституційна скарга має відповідати певним вимогам. Останні, зокрема, визначені в ч. 2 ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Так, як вбачається з останньої, у конституційній скарзі в обов'язковому порядку має бути вказано: 1) прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) громадянина України, іноземця чи особи без громадянства, адреса зареєстрованого місця проживання особи (для іноземця чи особи без громадянства – місця перебування) або повна назва та місцезнаходження юридичної особи, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є; 2) відомості про уповноважену особу, що

діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу; 3) короткий виклад остаточного судового рішення, в якому було застосовано відповідні положення закону України; 4) опис перебігу розгляду відповідної справи в судах; 5) конкретні положення закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України; 6) обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону; 7) відомості про документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційну скаргу, із наданням копій цих документів і матеріалів; 8) перелік документів і матеріалів, що додаються».

Крім того, в даному аспекті важливо розкрити й таке питання як прийнятність конституційної скарги. Зокрема, відповідно до ст. 77 профільного нормативно-правового акту, конституційна скарга є прийнятною за умов її відповідності вимогам, вище переліченим вимогам, а також, якщо:

«1) вичерпано всі національні засоби юридичного захисту (за наявності ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду);

2) з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців».

Однак, встановлено й виняток. Зокрема, «конституційна скарга може бути прийнята поза межами вимог, установлених пунктом 2, якщо Суд визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу».

Що стосується безпосередньо рішення за результатами розгляду конституційної скарги, то як вбачається із положень ст. 84, воно ухвалюється «Сенатом, або Великою Палатою за

результатами розгляду справ за конституційними скаргами у разі відмови Сенату в розгляді справи за конституційною скаргою на розсуд Великої палати».

Зміни до Конституції України 2016 року характеризувалися, зокрема, закріпленням права на конституційну скаргу. Проте, навіть за проходження шести років, механізм реалізації даного права є недосконалим та має певні проблемні питання. Перш за все, це значний відсоток відмов у відкритті проваджень за конституційними скаргами. Суд досить часто відмовляє у відкритті конституційних проваджень у справах із підстав, наведених у п. 4 ч. 1 ст. 62 Закону України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII «Про Конституційний Суд України», тобто у зв'язку з неприйнятністю конституційної скарги. Окрім того, найпоширенішою підставою для відмови у відкритті провадження у справі є неприйнятність конституційної скарги з огляду на недотримання п. 6 ч. 2 ст. 55 зазначеного Закону щодо «обґрунтування» такої скарги.

Висновки. Юридичною специфікою конституційної скарги є те, що вона стосується конкретного порушеного конституційного права, яке належить конкретному суб'єкту. Так, конституційна скарга є прямим засобом забезпечення не тільки конкретного права суб'єкта, а й засобом забезпечення верховенства Конституції України. Поряд із виконанням основних завдань, покладених законодавцем, Суд у разі розгляду конституційної скарги виступає як гарант дотримання прав та свобод особи шляхом забезпечення конституційності правового поля.

Під правом на конституційну скаргу слід розуміти передбачену чинним законодавством можливість на звернення до Конституційного Суду України щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу.

Як і будь-який процесуальний документ у різних видах загального судочинства, конституційна скарга має відповідати певним вимогам.

Щодо механізму реалізації даного права, то він є недосконалим та має певні проблемні питання. Перш за все, це значний відсоток відмов у відкритті проваджень за конституційними скаргами, дуже високий відсоток звернень визнано неприйнятним, причиною тому є низький рівень юридичних знань у населення.

Крім того, проблемами для реалізації права на конституційну скаргу є, зокрема: «відсутність цілісної системи забезпечення конституційності правових актів України, єдиним центром, але не єдиним суб'єктом якої є Конституційний Суд України; відсутність чіткої межі юрисдикцій між Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції; нульова толерантність Конституційного Суду України до недоліків конституційної скарги; неможливість передачі справи на розгляд Великої палати Конституційного Суду України без ініціативи (згоди) Сенату, що може створити певні ризики в особливо складних справах; сліпе жеребкування, як не надто вдалий спосіб формування Сенатів, що не забезпечує збалансованого врахування конституційної моделі формування Конституційного Суду України та інше.

Інститути конституційної скарги в різних країнах світу мають свої особливості. Визначити чітку тенденцію до формування механізму реалізації права на конституційну скаргу не можна: кожна країна, спираючись на національну правову доктрину, формує інститут по-своєму.

Список використаних джерел:

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017.
2. Щербанюк О.В. Проблеми реалізації конституційної скарги в Україні та шляхи їх вирішення. *Часопис Київського університету права*. 2020.

3. Лемак В. В., Петришин О. В. Конституційна скарга в Україні: проблеми механізму впровадження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017.

4. Барабаш Ю. Г. «Засіб захисту прав VS юридична визначеність» як дилема вітчизняної офіційної конституційної доктрини в контексті функціонування інституту індивідуальної скарги. *Український часопис конституційного права*. 2020.

5. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: курс лекцій. Київ: Центр учбової літератури, 2019.

Діана Хуторна,

*студентка-магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми: Інститут конституційної скарги є найбільш дієвим серед механізмів правового захисту. Цей механізм базується на принципах природного права та допомагає у відновленні порушених конституційних прав шляхом перегляду остаточного судового рішення в її справі та відшкодування державою завданої їй шкоди. Проте він є достатньо новим механізмом, у зв'язку з чим достатньо мало правової практики його застосування. Більшість елементів правового механізму функціонування конституційної скарги, прийнятої для нашої держави, усе ще залишається на стадії початкової дискусії, що засвідчує потребу розробки цілісного механізму реалізації права на конституційну скаргу. Початковим кроком такого реформування є дослідження механізму реалізації права на конституційну скаргу в Україні та визначення основних проблемних питань.

Здійсненні аналізу механізму реалізації права на конституційну скаргу в Україні на основі аналізу практики Конституційного Суду України є метою цієї доповіді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституційна скарга є новою формою звернення до Конституційного Суду України, яку було запроваджено у зв'язку із прийняттям змін до статті 55 Конституції України. Запровадження конституційної скарги має на меті захист прав і свобод людини [1].

Конституційна скарга є способом захисту прав та свобод особи, який відносно нещодавно розпочав своє функціонування.

Конституційний Суд України вирішує питання щодо конституційності закону України за поданням конституційної скарги особи, що вважає застосований до її справи в остаточному судовому рішенні закон України таким, що суперечить Конституції України.

Основними суб'єктами реалізації конституційної скарги є Конституційний Суд України та суб'єкт права на подання конституційної скарги. Скаргу може подати виключно фізична чи юридична особа, яка сама постраждала від неналежного застосування щодо неї закону чи окремого його положення. Законодавство України встановлює чіткий механізм подання скарги, який кожен суб'єкт зобов'язаний дотримуватися.

Зміст конституційної скарги має стосуватися неконституційності закону України, а не підзаконних або інших нормативних актів. Скарга має бути складена з дотриманням формальних вимог та бути аргументованою. Варто зазначити, що з практики Конституційного Суду України, припущення суб'єктів права на конституційну скаргу також не можуть вважатися аргументами на підтвердження неконституційності положень закону України [2]. Також в основу обґрунтування неконституційності положень закону України не можуть бути покладені твердження щодо розбіжностей у судовій практиці, оскільки вирішення питань застосування судами законів України також не належить до повноважень органу конституційної юрисдикції в Україні[3]. Положення закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, мають бути вказані максимально чітко та конкретно. Неприпустимим є ототожнення відповідної норми закону України і статті, в якій її закріплено[4], або зазначення норми закону України, що не була застосована в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу[5].

Інститут конституційної скарги в Україні знаходиться на стадії його впровадження. Законодавцем вибрано "нормативну" модель конституційної скарги. Нормативна конституційна скарга пов'язана з розглядом конкретної справи, проте

оскарженню підлягає лише нормативний акт, покладений в основу ухвалення індивідуального акта, тоді як сам індивідуальний акт не підлягає оскарженню. Проте такий вид моделі не забезпечує повний захист прав і свобод людини. Вважаю, що саме “повна” модель дозволяє найбільш дієво реалізувати доступ особи до конституційного правосуддя для захисту порушених конституційних прав і свобод. Розширення сфери подання конституційної скарги посприяє зменшенню кількості заяв до Європейського суду з прав людини. Венеційська комісія визнала, що ефективна індивідуальна конституційна скарга має можливість стати досить ефективним бар’єром перед поданням заяв до Європейського суду з прав людини [6, с. 19].

Погоджуюся з думкою Кулявець О. С., що “взірцем моделі повної конституційної скарги виступає приклад Федеративної Республіки Німеччини, де предметом оскарження можуть бути закони та інші акти парламенту, адміністративні акти, а також судові рішення, тобто будь-які акти, дії чи бездіяльність органів державної влади та управління” [7, с. 61].

Вважаю, що в подальшому необхідно запровадити “повну” модель конституційної скарги, що дозволить забезпечити повноцінний захист прав та свобод особи, при цьому не важливо в яких актах закріплені положення про їх порушення.

Інститут конституційної скарги є затребуваним інструментом захисту прав та свобод людини і набуває все більш важливого значення. Конституційна скарга слугує ефективним засобом захисту прав особи, незважаючи на її модель. Проте, порівнюючи “нормативну” та “повну” модель, є очевидним, що право оскаржити не лише закон, а й інші нормативні акти, забезпечує більш ефективний спосіб захисту в механізмі прав людини.

Запровадження у 2016 році інституту конституційної скарги позитивно вплинуло на розвиток конституційного ладу в Україні. Оскільки відбулось підсилення взаємних прав та обов’язків держави та особи. Наявність діючого механізму

конституційної скарги додатково підтверджує статус України як правової держави.

Аналізуючи інститут конституційної скарги, мною було відокремлено основні проблемні аспекти: механізм звернення, алгоритм прийнятності конституційної скарги, механізм правового регулювання виконання рішень конституційних судів та відшкодуванню шкоди у зв'язку з неконституційністю положень закону.

Більшість науковців визначають основну проблему – модель конституційної скарги, та наполягають на впровадженні “повної” моделі для забезпечення ефективного засобу захисту.

Механізм звернення потребує доопрацювання з метою спрощення формальних вимог для подання скарги. Зменшити кількість повернення конституційних скарг на етапі подання допоможе підняття громадської правової культури через впровадження навчального курсу щодо роз'яснити основні аспекти щодо звернення з конституційною скаргою до Конституційного Суду України.

Також важливу увагу необхідно приділити виконанню рішень у справах щодо яких подано конституційну скаргу. Оскільки невчасне накладення забезпечення виконання рішення може призвести до непоправного нанесення шкоди особі. Таким чином, пропоную приймати заборону щодо виконання рішення одразу із прийняттям до розгляду скарги.

Окрім вище вказаних проблем необхідно враховувати наслідки від визнання неконституційними положень закону. Держава зобов'язана не лише задекларувати власний обов'язок та відшкодування збитків, а також забезпечити механізм їх відшкодування. Одним із способів вирішення проблеми може бути визначення судом, який уповноважений розглядати заяву про перегляд справи за виключними обставинами, розміру відшкодування шкоди.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>(дата звернення: 31.03.2023).
2. Ухвала КС України від 13.04. 2004 р. № 32-у/2004 у справі № 2-36/2004 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v032u710-0> (дата звернення: 31.03.2023).
3. Ухвала КС України від 31. 03. 2010 р. № 15-у/2010 у справі № 2-11/2010 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v015u710-10> (дата звернення: 31.03.2023).
4. Ухвала КС України від 05.04. 2018 року у справі № 3-35/2018(1424/17) URL: www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/32-2i2018.pdf (дата звернення: 31.03.2023).
5. Ухвала КС України від 06.04. 2018р. у справі № 3-98/2018(4525/17) URL: www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/44-2i20180.pdf (дата звернення: 31.03.2023).
6. Draft Study on Individual Access to Constitutional Justice on the basis of comments by Mr. G. Harutyunyan, Ms. A. Nussberger, Mr P. Paczolay. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), 2010. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU\(2010\)00-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU(2010)00-e)
7. Кулявець О. Предмет конституційної скарги в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 69. С. 59–64. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.9> (дата звернення: 02.04.2023).

Андрій Сидорук,

*студент-магістрант ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Постановка проблеми. Часто саме під час збройних конфліктів права людини порушуються найбільше. Тому протягом багатьох років експерти приділяли велику увагу розробці інструментів, спрямованих на полегшення людських страждань під час війни та конфліктів. Сьогодні три сфери сучасного міжнародного права намагаються забезпечити захист жертв війни: право прав людини, право біженців і гуманітарне право.

Аналіз міжнародного права, практики міжнародних судів, положень Конституції України та відповідних тлумачень Конституційного Суду України свідчать про слідування ідеям верховенства права, вже систематизованих Венеційською Комісією у вигляді низки критеріїв і показників «Rule of Law Checklist» [4]. Стосовно обмежень прав людини це можна інтерпретувати як систему принципів морально-етичного і формально-юридичного характеру, а саме: передбаченість законом; обґрунтованість і легітимність мети обмежень; баланс публічних і приватних інтересів; пропорційність (домірність) обмежень; спрямованість на забезпечення основоположних цінностей суспільства; повага до свободи й гідності людини; відповідність іншим засадам верховенства права, зокрема принципам недискримінації (за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження), справедливості, захищеності тощо.

Однією з відправних позицій оцінки обмежень прав людини є вимога юридичної визначеності – обмеження

встановлюються законом, закон має бути доступним, а застосування обмежень на практиці припустиме лише за умови їх передбачуваності [11; 14]. Водночас, верховенству права має відповідати діяльність публічної влади, суб'єкти якої, здійснюючи свої повноваження, реалізують можливі обмеження прав людини, встановлені законом. Зокрема не припустимі зловживання, непропорційні обмеження, надмірний формалізм, невідповідність балансу прав та інтересів [12, с. 8–9].

Виклад основного матеріалу. Законом «Про правовий режим воєнного стану» № 389- VIII (далі – Закон № 389-VIII) від 12 травня 2015 року [5], яким здійснюється регламентація питання воєнного стану в Україні, встановлено певні межі обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб і визнано такі обмеження невід'ємною частиною дії особливого правового режиму [5]. Правовою підставою для обмеження прав є факт запровадження в державі воєнного стану, порядок введення якого визначено статтею 5 Закону № 389-VIII та являє собою комплекс юридичних дій, що полягає в оприлюдненні та набранні чинності Указу Президента України про ведення воєнного стану спільно з законом щодо його затвердження.

Як передбачено у пункті 5 частини 1 статті 5 Закону № 389-VIII, Указ Президента України про введення воєнного стану повинен містити розгорнутий перелік тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб, встановлених згідно з порядком введенням воєнного стану, строк дії таких обмежень [6].

Правовий аналіз Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року № 64/2022 [6], який регулює перелік, умови, строки та межі обмеження конституційних права людини і громадянина, передбачених статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, законних інтересів юридичних осіб [6], дозволяє стверджувати, що такий Указ є правовою підставою для здійснення обмежень прав людини в Україні в умовах воєнного стану.

В Основному Законі України встановлення обмеження прав і свобод людини і громадянина розглядається як звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод [2] (подібний підхід відображено у Рішенні Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками) [10]. Законодавець передбачає правове регулювання інституту обмеження прав людини через надання його легального визначення, орган конституційної юрисдикції, в свою чергу, здійснює офіційне тлумачення норм цього інституту. В загальній дії це забезпечує умови для неможливості зловживання нормами інституту обмеження прав з корисливих міркувань, невикористання дискреційних повноважень у власних інтересах органами державної влади та місцевого самоврядування, забезпечення верховенства права [3, с. 44].

Обов'язковим джерелом права в Україні сьогодні виступає судова практика, яка зокрема розкривається через Рішення Європейського суду з прав людини. Останні Україна зобов'язалася застосовувати, прийнявши Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року № 3477-IV [5], значення яких у сучасних реаліях правової держави і верховенства права важко переоцінити, оскільки саме на Європейський суд з прав людини покладено обов'язок забезпечення дотримання договірними сторонами своїх зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколами до неї. Положення Конвенції є високоабстрактними і представляють «вищі принципи європейського правопорядку», тому Європейський суд з прав людини здійснює їх тлумачення та конкретизацію у текстах своїх рішень, що сприяє кращому розумінню значення та обсягу гарантованих Конвенцією прав та ефективності захисту будь-якого порушеного права [9].

Підсумовуючи результати проведеного теоретико-правового дослідження питання обмеження прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану, варто зауважити,

що запровадження особливого правового режиму, у тому числі, воєнного стану, завжди виступає підставою обмеження основних прав і свобод людини і громадянина, що може зумовлювати загрозу непропорційності такого обмеження та відвернутої шкоди. Саме тому чинне законодавство України та акти міжнародноправового регулювання містять низку важливих гарантій охорони прав і свобод людини і громадянина, серед яких, обов'язкова їх вичерпність та заборона розширеного тлумачення, конкретність строків дії та категорична заборона обмеження певного переліку прав, визначених у частині 2 статті 64 Конституції України. Важливою гарантією дотримання прав людини у разі дії воєнного стану є абсолютна категорична заборона на застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання. Будь-які спроби використати введення воєнного стану для захоплення влади або зловживання нею тягнуть за собою кримінальну відповідальність згідно із законодавством України [8, с. 382].

Вперше до масштабних обмежень, наданих американською конституцією прав, вдався Абрахам Лінкольн в 1863 році, підписавши так званий Акт обмеження дії Habeas Corpus (повна назва – An Act relating to Habeas Corpus, and regulating Judicial Proceedings in Certain Cases). Цей документ привів до доволі серйозного протистояння президента з Конгресом, так як останній наголошував на своєму виключному праві зупиняти дію Habeas Corpus (це правило підтвердив також Верховний суд у справі *Ex parte Merryman*). Проте, незважаючи на приписи Конституції, глава держави закріпив за собою право обмежувати низку прав громадян у сфері судового захисту. Підставою для призупинення дії Habeas Corpus новоприйнятий документ називав «загрозу громадській безпеці». Отже, особи, затримані цивільною чи військовою владою під час дії Акта про обмеження дії Habeas Corpus, вважались такими, що утримуються під вартою владою президента.

Між тим, Конституція Німеччини містить кілька положень, які забезпечують громадян від свавілля держави у разі введення режиму воєнного стану. Наприклад, німецькі правники вказують на право кожного громадянина звернутись із заявою до Конституційного суду у разі, якщо вони вважають свої права порушеними чи обмеженими державою без належної на те підстави (ст. 93 Конституції). Отже, як *ultima ratio* ст. 20 Основного закону ФРН закріплює за громадянами право чинити опір, у тому числі – збройний, тому, хто намагається протиправно змінити конституційний лад [15].

Закон Республіки Молдова «Про режим надзвичайного, воєнного стану чи стану облоги» передбачає, відповідно, існування режиму надзвичайного стану як сукупності заходів політичного, економічного та соціального характеру щодо підтримання громадського порядку в разі виникнення надзвичайних ситуацій природного, соціально-біологічного чи техногенного характеру або загрози національній безпеці; режим стану облоги – якщо напад на державу є неминучим; та воєнного стану – у разі оголошення війни іншою державою [8]. Ст. 54 Конституції Молдови містить вказівку, що ні в якому разі не підлягають обмеженню права, передбачені ст. 20 (вільний доступ до правосуддя), ст. 21 (принцип презумпції невинуватості), ст. 22 (відсутність зворотної дії закону), ст. 23 (право знати свої права та обов'язки) та ст. 24 (право на життя та тілесну недоторканість) [1].

Обмеження прав та свобод людини і громадянина як у мирний час, так і в період дії воєнного стану виступає необхідним елементом правової системи будь-якої правової демократичної держави світу, зокрема України, в якій наразі понад рік триває війна, що об'єктивно зумовлює його законодавче врегулювання, сталість і законність судової практики та характеризуються тим, що такі обмеження повинні мати виключно правовий характер і накладатися лише відповідно до загального інтересу – національної безпеки, правопорядку, захисту норм моралі, захисту прав і свобод іншої людини,

але з урахуванням приватних інтересів шляхом встановлення справедливого балансу інтересів.

Список використаної літератури:

1. Конституція Республіки Молдова від 29 липня 1994 р. URL: <http://lex.justice.md/>

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, Ст. 141.

3. Мерник А. М., Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2020. С. 42–46.

4. Мірило правовладдя: коментар, глосарій, Rule of Law Checklist. Венеційська Комісія Ради Європи / пер. С. Головатий. 2017. 164 с.

5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 02.12.2012 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення 07.11.2022).

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015, № 28, Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 10.04.2023).

7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 10.04.2023).

8. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 381–384.

9. Раданович Н. Міжнародно-судові засоби імплементації Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. *Право України*. 1999. № 12. С. 36-39.

10. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text> (дата звернення: 07.11.2022).

11. Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010. URL: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/17-rp/2010.doc>

12. Савчин М. Права людини. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>

13. Constitution of the United States. URL: http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm.

14. European Court of Human Rights. Case of Oleksandr Volkov v. Ukraine (Application no. 21722/11). 9 January 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115871>

15. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>

Оксана Возна,

*студентка 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ОХОРОНА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБУ (ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ): УЗАГАЛЬНЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Постановка проблеми. У сучасних умовах новітніх технологій, які швидко розвиваються та змінюються, особливо важливим є питання охорони та правового захисту інформації про особу від несанкціонованого доступу і поширення, випадкового видалення або зміни. Правове регулювання у сфері персональних даних насамперед має забезпечити встановлення і дотримання балансу між правом людини на захист персональної інформації, інтересами суспільства та потребами суб'єктів використовувати таку інформацію в законних цілях. Відсутність цього балансу може створювати загрозу суспільній та індивідуальній безпеці. Одже, необхідність забезпечення безпеки персональних даних в наш час – об'єктивна реальність, адже часто, навіть, важко встановити джерело витоку персональних даних внаслідок високої інформатизації сучасного суспільства.

Проблема персональних даних завжди була та залишається об'єктом підвищеної уваги науковців і юристів. Сучасні дослідники приділяють значну увагу проблемним питанням захисту персональних даних. Серед них варто відзначити А. В. Пазюка, Г. О. Андрощука, Ю. М. Батутіна та інших. Кожен із них зробив внесок у вивчення й дослідження персональних даних, але проблема правового регулювання потребує подальшого опрацювання.

Дослідження правових засад регулювання інформації про особу та особливостей механізму її захисту є метою цієї доповіді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні інститут інформації про фізичну особу перебуває в стадії свого активного розвитку. Вагоме значення цьому процесу надає його законодавче закріплення. Законом України “Про захист персональних даних” визначено, що персональні дані – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, зокрема: прізвище, ім’я, по батькові, адреса, освіта, сімейний стан, релігійні та світоглядні переконання, стан здоров’я, матеріальний стан, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи (за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка обіймає посаду, пов’язану із здійсненням функцій держави або органу місцевого самоврядування) тощо [1]. Варто зазначити, що Законодавством України не встановлено і не може бути встановлено чіткого переліку відомостей про фізичну особу, які є персональними даними, задля можливості застосування положень Закону до різноманітних ситуацій, в тому числі при обробці персональних даних в інформаційних базах.

Охорона та захист персональних даних є важливим аспектом прав людини на приватність та конфіденційність. У судовій практиці встановлено декілька принципів, які допомагають забезпечити цей захист, а саме:

1. Принцип згоди: збір, обробка та зберігання персональних даних можливі лише за згодою особи, яка є власником цих даних.

2. Принцип обмеження: обробка персональних даних повинна обмежуватися лише тими даними, які є необхідними для виконання певної мети.

3. Принцип точності: персональні дані повинні бути точними та актуальними.

4. Принцип збереження: персональні дані повинні зберігатися лише протягом необхідного терміну та захищатися від несанкціонованого доступу.

5. Принцип відповідальності: власник персональних даних має право на захист своїх даних та може вимагати їх видалення або виправлення у разі порушення цих принципів. Якщо дана вимога суб'єкта персональних даних не буде виконана, така особа може оскаржити вказані дії чи бездіяльність володільця або ж розпорядника персональних даних до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду, що може призвести до відшкодування моральної шкоди, адміністративної, дисциплінарної, цивільної та навіть кримінальної відповідальності.

Усі ці дії повинні спрямовуватись на забезпечення ефективної реалізації основоположних невід'ємних прав та свобод людини і громадянина. Проте варто відзначити суттєву перешкоду на цьому шляху – використання в науковій літературі, законодавстві та судовій практиці не лише терміна «персональні дані», а й інших термінів, що позначають схожі або одне й те саме поняття: конфіденційна інформація про особу, персоніфікована інформація про особисте та сімейне життя особи, таємниця обставин особистого життя, таємниця особистого життя людини, інформація персонального характеру, на жаль, відсутній комплексний аналіз їх співвідношення.

Як зазначає А. В. Пазюк, персоніфікована інформація відображає індивідуальність кожної людини і, з огляду на низький рівень правової обізнаності осіб, доступність та поширеність засобів збирання і використання інформації, несе загрозу можливого неправомірного використання, розголошення відомостей щодо приватного життя, заподіяння шкоди репутації і добробуту людини тощо [2]. Наприклад, звичайна людина, яка виступає учасником інформаційних відносин, підписуючи різного роду документи або переглядаючи сайти

в мережі Інтернет, нерідко вимушена ставити себе у нерівні права, у порівнянні з іншою стороною, несвідомо надавши їй свою інформацію. А подекуди, навіть, потрапляє у своєрідну залежність якогось «товариства»: організації, супермаркету, банку, і не уявляючи, ким і задля чого її персональні дані будуть використані.

Також, варто зазначити, що незліченні факти шахрайства, організована злочинність надзвичайно загострили проблему правового захисту прав фізичних осіб, через високу активність користувачів соціальних мереж у формуванні баз персональних даних.

Одже, захист персональних даних є критичною проблемою, яка потребує надійної правової бази та ефективних механізмів забезпечення виконання. Комплексне дослідження запропонованої проблеми регулювання відносин, що виникають у зв'язку із захистом персональних даних, обробкою (збиранням, зберіганням, використанням, поширенням) персоніфікованої інформації, змушує продовжувати дослідження і пошук оптимальної моделі такого захисту, уніфікованої термінології і шляхів запровадження в правову систему України.

Список використаних джерел:

1. «Про захист персональних даних»: Закон України від 01.06.2010 р. *Відомості Верховної Ради*. 2010. № 34.
2. Пазюк А. В. Міжнародно-правовий захист права людини на приватність персоніфікованої інформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 "Міжнародне право". К., 2004. 15 с.

Єлизавета Павлюк,

*студентка 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Постановка проблеми. Війна є складною та болісною подією, яка впливає на життя мільйонів людей. І в таких умовах, коли національна безпека перебуває під загрозою, уряд може вживати заходи, які обмежують права та свободи громадян. Однак, захист прав і свобод людини повинен залишатися пріоритетом у будь-яких обставинах. Таким чином, важливо дослідити, які саме права та свободи стають найбільш уразливими в умовах війни, і як можна забезпечити їх захист.

Варто вказати, що висвітлення предмету дослідження ґрунтується на теорії прав людини, яка виходить з природного, невідчужуваного та невід'ємного характеру прав людини. Положення цієї теорії доволі системно висвітлено у роботах таких вітчизняних учених, як С. Головатий, Д. Гудима, М. Козюбра, А. Кучук, В. Лемак, П. Рабінович, М. Савчин та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права і свободи людини і громадянина є фундаментальним надбанням людства, важливим елементом у процесі становлення й соціалізації кожного індивіда, адже дозволяють йому задовольняти свої потреби та реалізовувати власний потенціал у різних сферах суспільного життя. Ступінь їх гарантування визначає ступінь демократичного розвитку будь-якого суспільства. Особливе місце в системі прав і свобод людини і громадянина посідають конституційні права і свободи, які разом із відповідними обов'язками встановлено в основному законі кожної держави [1].

Одним з основних проблем забезпечення прав та свобод людини в умовах війни є порушення прав на життя та безпеку. Війна призводить до збройних конфліктів, які в свою чергу спричиняють серйозні травми та смерть мирних громадян. Крім того, війна може спричинити порушення прав на свободу вибору місця проживання, належність до нації, релігії.

Іншою проблемою є порушення прав на свободу слова та інформаційну свободу. Умови війни можуть призвести до обмеження доступу до інформації, цензури та обмежень свободи слова, що заважає мирному співіснуванню громадян та свободі висловлювання власної думки.

Крім того, порушуються права на працю та соціальне забезпечення, оскільки війна призводить до економічних труднощів, зменшення рівня зайнятості та соціальних виплат. У таких умовах люди можуть стикатися з фінансовими труднощами, браком доступу до медичної допомоги та освіти. У зв'язку з цим, держава повинна приділяти особливу увагу захисту прав та свобод людини в умовах війни. Це може включати прийняття спеціальних законів та норм, забезпечення безпеки громадян та гуманітарної допомоги, забезпечення доступу до інформації та забезпечення свободи слова, а також розробку соціальних програм для гарантування соціального забезпечення та працевлаштування.

Для забезпечення прав та свобод людини в умовах війни також важливо встановлювати міжнародні стандарти та норми, які б гарантували захист прав людини в умовах війни. Наприклад, міжнародне гуманітарне право містить низку норм та принципів, які регулюють поведінку держав та військових сил в умовах збройного конфлікту. Ці норми включають заборону на напад на мирних громадян, заборону на використання заборонених видів зброї, захист медичних працівників та гуманітарних організацій, та інші. Крім того, міжнародні організації, такі як ООН та Міжнародний комітет Червоного Хреста, можуть забезпечувати захист прав людини в умовах війни шляхом сприяння діалогу між сторонами

конфлікту, надання гуманітарної допомоги та надання місцевим громадянам правової та медичної допомоги [2].

Однак, важливо зазначити, що дотримання прав людини в умовах війни часто є порушеним. Військові конфлікти можуть стати приводом для порушень, включаючи насильство, жорстоке поводження, затримання без підстав, обмеження свободи слова та інших прав. Це може стати наслідком низки факторів, таких як відсутність демократії, корупція, національна та релігійна нетерпимість, недостатність ресурсів та інші.

Також важливо забезпечити доступ до правосуддя для всіх громадян, включаючи тих, що перебувають під впливом військових дій. У цих умовах правосуддя може бути ускладненим, але держави мають забезпечувати доступ до нього та дотримання принципу права на справедливий процес [3].

Окрім цього, важливим аспектом є забезпечення прав та свобод після закінчення війни. Повернення до нормального життя може бути складним для жертв війни, тому важливо забезпечити допомогу та підтримку для їх відновлення та реінтеграції в суспільство.

Отже, проблеми забезпечення прав та свобод людини в умовах війни є складними та багатогранними. Для їхнього вирішення важливо забезпечити дотримання міжнародних норм та законів, створення систем захисту прав та свобод громадян, доступ до правосуддя та підтримку для повернення до нормального життя після закінчення війни. Тільки в такий спосіб можна забезпечити захист прав та свобод людини, незважаючи на складні умови, що виникають під час війни.

Список використаних джерел:

1. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1.
2. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

*Іванна Бартницька,
студентка 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія"*

ПАРЛАМЕНТСЬКА РЕФОРМА: НАПРЯМИ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Парламентська реформа зумовлена євроінтеграційними процесами, які спрямовані на удосконалення організаційних процесів в Україні. На сьогодні парламентська реформа розвивається на фоні переходу від авторитарних правил функціонування, що діяли упродовж незалежності України і характеризувалися централізацією та непрозорістю структури влади, до системи, заснованої на верховенстві права та парламентській демократії.

У проєкті Європейського Союзу-Програма Розвитку Організації Об'єднаних Націй, «парламентська реформа в Україні – це політико-правовий процес, що передбачає внесення змін у Конституцію та закони України, інші нормативно-правові акти України з метою вдосконалення ефективності діяльності Верховної Ради України, її органів та народних депутатів України» [1]. Отже, парламентська реформа передбачає комплексну систему змін, що включають реформу законодавчого процесу, посилення парламентської служби, контрольної та представницької функцій.

До основних напрямків парламентської реформи варто віднести:

1. Побудова раціональної системи законодавчої діяльності Верховної Ради України та покращення її якості.
2. Формування оптимальної структури Верховної Ради України як представницького органу Українського народу.

3. Вдосконалення конституційно-правового статусу народних депутатів та Верховної Ради України в цілому як єдиного законодавчого органу.

4. Посилення професіоналізму у діяльності парламенту України.

5. Створення науково обґрунтованої комплексної системи управління законодавчим процесом, щоб забезпечувати планомірність, послідовність та системність у здійсненні законодавчої діяльності в Україні.

6. Формування оптимальної системи комітетів Верховної Ради України, розумного розмежування їхньої компетенції та законодавчого визначення конституційно-правового статусу парламентської більшості та парламентської опозиції [2].

Одним з основних показників ефективності законодавчого процесу є стан чинного законодавства. Відсутність багаторічного стратегічного плану соціально-економічного розвитку країни безпосередньо впливає на відсутність плану законодавчих робіт, що є досить негативним явищем.

Поліпшення процесу підготовки і прийняття законів має стати наслідком інтеграції зусиль законодавчої і виконавчої влади – з одного боку, і суспільства – з іншого. Підставою для реформування є прийняття недостатньо якісних законодавчих актів, які містять суттєві прогалини та положення, що суперечать одне одному. Часом це викликано невиправданим поспіхом при підготовці і прийнятті законів, надмірною деталізацією, що негативно впливає на їх «стабільність» і на реальне застосування законів на практиці [3].

Рівень професіоналізму суб'єктів законотворчого процесу безпосередньо впливає на результати законотворчого процесу. Громадська думка, поведінка політичних партій, діяльність опозиції, участь у процесі законотворення експертів, науковців, конституційний контроль, відповідальність за порушення законодавчої процедури повинні позитивно впливати на діяльність законотворців.

Окрім професіоналізму суб'єктів законотворчого процесу, важливу роль відіграє якісне, нормативно-правове та організаційне забезпечення. Основні напрямки вдосконалення мають бути спрямовані: на додержання принципів законотворчості, визначених юридичною наукою; регламентації законотворчості; створення ефективних механізмів активної участі у законотворчій діяльності її суб'єктів; вироблення єдиного підходу до структури законотворчого процесу (його етапів та стадій), здійснення діяльності, пов'язаної з прогнозуванням і плануванням законотворчості, процесом підготовки, ініціювання та розгляду законопроектів, вивчення питань ефективності законотворчості; вдосконалення чинного законодавства; вироблення єдиних техніко-юридичних та мовно-термінологічних вимог до підготовки проектів законів; підвищення правової культури та професійної підготовки учасників законотворчого процесу; використання порівняльних досліджень та зарубіжного досвіду в законотворчому процесі [4].

Досліджуючи роботи науковців, Р. Мартинюк визначає основні проблеми організації й діяльності Верховної Ради України. Учений стверджує, що, незважаючи на існування принципу відкритості інформації щодо фінансового забезпечення Верховної Ради України, на практиці ця засада не завжди дотримується. Наведене певною мірою спричиняє переконаність українського суспільства в непрозорості фінансування органів державної влади за рахунок платників податків. Також питання прозорості стосується депутатських привілеїв, пільг, гарантій здійснення народними депутатами своїх обов'язків тощо. Тому потребують удосконалення система ресурсного забезпечення ефективної роботи комітетів Верховної Ради України, практика оприлюднення внутрішньо організаційних актів парламенту, формування оптимальної структури Апарату Верховної Ради України, використання вакантних посад, переміщення працівників у межах Апарату Верховної Ради України [5, с.256].

Формування оптимальної системи комітетів Верховної Ради України відіграє провідну роль у реформуванні парламентської реформи. Діяльність комітетів спрямована на забезпечення усіх напрямків діяльності Верховної Ради України, істотно спрощуючи та пришвидшуючи реалізацію законодавчої, контрольної й інших функцій парламенту. Одним із первинних заходів з удосконалення конституційно-правового статусу комітетів Верховної Ради України має бути більш розгорнуте закріплення у Конституції України від 28.06.1996 р. основних засад їх організації та діяльності [6]. Закріплення таких положень дозволить не тільки підвищити рівень юридичної гарантованості інституту комітетів, остаточно чітко визначити їх місце та роль у парламенті, але й забезпечить стабільність статусу комітетів та унеможливить від ситуативних кон'юнктурних змін.

Члени комітетів повинні мати відповідний досвід. У свою чергу партії повинні більш детально вивчати кандидатів та включати до списку кандидатів осіб, що мають належний рівень знань та підготовки і зможуть представляти фракцію, відповідно до компетенції будь-якого комітету.

Перегляду потребує обсяг функціонального навантаження на членів комітетів, чи на різні комітети. Також недостатнім є залучення науковців для надання кваліфікованої правової допомоги при підготовці найважливіших законопроектів. Це питання можна вирішити, створивши правову базу для залучення науково-дослідних та аналітичних установ.

Вкрай необхідними на сьогодні є вдосконалення нормативно-правового врегулювання відносин у сфері законотворчої діяльності, яке ще не повною мірою відповідає вимогам практики. Значна нормативно-правова база у цій сфері (налічується майже 100 актів різної юридичної сили) складається з розгалуженого масиву нормативно-правових актів, які не здатні справляти цілісний правовий вплив на законотворчу діяльність.

На разі парламентська реформа досі триває та потребує комплексного коригування щодо механізму законодавчої діяльності та правового статусу депутатів. За результатами проведення якої має бути створена оптимальна система законодавчої діяльності, яка б забезпечувала планомірну, послідовну та системну законодавчу діяльність.

Список використаних джерел:

1. Адміністративна процедура та контроль за діяльністю адміністративних органів в Угорщині, Польщі, Болгарії, Естонії та Албанії / [пер. з фр. Л. А. Пашко, Л. А. Хомічак]. К. : Вид-во УАДУ, 1999. 236 с.

2. Конституційний контур парламенту: Посібник для народних депутатів України / В. М. Шаповал. К.: Друкарський дім Олега Федорова, 2019. 118 с.

3. Петришин О. Форма державного правління в Україні: до пошуку конституційної моделі- Право України. 2014. № 8. С. 105-116. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7060/1/Petryshyn%20_105.pdf

4. Богачова О., Копиленко О. Законотворчий процес: стан і шляхи вдосконалення. Право. Законодавчий процес. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. URL: <file:///C:/Users/11/Downloads/1272-Article%20Text-2274-1-10-20180605.pdf>

5. Мартинюк Р. Інститут дострокового припинення повноважень парламенту: перший вітчизняний досвід. *Держава і право : зб. наук. праць. Серія «Юридичні і політичні науки»*. К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2014. Вип. 38. С. 256–261.

4. Парламентський контроль: практичні поради та рекомендації для підвищення ефективності. 2020. 80 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/PRP_Guide_Parliamentary_Oversight-UKR.pdf

Вікторія Ублієва,

*студентка 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія"*

СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Питання правового регулювання сурогатного материнства сьогодні є вкрай важливим, зважаючи в першу чергу на той фактор, що станом на сьогодні відсутнє чітке законодавче закріплення. Тому виникає необхідність дослідити та з'ясувати основні проблемні питання.

Українське законодавство визначає походження дитини, народженої із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій. Проте самого визначення поняття «сурогатне материнство» у праві немає. На сьогодні в Україні відсутній закон, який би унормовував застосування методу сурогатного материнства, тому визначення понять «сурогатне материнство» та «сурогатна матір» здійснюється шляхом тлумачення положень чинного законодавства: ЦК України, СК України, Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині», Правил державної реєстрації актів цивільного стану України, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 р., Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я від 9 вересня 2013 р. та інших нормативно-правових актів.

У вітчизняному законодавстві є вимоги до осіб, які можуть скористатися програмою «сурогатне материнство»: це повинно бути подружжя (обов'язковість наявності шлюбу), тобто

одинокий чоловік чи жінка не можуть скористатися цією програмою. Наголошується саме на тому, що подружжя повинно бути гетеросексуальним. Обов'язковою вимогою є генетичний зв'язок з дитиною або обох батьків, або хоча б одного з них [1].

Підставою виникнення між суб'єктами правовідносин даного виду допоміжних репродуктивних технологій (надалі – ДРТ) є договір про сурогатне материнство або ще такий договір іменують «договір виношування дитини». В міжнародній практиці немає єдиних правових вимог щодо умов такого договору, суб'єктного складу, прав та обов'язків сторін, а також більшість країн світу не мають спеціального закону, який регулює такий вид ДРТ. Серед науковців існують дискусії щодо виду договору про сурогатне материнство. Н. Федорченко відзначає особливий характер відносин сурогатного материнства та кваліфікує договір про сурогатне материнство як сімейно-правовий договір [2, с. 66]. На думку Е. Костика, договір сурогатного материнства за своєю правовою природою є договором про надання фактичних медичних послуг [3, с. 127]. А. Ящук переконаний, що договір сурогатного материнства варто розглядати як цивільний-правовий договір, так як сурогатне материнство відбувається за угодою сторін та спрямоване на виникнення, зміну та припинення нових правовідносин [4, с. 89].

Оскільки договір регулює відносини між сурогатною матір'ю та біологічними батьками дитини, тому він є цивільно-правовим, правове регулювання якого повинно здійснюватися нормами цивільного права, оскільки відносини між сторонами мають суто цивільно-правовий характер. Крім того, там, де мова йде про оплату, особливості укладання, істотні умови, а також відповідальність за порушення договірного зобов'язання слід констатувати наявність цивільно-правової сфери. Таким чином, при укладанні договору про сурогатне материнство сторони мають керуватися нормами Глави 52 ЦК України, яка встановлює загальні положення про договір.

Однією із проблем договору про сурогатне материнство є спір про законність такої угоди, оскільки в українському суспільстві, незважаючи на законодавчу регламентацію процедури сурогатного материнства, досі не існує чіткої позиції щодо сприйняття такого способу народження дитини. Таким чином, договір про сурогатне материнство все ще може розглядатися як нікчемний правочин, тобто такий, що протирічить засадам моральності та правопорядку.

Договір про сурогатне материнство слід вважати консенсуальним так, як він вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди з усіх істотних умов. Зазвичай для договору сурогатного материнства характерна оплатність, оскільки базується на презумпцію відплатності договору, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає із суті договору. Договір сурогатного материнства також є алеаторним. Його ризиковість викликана біологічними процесами, які відбуваються в організмі сурогатної матері в період вагітності [5, с. 12].

Під предметом договору сурогатного материнства слід розуміти послугу, яка полягає у тому, що сурогатна мати бере на себе зобов'язання виносити та народити дитину, здійснити дії щодо передачі дитини потенційним батькам, а також дії майбутніх батьків, які полягають в їх участі у програмі допоміжних репродуктивних технологій та сплаті компенсації сурогатній матері [6]. Під час укладення договору слід врахувати й ту особливість, що під час процедури сурогатного материнства можуть народитися двоє та навіть більше дітей, тому є необхідність зазначити про це у предметі договору.

Однією із істотних умов договору сурогатного материнства є строк. Ю. Ю. Таланов та А. О. Кухар пропонують встановлювати строк договору, опираючись на настання певної події, тобто початком дії зазначеної угоди стане момент імплантації ембріона з генетичного матеріалу подружжя в матку сурогатної матері [7].

Детальну увагу необхідно приділити договору, оскільки у разі відсутності законодавчого регулювання виникає багато практичних проблем, що можуть закінчитися судовими розглядами, зокрема, у випадках, коли сурогатна мати передумає віддавати дитину, або майбутні батьки офіційно розлучаються до народження дитини, або народиться дитина з вадами тощо.

Щодо припинення договору про сурогатне материнство, то треба враховувати не лише цивільно-правовий аспект відносин між сторонами, але й норми моралі. Зокрема, народження дитини з інвалідністю за своєю суттю є неналежним виконанням договірною зобов'язання, що мало б призвести до розірвання договору та настання відповідальності. Водночас незахищеними залишаються права дитини з погляду моралі та нівелюється наявність форс-мажору як правового явища. Водночас генетичні батьки не можуть бути позбавлені права, наданого ст. 143 ч. 3 СК України, згідно з якою дитина може бути залишена батьками в пологовому будинку або в іншому закладі охорони здоров'я, якщо вона має істотні вади фізичного і (або) психічного розвитку, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення [8].

Особливу увагу необхідно приділити віку сурогатної матері. Оскільки в Україні сурогатною матір'ю може стати жінка 18 років, що на мою думку, є досить раннім віком для такої процедури, то потрібно підняти віковий ценз для донорів яйцеклітин до 21 року і встановити граничну межу у 38 років. Також необхідно становити граничний вік батьків. У проектах законів пропонується до 50-60 років – граничний вік жінок, які матимуть можливість скористатися цими технологіями. Чоловікам – без обмежень віку. Встановлення граничного віку є певним намаганням знайти компроміс між інтересами потенційних батьків, які бажають реалізувати своє репродуктивне право, і народжуваною дитиною, яка теж має право бути членом сім'ї якомога довше. Проте вважаю встановлення

різного віку для батьків дискримінаційною нормою, та обмежити вік до 55 років для обох батьків.

У межах питання сурогатного материнства розробники науково-правових актів звертають увагу на заборону реклами та посередництва при ДРТ, щоб у сурогатному материнстві бізнес-складова не відігравала ключову роль. Окрім того, потрібно встановити запобіжники, які захищатимуть інтереси сурогатної матері. Процедура ДРТ повинна проводитись лише у ліцензованих клініках, які відповідають за дотримання процедури. Також потрібно, щоб уряд встановив розмір (мінімальної) грошової компенсації, пов'язаної зі здійсненням донації репродуктивних клітин. Це забезпечить гарантований мінімальний рівень оплати за послугу. При цьому генетичні батьки за потреби зобов'язані сплатити надання не лише медичної допомоги, але й психологічної підтримки сурогатній матері після народження дитини.

Отже, національне законодавство України не містить спеціального закону щодо захисту репродуктивних прав людини, а загальні законодавчі нормативні акти не можуть вирішити всіх питань щодо сурогатного материнства. Відсутність належного правового регулювання відносин сурогатної матері та подружжя, а також неврегульованість суттєвих умов договору може призвести до порушень прав як біологічних батьків, так і сурогатної матері. Тому постає питання щодо необхідності прийняття такого закону, у якому б ці аспекти вирішувалися відповідно до існуючих нормативних актів з метою запобігання зазначених наслідків.

Список використаних джерел:

1. Триньова Я. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні. URL: <https://advokatpost.com/pravove-rehuliuвання-surohatnoho-materynstva-v-ukraini-advokat-iana-trynova/> (дата звернення: 08.04.2023).
2. Федорченко Н. Особливості укладення договору про сурогатне материнство. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 65-68.

3. Костик Е. Р. Правова природа договору про сурогатне материнство. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 71. С. 125–130.

4. А. В. Ящук, Е. А. Писарева. Правова природа та предмет договору сурогатного материнства. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2018. Т. 1 № 10. С. 88–92.

5. Піроженко В. М. Сурогатне материнство в Україні: проблемні питання правового регулювання. Одеса, 2018. 32 с.

6. Коломієць А. С. Договірна цивільно-правова відповідальність за неналежне надання послуг сурогатного материнства. *Вісник ОНУ ім. Мечникова. Правознавство*. 2014. Т. 19. Вип. 1 (22). С. 46–51.

7. Даниленко С. К., Мінакова М. В. Договір сурогатного материнства: актуальні проблеми та значення в суспільстві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 95–98.

8. Маркович Х. М. Сурогатне материнство в Україні: проблемні аспекти правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 194–197.

Валерія Ублієва,

*студентка 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія"*

ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Принцип рівності є одним з фундаментальних конституційних принципів, що входить до концепції верховенства права та є важливою умовою розбудови правової держави. Цінність права полягає в єдності таких явищ, як свобода, рівність і справедливість. Відтак, вимога рівності безпосередньо взаємопов'язана з ідеями справедливості і свободи.

В англійській мові існує слово «gender» означає рід як граматичний вид у розумінні належності до певного класу. Застосування цього терміну допомагає відрізнити «соціальну стать» від біологічної. В українській мові немає чіткого еквіваленту цьому слову, а тому виникають відмінні різночитання. Використання слово «стать» першочергово дозволяє виділити біологічну природу особи. Застосування цього терміну допомагає відрізнити «соціальну стать» від біологічної. В українській мові немає чіткого еквіваленту цьому слову, а тому виникають відмінні різночитання. Використання слова «стать» першочергово дозволяє виділити біологічну природу особи [1, с. 19].

Зарубіжний досвід реалізації гендерної рівності є досить різноманітним, але однотипним. За практикою Європейського суду з прав людини дискримінація, яка розглядається як протилежна сторона принципу рівності, означає поведження з особами у різний спосіб, без об'єктивного та розумного обґрунтування, у відносно схожих ситуаціях (див. рішення

у справі «Вілліс проти Сполученого Королівства» (заява № 36042/97, п. 48) від 11 червня 2002 року [2].

Суть вітчизняного гендерного права, тобто його найголовніша, визначальна риса – це регулювання гендерних відносин у сфері забезпечення рівноправності жінок і чоловіків в організації управління суспільством на паритетних засадах, запобігання та викорінення усіх форм гендерної дискримінації, як прямої, так і непрямої. Саме за допомогою гендерного права можна розраховувати на формування в Україні такого суспільства, в якому чоловіки й жінки будуть мати не лише всю повноту рівних прав і свобод, але й весь спектр рівних можливостей у забезпеченні гендерної рівності [3, с. 224].

У правовому аспекті гендерна рівність функціонує як складова загального принципу рівності. Вона є відмінною від інших структурних елементів принципу юридичної рівності, а саме рівності незалежно від віку, національності, раси, хоча й заснована на природно-правовій концепції. Конструкція гендерної рівності має розкриватися насамперед через категорію прав людини як універсального стандарту рівності. Права людини відбивають загальний і безумовний стандарт, єдиний для обох статей.

Сучасне українське законодавство містить безліч гарантій забезпечення рівності прав і свобод чоловіка та жінки. Стаття 24 Конституції України [4] визначає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

У 2005 році було ухвалено Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [5], де визначено основні напрями державної гендерної політики, органи влади, відповідальні за її реалізацію, структурні елементи політики з метою забезпечення паритетного становища жінок і чоловіків в усіх сферах життя. На підставі цього

Закону Україна почала системно розбудовувати національний механізм утвердження гендерної рівності. Також стаття 2-1 Кодексу законів про працю України [6] встановлює обов'язок дотримуватись рівності трудових прав громадян.

Стаття 161 Кримінального кодексу України [7] визначає, що пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками визнається злочином і карається навіть позбавленням волі.

Питанню захисту рівності прав і свобод чоловіків і жінок приділено увагу в Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». Відповідно до ст. 2 цієї Конвенції, держави зобов'язані вживати всіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації жінок з боку будь-якої особи, організації або підприємства; вживати всіх відповідних заходів, зокрема законодавчі, із зміни або скасування чинних законів, постанов, звичаїв і практики, що являють собою дискримінацію жінок [8].

Наступним документом, який містить правові норми з цього питання є Конвенція про громадянство заміжньої жінки. Так відповідно до ст. 1 кожна Договірна Держава погоджується, що ні реєстрація, ні розірвання шлюбу між ким-небудь з її громадян чи іноземцем, ні зміна громадянства чоловіком під час існування шлюбного союзу не може впливати автоматично на громадянство дружини [9]. Водночас порушити цю правову норму можна лише на рівні держави, а отже, і можливість порушення її в приватних відносинах або ж посадовими особами державних органів є мінімальною, що так само захищає від можливих проявів дискримінації.

Захист рівності трудових прав чоловіків і жінок здійснюється Директивою РЄ 76/207/ЄЕС, де визначено як обов'язки держави, так і необхідність залучення швидких механізмів. Так відповідно до ст. 6 Директиви держави-члени повинні ввести

в їх національні правові системи такі заходи, які необхідні для того, щоб всі особи, які вважають, що їх права порушені завдяки невиконанню принципу рівності в значенні, викладеному в статтях 3, 4 і 5, могли захистити свої права в суді після звернення до інших компетентних органів [10]. Хоча норма має загальний характер, оскільки не визначає конкретних повноважень згаданих органів, вона дає чітке уявлення про саму їх структуру та взаємодію.

В Україні, як і в більшості країн світу, приймаються закони, спрямовані на захист прав жінок, проте на практиці ці права продовжують порушуватися, не розв'язані проблеми гендерної нерівності, зокрема на ринку праці, зберігаються розбіжності між спробами законодавчого закріплення принципів гендерної рівності та реаліями соціальних процесів у багатьох сферах суспільного життя.

У судовій практиці велика кількість справ пов'язана саме з гендерними квотами. Проте квотування робочих місць є нелогічним, оскільки на перший план висуваються не ділові якості претендента, прийнятого на роботу, а його стать, що може абсолютно не відповідати інтересам роботодавця і обмежувати права більш кваліфікованих працівників, не прийнятих на роботу на угоду реалізації цієї політики. Загалом політика квотування суперечить загально-правовому принципу рівності [11, с. 192].

Однією з проблем гендерної дискримінації у сфері трудових відносин є асиметричний рівень заробітних плат жінок і чоловіків на користь останніх. Гендерна нерівність в оплаті праці спостерігається не тільки в Україні, а й у всіх країнах світу, що підтверджується даними глобального індексу гендерного розриву (The Global Gender Gap Index) [12].

На сьогодні двома ключовими проблемами забезпечення гендерної рівності у трудових правовідносинах є: 1) порушення принципу рівної оплати праці чоловіків і жінок за аналогічну роботу; 2) відсутність норм, які встановлюють

відповідальність роботодавців за порушення в питаннях гендерної рівності.

Для вирішення першої проблеми пропонується доповнити статтю 94 Кодексу законів про працю України таким положенням: «Власник або уповноважений ним орган виплачує працівникам рівну винагороду за виконану ними роботу рівної цінності без будь-яких обмежень чи привілеїв за ознакою статі».

Вирішення проблеми відсутності норм, які встановлюють відповідальність роботодавців за порушення в питаннях гендерної рівності, пропонується вирішити шляхом внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Так Главу 5 «Адміністративні правопорушення в галузі охорони праці і здоров'я населення» варто доповнити ще однією статтею «Порушення вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Щодо санкцій, то можна скористатися санкціями, передбаченими за порушення вимог законодавства про працю та про охорону праці, оскільки це найближчі адміністративні правопорушення до порушень забезпечення гендерної рівності в трудових правовідносинах [1, с. 168-169].

Отже, на жаль, поки що законодавство та механізми в Україні не є досконалими, проте напрями його покращення дозволяють стати на курс забезпечення гендерної рівності в Україні. Створення національного нормативного поля – одне із свідчень входження України в цілісний світовий та європейський простір. Формування законодавства і провадження політики з урахуванням гендеру є передумовою забезпечення гендерної рівності в майбутньому. Проте перетворення нормативного поля гендерної рівності в Україні не можна вважати завершеним: правове поле потребує суттєвого доповнення у частині забезпечення механізмів реалізації ухвалених законодавчих актів.

Список використаної літератури:

1. Кругова С. С. Конституційно-правове забезпечення гендерної рівності в Україні: дис. ... док. юрид. наук / Нац. акад. наук України. 2021. 226 с.
2. Справа ЄСПЛ «Вілліс проти Сполученого Королівства» від 11 червня 2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_170#Text (дата звернення: 30.11.2022).
3. Аніщук Н. В. Поняття, суть та соціальна цінність гендерного права : матер. Міжнар. «круглого столу» (м. Одеса, 9 грудня 2011 р.). Одеса : Фенікс, 2012. С. 222–226.
4. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.12.2022).
5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 30.11.2022).
6. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 01.12.2022).
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.12.2022).
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 01.12.2022).
9. Конвенція про громадянство заміжньої жінки від 29 січня 1957 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140704_529190 (дата звернення: 01.12.2022).
10. Про імплементацію принципу рівності чоловіків і жінок у питаннях працевлаштування, професійної освіти, просування по службі та умов праці: Директива РЄ 76/207/ЄЕС від 09 лютого 1976 року. URL: <https://bitly.su/0NEOWn> (дата звернення: 01.12.2022).
11. Добош З. А. Гендерна рівність і гендерна дискримінація у сфері трудових відносин. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 7. С. 190-193.
12. World Economic Forum (2018). The global gender gap report 2018 (367 p.). URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf (дата звернення: 02.12.2022).

Владислава Курилас,

*студентка 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Постановка проблеми. Доказування є важливою складовою провадження в справах про адміністративні правопорушення. Інститут доказування забезпечує виконання основного завдання провадження, проте, порівнюючи його з цивільним, кримінальним та адміністративним судочинством, воно має певні відмінності. Більшість із них визначаються характером та специфікою обставин, які підлягають доказуванню в процесі розгляду справи, що породжує актуальність цієї теми та визначення її особливостей.

Докази та їх значення у провадженні у справах про адміністративні правопорушення були предметом дослідження таких вітчизняних науковців як Х. П. Ярмакі, Н. О. Яношевська, В. В. Косик, Р. А. Калюжний, М. І. Іншин, І. М. Шопін, та інших.

Визначення особливостей процесу доказування у справах про адміністративні правопорушення *є метою цього дослідження.*

Ключові слова: докази, доказування, адміністративні правопорушення, збирання доказів, дослідження доказів, оцінка доказів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом кожної справи відповідно до закону є одним з основних завдань провадження в справах про адміністративні правопорушення [2]. Безпосередньо, ця теза звучить у статті 245 КУпАП. Для забезпечення цього завдання, окрема роль відводиться

доказуванню як пізнавальній діяльності та способу встановлення істини. Вживаючи термін “доказування”, законодавець має на увазі діяльність, яка полягає у визначенні кола фактів, обставин та їх змісту, які необхідно встановити за допомогою доказів для того, щоб забезпечити справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення справи та встановлення тих обставин, які мають значення для цього провадження. Реалізація цього здійснюється через сукупність певних процесуальних дій, які вважаються процесом доказування. Доказування у провадженні в справах про адміністративні правопорушення складається із чотирьох стадій, до яких належать: збирання доказів, їх дослідження, оцінка та використання. Кожна із цих стадій має свої особливості та порядок їх реалізації.

Насамперед, якщо використовувати термін “докази” у провадженні в справах про адміністративні правопорушення, то його точне трактування зазначене у Кодексі України про адміністративні правопорушення. У статті 251 КУпАП, “доказами в справі про адміністративне правопорушення, є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку, орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи”. Разом з тим, зміст і обсяг доказування, види й кількість доказів в адміністративній справі залежить від предмета доказування. Тобто, саме ці фактичні дані та обставини складають поняття “предмет доказування” і саме ними обґрунтовуються наявність чи відсутність складу адміністративного правопорушення та наявність чи відсутність вини особи.

Щоб зрозуміти суть доказування, необхідно розкрити зміст кожної стадії. Під збиранням доказів, ми маємо на увазі, процес “формування” доказу. Під час такої діяльності здійснюється пошук, виявлення, отримання та процесуальна фіксація доказів у відповідних процесуальних актах і додатках до них. Тобто, певною мірою здійснюється “закріплення” доказу

відповідно у спосіб і у порядку, визначеному законом. Також, досить цікавою особливістю збирання доказів є визначене коло суб'єктів доказування [5]. Це виявляється, у тому, що законодавець закріпив обов'язок зі збирання доказів за особами, уповноваженими на складання протоколів про адміністративні правопорушення, визначених статтею 255 КУпАП. Перелік цих суб'єктів є вичерпним та чітко визначеним.

І як зазначив Верховний Суд у своїй правовій позиції, викладеній у постанові від 15 травня 2019 року по справі №537/2088/17, сам факт визнання особою вини у порушенні ПДР не може бути достатнім доказом правомірності рішення суб'єкта владних повноважень і не звільняє останнього від доведення його правомірності. Тобто, навіть у таких випадках, суб'єкти владних повноважень не звільняються від свого обов'язку по збиранню доказів.

Наступною стадією є дослідження доказів, що передбачає перевірку доказів на відповідність вимогам закону щодо їх змісту та джерела отримання. Насамперед, законодавцем визначені конкретні джерела, в яких містяться фактичні дані, які є доказами. До них належать протокол про адміністративне правопорушення, пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновки експерта, речові докази, показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі або в режимі фотозйомки (відеозапису), які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, безпеки на автомобільному транспорті та паркування транспортних засобів, акт огляду та тимчасового

затримання транспортного засобу, протокол про вилучення речей і документи, а також іншими документи. Якщо аналізувати судову практику, то показання свідків, висновки експертів, речові докази у такому провадженні використовуються досить часто, коли у провадженні, пов'язаними з оскарженням актів суб'єктів владних повноважень та загалом в адміністративному судочинстві, переважають письмові докази. Розсуд працівника органів внутрішніх справ з приводу використання тих чи інших засобів і прийомів (отримання пояснення, огляд речей, особистий огляд і т.д.) нині законодавством є обмеженим. Разом з тим, спостерігається в останні роки істотне розширення повноважень поліції по збору доказів у справах про адміністративні правопорушення, що дійсно є позитивним аспектом у сфері доказування [3]. Ще однією з особливостей процесу доказування є ретроспективність обставин, які підлягають доказуванню. Це означає, що факти та обставини справи, існували у минулому, томуце породжує необхідність у суб'єктів доказування відтворити їх у максимально можливому обсязі.

Обов'язковою складовою процесу доказування є перевірка доказу на предмет їх належності та допустимості й необхідність встановити узгодженість з усіма іншими доказами у справі. Попри те, що стадія оцінки, немає чіткого відмежування від їх перевірки, але все ж є окремою стадією процесу доказування. Також, якщо брати до уваги окремі види доказів, то вони теж мають певну специфіку у дослідженні та оцінці, зокрема показання свідків чи певні види письмових доказів. У своїй постанові від 29.04.2020 р. у справі № 161/5372/17 [8], Верховний Суд зазначив, що обставини, що підтверджуються показаннями свідка повинні узгоджуватись з іншими доказами у справі, тоді вони можуть бути визнані судом достовірними та достатніми для висновку про винуватість особи в тому чи іншому адміністративному правопорушенні. Однак у випадку, якщо вони є основним та єдиним доказом вчинення правопорушення, вони не можуть бути допустимим доказом.

Подібна позиція була висвітлена у постанові Верховного Суду, відповідно до якої, рапорт працівника поліції не може слугувати однозначним доказом винуватості особи у вчиненні адміністративного правопорушення. Тобто, якщо аналізувати подібну практику, то можна помітити, встановлення вини суб'єкта правопорушення здійснюється в сукупності із іншими доказами.

Відповідно до статті 252 КУпАП, “орган (посадова особа) оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом і правосвідомістю”. Тобто, виходячи із цього положення, ми можемо зрозуміти, що такий суб'єкт як посадова особа (орган) є присутнім під час всього процесу від моменту збирання доказу аж до його оцінки та виконання. Оцінка доказу є певною перевіркою на предмет достатності для того, аби прийняти відповідне процесуальне рішення та є виявом розумової логічної діяльності посадової особи (органу). Разом з тим, така оцінка здійснюється у порядку та у спосіб визначений законом, але при цьому аргументація та оцінка доказу є вільною та ґрунтується на внутрішньому переконанні. Вживаючи поняття “керуватися внутрішнім переконанням”, законодавець мав на увазі те, що ці особи мають право на вільний розсуд, самостійно вирішувати питання про достовірність, недостовірність, істинність або хибність певних фактичних даних [7]. Цим положенням також гарантується неможливість впливу на посадову особу (орган), що здійснює розгляд справи.

Також, при здійсненні оцінки доказів, необхідно виходити із загального положення про рівність доказів та твердження про те, що жодний доказ немає наперед визначеної сили [4]. Тобто, жодний із доказів не може мати більшого чи меншого значення у провадженні. Це означає, що є необхідність в оцінці доказів у їх сукупності, що дасть можливість сформулювати загальне враження про справу, аби забезпечити прийняття об'єктивного рішення.

Завершальною стадією доказування є використання доказів, яке призначене для того аби виконати початкове завдання цього процесу. Ця стадія зазвичай має певне документальне закріплення та передбачає конкретний правовий наслідок [6]. Одним із можливих варіантів реалізації та використання доказів може бути прийняття процесуальних рішень, зокрема, і проміжних. Враховуючи факт допустимості й належності доказів, тобто його співвідношення до предмета доказування, він може слугувати мотивом і підставою для прийняття конкретного рішення посадової особи чи органу, який розглядає справу про адміністративне правопорушення. Також, за результатами дослідження доказів, конкретний доказ, його зміст, фактичні дані, які він містить, можуть слугувати підставою для проведення наступних процесуальних дій. Тобто, доказування на стадії розгляду справи та оцінка доказів полягає в завершенні процесу провадження у справі та винесенні відповідного рішення по ньому.

Підсумовуючи, все вище викладене, можна дійти висновку, що доказування є невід'ємною частиною провадження у справах про адміністративні правопорушення та гарантією прав та основоположних свобод людини й громадянина та права на справедливе вирішення справи [1]. Саме за рахунок інституту доказування здійснюється виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень та завдяки чому виконується завдання щодо запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10/sp:max50:nav7:font2#Text>

3. Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 07.11.2015 р. №1395. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1408-15#Text>

4. Ярмак Х. П. Докази в справах про адміністративні правопорушення та їх оцінка. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2015/4/36.pdf>

5. Самбор Н. А. Доказування у справі про адміністративне правопорушення. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2016. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/253-Article%20Text-480-1-10-20180428.pdf>

6. Рекуненко Т. О. Доказування в процесі розгляду справ про адміністративне правопорушення. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/32.pdf>

7. Косик В. В. Види доказів в провадженні у справах про адміністративні правопорушення. *Форум права*. 2012. № 3. С. 308–312. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5164/Vydy%20dokaziv%20v%20provadzhenni%20u%20spravakh%20pro%20administratyvni%20pravoporushennia_%20Kosyk%20_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y

8. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

*Анастасія Цверкалюк,
студентка 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

РОЗМЕЖУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ТА ЦИВІЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРАХ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Досить значне поширення земельних відносин що пов'язане як і з реалізацію громадянами їхнього конституційного права на земельну ділянку, так із процесом оформлення ними права власності на земельні частки (паї) та іншими процесами, які включають в себе земельні правовідносини. Через те, що велика кількість земельних правовідносин виникає між фізичними особами та суб'єктами владних повноважень, питання визначення юрисдикції у таких спорах є досить складним. Актуальності даній темі надає ще й момент того, що спори по визначенню цивільної чи адміністративної юрисдикції земельних спорів становить значну частину справ, яких розглянула ВП ВС. Рішень у таких справах є досить велика кількість, але далеко не всі із них є систематизованими. Питанням розмежування цивільної та адміністративної юрисдикції в земельних спорах, особливі критерії виокремлення кожного із видів даних юрисдикцій було досліджено низкою вчених як і тих, хто спеціалізується на адміністративному праві та процесі, до яких можна віднести О. І. Заєць, А. М. Мірошниченко, М. В. Удод, В. С. Пирогов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи питання юрисдикції в адміністративному судочинстві, в першу чергу, варто почати із визначення поняття «юрисдикція». Це встановлена законодавством сукупність повноважень

відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування розглядати та вирішувати правові суперечки і справи про правопорушення, давати правову оцінку діям осіб або інших суб'єктів права щодо їх правомірності або неправомірності, застосовувати санкції до правопорушників [1, 240]. Категорії справ, на які поширюється чи не поширюється юрисдикція адміністративних судів України, визначено статтею 19 КАС України, зокрема, це:

– спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження (здебільшого саме дана підстава буде основоположною при зверненні із земельним спором до адміністративної юрисдикції).

– спори, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів;

– за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єкту законом [2].

Юрисдикція адміністративних судів не поширюється на справи: віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України; що мають вирішуватися в порядку кримінального судочинства; про накладення адміністративних стягнень, крім випадків, визначених цим Кодексом; справи щодо відносин, які відповідно до закону, статуту (положення) громадського об'єднання, саморегульованої організації віднесені до його (її) внутрішньої діяльності або виключної компетенції, крім справ у спорах, які визначенні відповідними пунктами даної статті. Адміністративні суди не розглядають позовні вимоги, які є похідними від вимог у приватно-правовому спорі і заявлені разом з ними, якщо цей спір підлягає розгляду в порядку іншого, ніж адміністративне, судочинства і знаходиться на розгляді відповідного суду [2].

Для розмежування цивільної та адміністративної юрисдикції у земельних спорах необхідно в першу чергу встановити: чи спір буде мати приватно-правовий характер, чи буде публічно-правовим

Розглянемо різницю між публічно-правовими та приватним спорами, адже саме те, до якого із наведених видів належить спір, є визначальним при вирішенні юрисдикції. Так, Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 07.11.2018 року у справі № 809/595/18 вказав, що участь суб'єкта владних повноважень є обов'язковою ознакою для того, щоб класифікувати спір як публічно-правовий. Проте сама по собі участь у спорі суб'єкта владних повноважень не дає підстав ототожнювати спір з публічно-правовим та відносити його до справ адміністративної юрисдикції. Разом з тим приватноправові відносини вирізняються наявністю майнового чи немайнового інтересу учасника. Спір має приватноправовий характер, якщо він обумовлений порушенням або загрозою порушення приватного права чи інтересу, як правило майнового, конкретного суб'єкта, що підлягає захисту в спосіб, передбачений законодавством для сфери приватноправових відносин, навіть якщо до порушення приватного права чи інтересу призвели управлінські дії суб'єктів владних повноважень [3].

Можливий і такий варіант, коли суб'єкт владних повноважень бере участь у земельних правовідносинах, але не виконує владно-управлінських функцій стосовно іншої сторони, яке бере участь у спорі, то такий спір буде приватно правовим, а справа підлягатиме розгляду за правилами не адміністративного судочинства, а цивільного.

Для кращого розуміння, розглянемо приклад, де розгляд спору буде проводитися за правилами адміністративного судочинства. Так, у справі №401/2400/16-ц особа звернулася із позовом, у якому просила визнати недійсним рішення про відмову в наданні їй дозволу на розробку проекту із землеустрою. У даному випадку особа звернулася до загального суду, а не до адміністративного. Тут варто звернути увагу,

на те що суд першої інстанції прийняв позов до розгляду та позов задовольнив, проте суд апеляційної інстанції вказав, що оскаржується рішення суб'єкта владних повноваження, яке він прийняв реалізуючи саме управлінські функції, тому рішення суду першої інстанції скасував, провадження у справі закрит, оскільки спір належить вирішувати за правилами адміністративного судочинства. Таку ж позицію висловила ВП ВС вказавши, що такий спір підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства [4].

Досліджуючи судову практику щодо справ, які розглядаються за правилами цивільного судочинства, розглянемо справу, у якій предметом оскарження було рішення органу місцевого самоврядування про передачу земельної ділянки в оренду особі, яка, як вважав позивач, набула таке право оренди неправомірно, оскільки спірна земельна ділянка перебуває в оренді позивача внаслідок поновлення дії договору оренди. У цій справі суд дійшов висновку, що з моменту укладення між землекористувачем та органом місцевого самоврядування договору оренди землі припиняються адміністративні відносини між цими суб'єктами, та в подальшому виникають договірні відносини, які характеризуються рівністю їх учасників та свободою договору. Такі ознаки не притаманні адміністративним правовідносинам, натомість – притаманні цивільним правовідносинам, які з урахуванням суб'єктного складу можуть бути предметом судового розгляду у відповідному суді загальної юрисдикції або господарському суді [3]. Даний висновок ще раз підтверджує сталу практику судів у виділенні чітких критеріїв розмежування приватно-правового спору та публічно-правового.

Таким чином, аналіз судової практики у земельних спорах дає можливість зробити висновок, що судами для розмежування адміністративної та цивільної юрисдикцій визначені критерії, які потрібно брати в певній сукупності, а не виділяти лише окремих із них. Зокрема, суди в першу чергу звертають увагу на суб'єктний склад учасників спору, а саме: чи належить

один із них до суб'єктів, які наділені владними повноваженнями, проте також обов'язково повинно враховуватися: чи в конкретних правовідносинах він виконував управлінські функції, чи вступав із фізичною особою у договірні відносини, приміром, укладав договір оренди земельної ділянки. Тобто, необхідно з'ясувати характер відносин між суб'єктами. Слід також з'ясувати: чи у спорі присутній приватний інтерес особи, чи він не зазнає обмежень. Приміром, якщо особа оскаржує рішення суб'єкта владних повноважень, у зв'язку з яким її право на володіння земельною ділянкою зазнало обмежень, то судовою юрисдикцією такого спору буде саме цивільна, але необхідно пам'ятати, що практика на даний момент йде таким чином, що справи предметом яких є саме оскарження рішення органу місцевого самоврядування, про надання чи відмову у наданні дозволу на розробку проекту із землеустрою повинні розглядатися за правилами адміністративного судочинства, а не цивільного, адже чинним законодавством не гарантовано те, що повинне бути прийняте позитивне рішення.

Список використаних джерел:

1. Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с.
2. Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 6 липня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 005. № 35-36, № 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Постанова ВП ВС у справі № 809/595/18 від 07 листопада 2018 року. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78129867>.
4. Постанова ВП ВС у справі № 401/2400/16-ц від 24 квітня 2018 року. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_24_04_2018_roku_u_spravi_401_2400_16_ts/

Андрій Дятлик,

*студент 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Одним із фундаментальних прав людини є право на життя, яке знайшло своє закріплення як в міжнародному так і національному законодавстві. Захистом цього права займаються ряд міжнародних урядових та неурядових організацій. Така пильна увага міжнародної спільноти пов'язана з тим, що незважаючи на те, що право на життя і визнається всіма країнами світу проте його здійснення залишається проблемою.

Не потрібно ототожнювати терміни «право на життя» і «життя». Оскільки право – це закріплені в законі можливості, які можуть реалізовувати фізичні особи, а під життям у правовому аспекті ми розуміємо нематеріальне благо, яке виникає від моменту народження і яке триває до моменту смерті людини.

Визначення поняття право на життя залишається доволі дискусійним, тому, що увага багатьох вчених прикута до цього терміну.

А. Пазенок вважає, що право на життя це певна поведінка людини, яка спрямована на забезпечення недоторканості власного життя з боку інших осіб та свободи розпорядження ним і яка закріплена в нормах національного законодавства та міжнародно-правових актах [4].

Схожою є думка Я. Кузьменко, яка вказує, що право на життя це природна невід'ємна від особистості можливість захисту недоторканності життя і свободи розпоряджатися ним, яка має складний зміст та структуру, що обумовлено її сутністю

і яка гарантована міжнародно-правовими актами та нормами національного законодавства [2].

У свою чергу Л. Ольховик висловлює думку, що право на життя є особистим немайновим правом людини, яке виникає з приводу особистого немайнового блага, яким є життя особи [3].

Таким чином право на життя є основоположним правом людини, яке забезпечує недоторканність життя людини і яке знайшло своє закріплення в міжнародно-правових актах та нормах національного законодавства.

Змістом права на життя є: право самостійно розпоряджатися своїм життям; право піддавати своє життя ризику; право самостійно захищати власне життя; право вимагати утримуватися від протиправного позбавлення життя інших осіб, усувати небезпеки, яка утворюється в наслідок підприємницької або іншої діяльності, створювати умови, які зменшують ризики для життя; право на захист власного життя іншими особами; право на проведення евтаназії; право на захист життя уповноваженим суб'єктом держави, міжнародними установами та організаціями; належне правове регулювання права на життя, а також можливість отримання відповідної юридичної охорони цього права.

Право на життя є одним з найважливіших та найбільш фундаментальних прав людини. Проте при його реалізації можна зіткнутися із наступними теоретичними проблемами: 1) визначення початку життя, тобто моменту з якого виникає право людини на життя і починається його охорона і захист від протиправних дій.

Р. Стефанчук виділяє дві основні концепції, які панують серед науковців: 1) ембріональна; 2) натусіальна. Перша концепція полягає у тому, що право на життя у людини виникає до моменту народження. Натусіальна ж своєю чергою полягає у тому, що право на життя виникає у момент саме фізичного народження [5].

2) Аборти. Ця проблема полягає у протиставленні права ембріона на життя праву жінки на недоторканність. Національне законодавство цілком відповідає міжнародному регулюванню цього питання. Підтвердженням є практика Європейського суду з прав людини, а саме справа *Paton v. the United Kingdom*, у якій Європейська комісія з прав людини встановила наступне: життя плоду тісно пов'язане з життям вагітної жінки та не може розглядатися окремо від нього. Якби стаття 2 поширювалася на плід та його захист, то за відсутності будь-яких чітких обмежень, аборт мав би вважатися забороненим, навіть якщо продовження вагітності призвело б до серйозного ризику для життя вагітної жінки. Це означало б, що «ненароджене життя» плоду мало б вищу цінність, ніж життя вагітної жінки [6].

Низка практичних проблем становить загрозу для забезпечення реалізації права на життя. До них зокрема належать: 1) законність евтаназії. Тлумачення терміну «евтаназія» міститься в статті 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» де сказано, що це навмисне прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворих для припинення їхніх страждань [1]. Вітчизняне законодавство забороняє проведення евтаназії. Таке законодавче регулювання відповідає практиці Європейського суду з прав людини. У справі *Pretty проти Сполученого Королівства* від 29 квітня 2002 року Суд вказує на те, що у всіх розглянутих ним справах він акцентував особливу увагу на обов'язку держави захищати право на життя. Саме тому у розумінні статті 2 конвенції без викривлення її змісту не можна витлумачити протилежне праву на життя, тобто право на смерть [7].

2) Допустимість застосування смертної кари. У статті 2 Європейської Конвенції з прав людини і основоположних свобод закріплено, що нікого не може бути позбавлено життя інакше як на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання. Однак після прийняття

Протоколів № 6 та № 13 смертна кара на Європейському континенті як вид покарання перестала існувати. Правова держава бере на себе обов'язок захищати право людини на життя тому не припустимим є існування такого виду покарання як смертна кара.

Отже, ми бачимо, що незважаючи на пильну увагу спільноти, при здійсненні права на життя виникають теоретичні і практичні проблеми. Вирішити їх можна шляхом спільної роботи науковців і законотворців з метою створення нормативних актів, які будуть враховувати і вирішувати наявні проблеми.

Список використаних джерел:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#top>.
2. Кузьменко Я. Загальна характеристика права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. 32 с.
3. Ольховик Л. Право на життя. *Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць*. Вип. 17. Одеса : Юрид. літ, 2003. С. 160–167.
4. Пазенок А. Права та свободи людини і громадянина: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2010. 176 с.
5. Стефанчук Р. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія К.: КНТ, 2008. 626 с.
6. Paton v. The United Kingdom URL: <https://www.globalhealthrights.org/paton-v-united-kingdom/>
7. Pretty v. The United Kingdom URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22002-5380%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22002-5380%22])

Роман Плисюк,

*студент 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ

Постановка проблеми. В умовах війни, розпочатої російською федерацією проти України 24 лютого 2022 року, у військовослужбовців значно зросла потреба у правовій допомозі. Вагомим внеском у вирішення таких проблем є діяльність волонтерів та громадських організацій правозахисної спрямованості, які готові надавати безоплатну юридичну допомогу військовослужбовцям та членам їх родин. Значну частину юридичних джерел військового права становлять специфічні нормативні акти військові накази, інструкції. Тому юристам, адвокатам, які бажають надавати кваліфіковану безоплатну правову допомогу необхідно знати та вміти застосовувати всі джерела військового права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно ст. 18 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України військовослужбовці перебувають під захистом держави і мають усю повноту прав і свобод, закріплених Конституцією України.

Відповідно до ст. 19 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України держава гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей соціальний і правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів [1].

Відповідно до ст.1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей», соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових

і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом [2].

Трапляються ситуації, коли військовослужбовці самостійно не можуть відстояти своє право на соціальний та правовий захист, тому їм необхідна правова допомога юриста, адвоката з питань проходження військової служби.

На сьогодні в Україні значно зріс попит на військових юристів та адвокатів, але не всі мали практику за напрямом військового права, тому, під час надання правової допомоги військовослужбовцям, доводилося вивчати нормативно-правові акти, що регулюють права та обов'язки військовослужбовців.

Тому для вирішення цієї проблеми при Національній асоціації адвокатів України створений Центр надання методичної допомоги та координації волонтерської допомоги військовослужбовцям. Основним завданням Центру визначено інформаційну, методичну та іншу підтримку адвокатів, які надаватимуть правничу допомогу військовослужбовцям ProVono в рамках волонтерського руху.

Центр разом з Вищою школою адвокатури здійснюватиме організацію семінарів, круглих столів, конференцій, лекцій з актуальних питань правничої допомоги військовослужбовцям, видаватиме практичні посібники з актуальних проблем волонтерської правової допомоги. У разі необхідності офіційного письмового роз'яснення з правозастосовних питань, Центр звертатиметься до Ради адвокатів України з відповідними проектами пропозицій.

Вищою школою адвокатури за окремими спеціальними програмами, що враховують специфіку проходження військової

служби, безоплатно здійснюватиме навчання адвокатів, які надають правову допомогу військовослужбовцям ProBono в рамках волонтерського руху.

Вищою школою адвокатури за окремими спеціальними програмами, щовраховують специфіку проходження військової служби, безоплатно здійснюватиме навчання адвокатів, які надають правову допомогу військовослужбовцям ProBono в рамках волонтерського руху.

Ради адвокатів України внесла зміни до Порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України. Відтепер до профайлу адвоката можна вносити інформацію про надання адвокатських послуг ProBono для військовослужбовців. Для цього адвокат має подати заяву до ради адвокатів регіону, де він має основне робоче місце [3].

Відповідно статті 3 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» право на безоплатну правову допомогу – це гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених цим Законом. Військовослужбовці, які потребують правової допомоги у розв'язанні питань, пов'язаних зі службою чи з іншими життєвими ситуаціями, можуть її отримати від системи безоплатної правової допомоги [4].

Механізм здійснення волонтерської діяльності у сфері надання безоплатної правової допомоги встановлює Положення про волонтерську діяльність у сфері надання безоплатної правової допомоги, яке затверджено наказом Координаційного центру з надання правової допомоги 27.01.2021 № 1. Основним завданням волонтерів у сфері надання безоплатної правової допомоги є сприяння регіональним та місцевим центрам з надання безоплатної вторинної правової допомоги у здійсненні їх функцій, зокрема щодо забезпечення доступу

людей до безоплатної правової допомоги, правопросвітництва, організації надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги, реалізації інших повноважень у сфері захисту прав людини [5].

Також є багато громадських організацій та волонтерів, які надають безоплатну правову допомогу військовослужбовцям. Волонтером може стати кожен, якщо є бажання безкорисно допомагати людям, а щоб стати юристом-волонтером та надавати кваліфіковану безоплатну правову допомогу військовослужбовцям потрібно бути фахівцем в галузі військового права.

Військове право сьогодні активно розвивається і як галузь права, і як наука, і як навчальна дисципліна. Основними векторами його розвитку є створення правового механізму демократичного цивільного контролю над Силами оборони, впровадження стандартів та інших керівних документів НАТО, підготовка пропозицій щодо змін і доповнень до актів військового законодавства [6].

Наказом Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2018 року № 1477 Про затвердження примірного переліку та опису предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право», яким запроваджено предметний напрям досліджень 2.13 «Право національної безпеки; військове право», можна досліджувати суспільні відносини у сфері національної безпеки і оборони як однієї з основних функцій держави, правовий статус військовослужбовців, правові гарантії та соціально-правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей, ветеранів військової служби та осіб, звільнених з військової служби [7].

Волонтер надає допомогу за власним бажанням у вибраному напрямі волонтерської діяльності ніхто не може змусити людину стати волонтером, це завжди її прагнення та рішення.

Для вдосконалення надання безоплатної правової допомоги військовослужбовцям пропоную в освітню програму підготовки фахівців права в Навчально-науковому інституті права ім. І. Малиновського Національного Університету «Острозька

академія» включити як вибіркову дисципліну «Військове право», що дасть змогу студентам вивчити норми військового законодавства та розв'язувати проблемні питання, які стосуються військового права.

Список використаних джерел:

1. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>

2. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

3. Юридична Газета НААУ створила Центр координації волонтерської допомоги адвокатів військовослужбовцям. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/naau-stvorila-centr-koordinaciyi-volonterskoj-dopomogi-advokativ-viyskovosluzhbovcyam.html>

4. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

5. Положення про волонтерську діяльність у сфері надання безоплатної правової допомоги. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001419-21#Text>

6. Галузь військового права у сучасних умовах державотворення. Київ, 2020: Розвиток військового права в Україні: Ірина Миколаївна Шопіна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ URL: <https://orcid.org/0000-0003-3334-7548>

7. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1477729-18#Text>

Богдан Плисюк,

*студент 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Забезпечення права на доступ до публічної інформації пов'язане із правом на свободу слова, яке гарантується на конституційному рівні та визначається у міжнародних документах.

Ст.34 Конституції України визнає право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, наголошуючи, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або іншим способом – на свій вибір. Водночас вона передбачає й можливість обмеження права на свободу вираження на підставі закону в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до пункту 31 частини першої статті 85 Конституції України та статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Верховна Рада України постановила затвердити Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [2].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної

агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України.

В умовах воєнного стану доступ до публічної інформації є надзвичайно важливим правовим інструментом, здатним врятувати життя та вберегти здоров'я людини. Завчасне інформування громадян про загрозу нападу, окупації може сприяти своєчасній евакуації населення, запобігти гуманітарним катастрофам та вчиненню злочинів проти людяності, геноциду російськими військами. В умовах воєнного стану багато державних сервісів призупинили роботу або працюють з обмеженнями як через загрозу національній безпеці, так і через відсутність реальної можливості належного функціонування. Разом з тим в умовах воєнного стану важливим є якісний та оперативний доступ до публічної інформації для забезпечення належного функціонування правової системи. Право на доступ до публічної інформації громадян гарантовано статтями 34, 50 Конституції України, Конвенцією Ради Європи про доступ до офіційних документів, Законом України «Про доступ до публічної інформації» та іншими законами. В умовах тотальної дезінформаційної війни з боку інформаційних спецслужб, а також агресивних та нелюдських дій військових

формувань російської федерації на території України життєво важливим є дотримання балансу між можливістю вільно виражати свої погляди та отримувати достовірну інформацію про хід війни з одного боку та захистом життя та здоров'я людини, яка може постраждати від реалізації такого права – з іншого. Відповідно до пункту 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» №64/2022 (затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 2102-IX від 24.02.2022) у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Конституційне обмеження права особи збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується з положеннями пункту 2 статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, в яких зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві (Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012). З огляду широкомасштабне вторгнення військ російської федерації на територію України основними підставами для обмеження такого права слід вважати «захист інтересів національної безпеки та територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам» [5].

Законом України «Про доступ до публічної інформації» визначено такі основні шляхи реалізації права на доступ до публічної інформації:

- ознайомлення з інформацією, оприлюдненою її розпорядниками в офіційних джерелах;
- відвідування засідань колегіального органу;
- ознайомлення з документами у спеціально відведеному місці розпорядником інформації;
- направлення запиту та відповідно отримання відповіді на нього;
- ознайомлення з інформацією в інформаційних сервісах, що працюють на основі відкритих даних [4].

Водночас, в умовах воєнного стану реалізація громадянами зазначених можливостей може бути ускладненою через:

- впровадження контролю за змістом і поширенням інформації;
- тимчасове призупинення роботи державних реєстрів та баз даних;
- запровадження особливого режиму роботи та посилення охорони об'єктів державного значення;
- запровадження комендантської години; – відстрочення в задоволенні запитів на інформацію тощо.

Також в умовах воєнного стану державою можуть бути запроваджені такі заходи інформаційної безпеки:

- впроваджено контроль за змістом і поширенням інформації з метою обмеження або недопущення неправдивої інформації або інформації, оприлюднення якої може завдати шкоду життю та здоров'ю людини, національній безпеці держави;
- обмежено інтернет-провайдерами доступ до інформаційно-пропагандистських ресурсів ворога на території України;
- врегульовано роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництва, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих

радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення;

– заборонено роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі.

Цей перелік обмежень не є вичерпним та може бути доповнений окремими законами України. Отже, вказані та інші обмеження можуть істотно ускладнити та впливати на можливість громадян в реалізації свого права на доступ до публічної інформації [5].

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#>
2. Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Закон України «Про доступ до публічної інформації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
5. Роз'яснення омбудсмена щодо додержання права на доступ до інформації в умовах воєнного стану. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E/rozyasnennya-shchodo-doderzhannya-prava-na-dostup-do-informatsii-v-umovakh-voennogo-stanu13042022-3.pdf>

Катерина Іванюк,

*студентка 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

РЕФЕРЕНДУМНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Постановка проблеми. Інститут референдуму виступає надзвичайно важливою формою безпосередньої демократії в кожній державі. За допомогою референдумів ряд країн вирішує багато питань, які мають значення для суспільства, і Україна не виняток. Разом з тим, регулювання інституту референдуму в Україні характеризується мінливістю, оскільки час від часу відповідні закони скасовувалися, приймалися нові, а потім ті теж втрачали чинність, а на заміну їм знову приймалися нові закони. Станом на сьогодні законодавство України характеризується деякими прогалинами стосовно референдумів. Враховуючи стрімкий розвиток України в європейському напрямку, видається необхідним розглянути регулювання інституту референдуму в європейських країнах.

Виклад основного матеріалу. Референдум трактується як спосіб прийняття законів, а також як загальний метод ухвалення рішень стосовно найбільш суспільно важливих питань, сутність якого полягає в тому, що громадяни беруть участь у всенародному голосуванні і таким чином демонструють своє пряме волевиявлення. Референдум дещо відрізняється від іншої найбільш популярної форми безпосередньої демократії – виборів: вони різняться за предметом голосування. На виборах громадяни голосують за кандидатів на певні посади, а на референдумі голосування відбувається з приводу

законопроектів, різноманітних питань зовнішньої та внутрішньої державної політики [1, с. 201]

Наразі у законодавстві України згадується про два види референдумів: всеукраїнський та місцевий. Так, варто зазначити, що загальні положення стосовно референдуму як форми прямої демократії визначені законом, який вважається основним у сфері регулювання місцевого самоврядування, а саме Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». Цей Закон не передбачає прямий розподіл референдумів на всеукраїнські та місцеві, однак станом на сьогодні він є основним джерелом регулювання місцевого референдуму і визначається як форма вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення. Водночас, процедура проведення місцевих референдумів наразі законодавством не врегульована, що є прогалиною, яка спричиняє правову невизначеність. Всеукраїнські референдуми регулюються окремим актом законодавства, а саме Законом України «Про всеукраїнський референдум».

Як зрозуміло із статті 72 Конституції України, призначити проведення всеукраїнського референдуму мають тільки такі суб'єкти, як Президент України та Верховна Рада України за умови наявності ініціативи народу. Верховна Рада України призначає всеукраїнський референдум, який стосується питання зміни території України. Президент України призначає референдум стосовно внесення змін до розділів I, III та XIII Конституції України, а також проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою [2]. Єдиним способом проголошення всеукраїнського референдуму Президентом України є видання ним відповідного указу. Щоб Президент України видав такий указ, потрібне дотримання певних вимог, а саме якщо зібрано підписи трьох мільйонів громадян України, що мають право голосу, в не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній із областей [3].

В Україні загалом було проведено два всеукраїнські референдуми: в 1991 році стосовно проголошення незалежності України та в 2000 році стосовно реформації системи державного управління в країні. Перший референдум визначив майбутню долю України: країна стала незалежною та відділилася від Радянського Союзу. Другий референдум стосувався внесення змін до Конституції України, зокрема, щодо повноважень Президента розпускати парламент, обмеження депутатської недоторканості, формування двопалатного парламенту та зменшення кількості народних депутатів. Цей референдум пройшов успішно: всі винесені питання отримали підтримку громадян, однак відповідні зміни до законодавства України парламент так і не вніс. До того ж, стосовно цього референдуму активно висувалися підозри про фальсифікацію його результатів.

Що ж до зарубіжного досвіду правового регулювання проведення референдумів, то, приміром, у Естонії рішення про проведення референдуму в країні приймається виключно парламентом. При цьому, на референдумі не можуть розглядатися законопроекти щодо бюджету, фінансових зобов'язань держави, податків, запровадження й припинення дії надзвичайного стану, а також ратифікації міжнародних угод, у яких Естонія є учасником. Водночас, внесення змін до конституційних положень про загальні засади управління державою та внесення змін до Конституції є питаннями, які розглядаються винятково референдумами[4].

В Латвії предметом загальнонаціонального референдуму може бути широке коло питань, які подаються різними суб'єктами, що мають право внести відповідну пропозицію предмету референдуму. Так, президент країни може внести на розгляд загальнонаціонального референдуму питання про розпуск парламенту, який розпускається в разі підтримання цього питання більш ніж половиною виборців. Якщо ж половина голосів виборців на підтримку розпуску парламенту не набирається, то повноваження президента, що запропонував

розпустити парламент, достроково припиняються, а парламент обирає нового президента на термін, який залишився до кінця повноважень попереднього президента. Також на загальнонаціональному референдумі в Латвії вирішується питання про членство в Європейському Союзі.

Стосовно Литви, то загальнонаціональний референдум формується в цій країні заради вирішення всіх найважливіших питань державного чи суспільного значення. У визначених випадках референдум проголошується парламентом Литви, а також він повинен бути проголошений, якщо наявна відповідна вимога 300000 зареєстрованих виборців [5].

Загальнонаціональний референдум у Польщі має місце тоді, коли постає особливо важливе питання для всієї держави, як наприклад, ратифікація міжнародних угод Польщі чи внесення змін до Конституції. Призначення загальнонаціонального референдуму здійснюється нижньою палатою парламенту Польщі або президентом, який може призначити такий референдум тільки за згодою Сенату [5].

Особливістю референдуму в Словаччині є те, що до рішення за його результатами можна внести зміни. Парламент країни може переглянути чи доповнити рішення референдуму шляхом прийняття відповідного конституційного закону, однак з дня набуття рішення, прийнятого на референдумі, чинності повинно пройти щонайменше 3 роки. Крім того, рішення референдуму в Словаччині піддаються оскарженню: відповідні скарги уповноважений розглядати Конституційний Суд [5].

У Австрії будь-який акт, прийнятий парламентом, може бути предметом загальнонаціонального референдуму за наявності двох умов: акт ще не переданий на підписання президентові, а також рішення про винесення цього акту на референдум повинна підтримати більшість членів парламенту. Цікавим є те, що у випадку, коли у виборах президента держави бере участь тільки один кандидат, його кандидатура стає предметом розгляду на загальнонаціональному референдумі. Крім

того, за рішенням референдуму президент країни може бути достроково позбавлений своїх повноважень.

Що стосується Франції, то в цій країні за поданням уряду або за спільним поданням обох палат парламенту президент Франції може винести на референдум будь-який законопроект з питань організації державної влади, затвердження або надання дозволу на ратифікацію угод, які, хоча і відповідають Конституції, впливають на функціонування інститутів влади [6].

Отже, референдум є однією із основних форм безпосередньої демократії, який слід розуміти як спосіб прийняття законів та загальний метод ухвалення рішень стосовно найбільш суспільно важливих питань. Референдуми використовуються багатьма країнами для вирішення суспільно важливих питань, зокрема й Україною, де існує два основні види референдумів: всеукраїнські та місцеві. Всеукраїнський референдум відбувається на загальнонаціональному рівні шляхом всенародного голосування та регулюється окремим Законом України «Про всеукраїнський референдум». Щодо місцевих референдумів ситуація інша: до сьогодні вони не мають належного законодавчого визначення й закріплення.

Аналізу зарубіжного досвіду функціонування інституту референдуму показує, що в країнах Балтії правові норми, які регулюють референдумний процес більшою мірою схожі між собою, а також є подібними до норм, які регулюють це саме питання в Україні. Регулювання референдуму в Східній Європі, зокрема у Словаччині та Польщі різниться: основні відмінності проявляються в порядку проведення, ініціювання та інших практичних аспектів інституту референдуму. Інститут референдумів у Австрії та Франції відрізняється особливими предметами референдумів, які виносяться на голосування та особливою процедурою призначення референдуму.

Список використаних джерел:

1. Толокольнікова А. В. Референдум як форма прямої демократії. *Збірник матеріалів Х-их наукових читань, присвячених пам'яті академіка В. В. Копейчикова*. Київ. 2020. С. 201–203. URL: <https://bit.ly/3Z8qWjG>.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
3. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 р. №1135-ІХ. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>.
4. Сучасний досвід застосування прямої демократії в країнах ЦСЄ. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3897/>.
5. Чебаненко О. Д., Грищук О. Ю., Колодяжна Н. В., Євгенєва А. Референдуми в Європейському Союзі / за ред. Д. С. Ковриженка. К.: ФАДА, ЛТД. 2007. 186 с. URL: <http://www.wcenter.org.ua/files/referendumi.pdf>.
6. Лекція № 6. «Вибори і референдуми в зарубіжних країнах». URL: <https://studies.in.ua/derzhavne-pravo-zarubizhnyh-krain/1476-lekcyu-6-vibori-referendum-u-zarubzhnih-krayinah.html#5>.

Діана Конько,

*студентка 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ

Постановка проблеми. У Рішенні Конституційного Суду України, який розглядав питання конституційності Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» аргументом на користь позиції Суду був факт постійно «відкритого» мовного питання протягом усього часу української боротьби за свободу та незалежність держави, у ті часи, коли саме завдяки українській мові, у періоди бездержавності, українська нація не була остаточно знищена, не «розчинилася» в культурі та історії інших народів. Українська мова описується Судом головною ознакою ідентичності української нації, основою державності [1].

Видається, ніби нині питання державної мови в українському законодавстві врегульовано. Але чи вистачає тієї кількості та якості наявних норм для виконання поставлених перед Україною завдань – збереження, розвитку та поширення державної мови як символу самобутності та культурної відмінності українського народу? Для з'ясування цього питання варто звернутися до змісту законодавчих актів, дотичних до мовної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. До системи нині чинних нормативно-правових актів українського законодавства, що регулюють питання державної мови, відносяться: Конституція України, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ряд інших законів, зокрема ЗУ «Про освіту», КУпАП, ЗУ «Про телебачення

та радіомовлення», ЗУ «Про видавничу діяльність» та інші, а також ряд рішень Конституційного Суду України, зокрема і рішення КСУ, який розглядав питання конституційності ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Проте в той час, коли більшість названих нормативно-правових актів мають своєю основною метою регулювання інших видів правовідносин, а питання застосування державної мови є, так би мовити, додатковим, то щодо відповідного нормативно-правового акту, яким би не лише визначалась роль української мови в державі та житті суспільства, а й встановлювались гарантії її дотримання, варто розглянути його більш детально.

За своєю структурою Закон складається із послідовності розділів, кожен з яких присвячений окремому аспекту функціонування української мови як офіційної мови держави. Зокрема, цим законом регулюється використання мови у житті кожного громадянина України: закріплюється обов'язок володіти українською мовою кожним громадянином або особою, яка хоче набути відповідне громадянство [2]. Варто зазначити, що обов'язок володіння державною мовою для набуття громадянства є «хорошою» нормою, адже це сприяє збільшенню відсотка громадян, що вільно володіють українською мовою та «вливаються» у суспільство й легше адаптуються, а також це запобігає великому «напливу» новоспечених громадян, які пізніше будуть частиною національних меншин та вимагатимуть розширення права на вільне спілкування саме своєю мовою, відмовляючись вчити та користуватися державною, посилаючись на її незнання. Яскравим та позитивним прикладом політики відповідного спрямування можуть виступати країни Балтії, зокрема Естонії, Литви та Латвії, законодавством яких визначається обов'язок кожного, хто прагне проживати на території держави та отримати громадянство, скласти державний іспит на знання державної мови, історії та аспектів культури країни, аби довести справжню прихильність до народу відповідної держави та прагнення асимілю-

ватися, «влитися» в однорідне громадянське суспільство [3]. Ті, хто відмовився вивчати державну мову та складати іспит, мають право лише проживати на території держави, проте набути статус громадянина вони не зможуть, а отже не матимуть жодного впливу на життя держави в питаннях політики, зокрема і виборів, та інших важливих сферах. Такий підхід підсилює значення й впливовість державної мови, а також сприяє її захисту.

При цьому варто зазначити, що використання української мови у державі має два режими – імперативний та диспозитивний, які можуть застосовуватись як окремо щодо кожної групи осіб, так і одночасно щодо кожної окремої особи. Диспозитивність використання державної мови встановлюється для кожного громадянина у приватному житті, побутовому житті, а також інших, не пов'язаних із публічними галузями, сферах та справах. Імперативність же, відповідно до чинного законодавства, проявляється в обов'язковому застосуванні саме української мови як державної у визначеному колі публічних сфер життя суспільства: видавничій діяльності, законодавчій, політичній діяльності, судочинстві, у сфері телебачення та радіомовлення, освітній, медичній, культурно-науковій та навіть у сфері обслуговування. Тобто, у даних сферах українська мова не є опцією, яку може обрати, а може і не обрати конкретна особа для використання: державна мова в такому випадку підлягає обов'язковому використанню незалежно від бажання самої особи.

При цьому доцільно розглянути і питання того, як саме законодавство реагує на порушення мовного законодавства. Державна мова потребує не лише сприяння державою її поширенню, а й захисту шляхом встановлення відповідальності за невиконання імперативних приписів закону про використання державної мови у тих чи інших сферах посадовими або службовими особами.

З цією метою було запроваджено інститут Уповноваженого із захисту державної мови у 2019 році, що у своїй діяльності

незалежний від інших державних органів та посадових осіб [4]. Основними завданнями, виконання яких покладено на Уповноваженого із захисту державної мови та його Офісу (Секретаріату), є захист української мови як державної від порушень норм закону про її використання та захист права громадян України на отримання інформації, послуг в усіх сферах суспільного життя та на всій території України саме українською мовою, при цьому забезпечуючи роботу механізму усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою.

З метою реалізації визначених законом завдань, Уповноважений наділений рядом повноважень, серед яких варто відзначити розгляд скарг фізичних і юридичних осіб на дії та бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій всіх форм власності та інших юридичних і фізичних осіб щодо дотримання вимог законодавства про державну мову; ініціювання службових розслідувань за фактом порушення вимог закону щодо використання державної мови, складення протоколів та застосування передбачених законом стягнень за окреслені порушення.

Що ж являє собою порушення у сфері використання державної мови як обов'язкової?

По-перше, порушенням законодавства про мову також є лінгвоцид. **Лінгвоцид** являє собою свідоме, навмисне та чітко цілеспрямоване нищення певної мови як головної ознаки етносу і спрямовується як на писемну форму мови, так і впливає на усне використання мови у суспільстві, кінцевою метою якого етноцид, тобто повне винищення народу як окремої культурно-історичної спільноти. В умовах сьогодення та з погляду на історичні події, найбільшої шкоди здійсненням лінгвоциду стосовно українців завдала росія та її агресивна мовна політика. Лінгвоцид може проявлятися у різних формах, зокрема: примус до використання лише російської мови та одночасна заборона використання державної мови

в публічних комунікаціях; застосування лише російської мови як мови інформації для загального ознайомлення та реклами; заборона української мови в освітньому процесі, примус населення до використання в сфері обслуговування лише російської мови тощо. Усі особи, визнані винними у вчиненні таких злочинів, повинні бути притягнені до юридичної відповідальності, ініціюванням процесу здійснення якого і займається Уповноважений із захисту державної мови.

По-друге, перехідними положеннями Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» було визначено зміни до інших нормативно-правових актів, зокрема до Кодексу про адміністративні правопорушення, у якому тепер містяться статті 188-52 та 188-53, присвячені порушенням законодавства про використання державної мови [5]. Відповідно до положень даних статей, адміністративним правопорушенням у сфері мови вважаються порушення закону щодо застосування державної мови під час засідань, заходів, зустрічей і робочого спілкування, в актах, діловодстві та документообігу; щодо застосування державної мови друкованими засобами масової інформації, у сфері освіти, науки, культури, книговидавництва тощо. КУпАП також встановлені і санкції за вчинення вказаних порушень, зокрема за перше порушення складається визначений законом акт та попередження порушника, а вже за повторне порушення протягом одного року Уповноважений із захисту державної мови накладає штраф, розмір якого коливається від 200 до 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян станом на 1 січня року вчинення правопорушення. При цьому, якщо порушення було вчинено закладом у сфері обслуговування, стягнення буде накладено на власника або керівника закладу, але не на працівників, безпосередньо які вчинили це порушення.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України від 14.07.2021 року за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо

відповідності Конституції України Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у справі № 1-179/2019(4094/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

2. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. // № 2704-VIII : станом на 5 лют. 2023 р.

3. Вітман К. Мовна політика Естонії: джерела і наслідки застосування. *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. С. 55–65.

4. Уповноважений із захисту державної мови. Офіційний веб-сайт. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/>.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 р. // № 8073-X : станом на 20 берез. 2023 р.

Соломія Трачук,

*студентка 3- го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Постановка проблеми. Гендерна рівність є надзвичайно важливою проблемою, яка широко досліджується та обговорюється в останні роки. Поняття гендерної рівності стосується ідеї про те, що люди будь-якої статі повинні мати рівний доступ до можливостей, прав і ресурсів без будь-якої дискримінації чи упередженості за ознакою статі. Гендерна нерівність може мати негативні наслідки як для окремих осіб, так і суспільства у цілому. Правове забезпечення гендерної рівності має важливе значення для того, щоб люди були захищені від дискримінації та мали доступ до рівних можливостей. Такі закони спрямовані на запобігання дискримінації за ознакою статі, сприяння гендерній рівності та створення основи для боротьби з гендерним насильством.

Дослідження гендерної рівності та її законів актуальні в кількох аспектах. По-перше, це може допомогти виявити різноманітні існуючі форми дискримінації за ознакою статі, включаючи правові, соціальні та культурні бар'єри. По-друге, це може допомогти оцінити ефективність законів і політики у просуванні гендерної рівності та боротьбі з гендерним насильством і домаганнями. По-третє, дослідження можуть допомогти в розробці нових законів і політики для вирішення нових проблем і викликів, пов'язаних із гендерною рівністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні, окрім Конституції України, яка у ст. 24 закріплює рівність

конституційних прав та свобод, а також рівності перед законом, також є спеціальне законодавство щодо протидії дискримінації: Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»; Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»; Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Наприклад, Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» передбачає, що законодавство та проекти нормативно-правових актів тепер мають проходити обов'язкову гендерно-правову експертизу. Крім того, у виконавчих органах, підприємствах, установах та організаціях має бути призначений координатор з питань гендеру, а Кабінет Міністрів України повинен забезпечувати виконання національного плану дій щодо гендерної рівності. Крім того, жертви дискримінації за ознакою статі тепер мають можливість надсилати скарги безпосередньо до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [1].

Тобто Україна просувається у сфері гендерного законодавства та останніми роками впроваджує механізми для рівних прав та можливостей чоловіків та жінок. Показовим для України стала ратифікація Стамбульської конвенції навіть у період воєнного стану. Це закладає фундамент, як ми маємо діяти, наближаючи підходи до виявлення та реагування на насильство над жінками та домашнє насильство до сучасних європейських стандартів.

Правове забезпечення гендерної рівності значно відрізняється в різних країнах світу. Деякі країни мають високий рівень законодавчої та інституційної підтримки гендерної рівності, тоді як інші на відстані від цього ідеалу.

У країнах Європейського Союзу право на гендерну рівність закріплене в Хартії основних прав ЄС, що набула чинності у 2009 році. Згідно з Хартією, гендерна рівність є однією з фундаментальних цінностей ЄС [2]. Більшість країн Європи мають законодавство, що захищає права жінок та бореться з дискримінацією на основі статі. Наприклад, у Франції з 2014 року

діє закон, який вимагає, щоб виборчі списки партій містили не менше 50% жінок. У Норвегії з 2008 року більшість підприємств повинні мати не менше 40% жінок в раді директорів. У Іспанії з 2007 року діє закон, що захищає жінок від насильства в родині.

У США, згідно з Законом про рівні можливості зайнятості, діє заборона на дискримінацію на основі статі, але жінки продовжують отримувати меншу заробітну плату, ніж чоловіки, за однакову роботу. Згідно з даними Бюро перепису населення США 2019 року, жінки отримують в середньому лише 82 центи за долар, який заробляють чоловіки [5].

У деяких країнах Азії, наприклад в Індії та Пакистані, жінки часто стикаються з дискримінацією у різних сферах життя, включаючи зайнятість та доступ до освіти. В Індії, зокрема, жінки стикаються зі значними проблемами у здобутті освіти та участі у політичному житті. У країнах Африки також є проблеми з гендерною рівністю. Наприклад, у багатьох країнах Західної Африки жінки стикаються з дискримінацією та обмеженнями у зайнятості та доступі до освіти. У той же час, у деяких країнах Африки, таких як Руанда та Намібія, жінки займають високі посади в уряді та інших сферах, що свідчить про певні позитивні зміни в гендерних стереотипах.

Дослідники часто відзначають, що, хоча українське законодавство містить відповідні закони, такі як «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про попередження насильства в сім'ї», вони залишаються лише декларативними. Це пов'язано з такими факторами:

– Низьким рівнем обізнаності, оскільки часто жінки не усвідомлюють, що їх права були порушені. Найчастіше справи щодо рівних прав і можливостей жінок і чоловіків ініціюють контролюючі органи або треті сторони, а не самі жертви дискримінації.

– Неідентифікацією представниками юридичних професій випадків як дискримінація. Опитування показали, що судді зазвичай вважають, що в Україні не існує дискримінації.

– Великою проблемою є те, що більшість документів сприймається як абстрактні та загальні тексти, які не несуть за собою регулюючої функції, а лише містять популістські висловлювання [4].

Український національний механізм для забезпечення гендерної рівності не досягає необхідної ефективності з кількох причин. Перш за все, законодавство України з питань гендерної рівності є недостатньо послідовним та декларативним. Крім того, діяльність різних ланок національного механізму у сфері гендерної рівності не завжди узгоджена та координаційна. Також, недостатня рівень правової та політичної культури в населення, а також недостатня розвиненість громадянського суспільства ускладнюють досягнення гендерної рівності. Більш того, ідеологія сексизму та живучість гендерних стереотипів істотно перешкоджають досягненню гендерної рівності в Україні. І, нарешті, значний відсоток населення не приймає ідею гендерної рівності, що базується на ідеології патріархату [3].

Таким чином, гендерна рівність є надзвичайно важливим питанням, яке потребує постійного дослідження та уваги. Закони, що забезпечують гендерну рівність, є важливими для захисту людей від дискримінації та сприяння рівним можливостям. Дослідження можуть допомогти виявити перешкоди на шляху гендерної рівності, оцінити ефективність законів і політики, а також інформувати про розробку нових законів і політик для сприяння гендерній рівності.

Список використаних джерел:

1. Кремльова О.М. Врахування гендерних аспектів у формуванні законодавства України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7596
2. Права жінок та гендерна рівність : навчальний посібник / О. О. Уварова. Київ, 2018. 204 с.
3. Саенко, О. С. Конституційно-правове забезпечення реалізації принципу гендерної рівності в Україні у світлі зарубіжного досвіду. 2020. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar_url?url=https://

dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/44377/7/dis_%25D0%25A1%25D0%25B0%25D1%2594%25D0%25BD%25D0%25BA%25D0%25BE%2520100%2525.doc&hl=uk&sa=X&ei=Dhs4ZOKtN5XjsQKZqqL4BQ&scisig=Aj9-iYtsbeCamPkZvg1OTD_udgyt&oi=scholar

4. Українська гельсінська спілка з прав людини. Права жінок і гендерна рівність в Україні. URL: https://www.helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova/#_ftnref1

5. Shelby Quqst. Justice reform and gender. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/5/30676.pdf>

Микола Поліщук,

*студент 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ПРАВО НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄСПЛ (ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ)

Постановка проблеми. Європейський вибір України встановлює досить високі критерії відповідності у різних сферах суспільного життя, і особливо, у забезпеченні прав і свобод, встановлених не тільки Конституцією України, але й міжнародними конвенціями, зокрема, Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. А тому зрозуміло, що дослідження правового статусу Європейського суду з прав людини як органу захисту прав українських громадян є актуальним в процесі інтеграції України до європейської спільноти.

Право на звернення до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) є важливою темою, оскільки воно забезпечує можливість захисту прав людини в Європі. Звернення до ЄСПЛ є одним із засобів, який доступний громадянам та резидентам Європи для захисту своїх прав, які можуть бути порушені державними органами або іншими особами. Наприклад, громадяни можуть звернутися до ЄСПЛ у випадках порушення прав на життя, свободу та безпеку, приватне та сімейне життя, свободу віросповідання, свободу думки, совісті та відомства, а також у випадках дискримінації. Ці права є основоположними та гарантованими Європейською конвенцією з прав людини.

Виклад основного матеріалу. Європейська система захисту прав людини, в основі якої лежить Європейська конвенція захисту прав людини і основних свобод, є не лише найстарішою, але й найбільш ефективною серед наявних регіональних систем захисту прав людини.

Ідея створення ЄСПЛ була відповіддю європейських народів на жахи Другої світової війни, жорстокості, вчинені нацистським режимом. Вона знаходилася на перетині двох післявоєнних течій: правозахисного руху та руху за європейську єдність. Лідери країн Європи були свідками того, наскільки важко й суперечливо відбувався процес розробки Міжнародних пактів з прав людини в межах Комісії ООН з прав людини. Вони мали вирішити доволі складну дилему: чи варто продовжувати роботу щодо створення глобальної системи захисту прав людини для забезпечення принципів, проголошених Загальною декларацією, чи краще зосередитися на створенні більш ефективної й дієвої регіональної правозахисної системи на основі міжнародних пактів з прав людини в межах Комісії ООН з прав людини. Це питання було вирішено на користь заснування європейської регіонального механізму, що не завадило європейським країнам брати участь у розробці, а пізніше й у функціонуванні, універсальної правозахисної системи [1, с. 356].

У статті 20 Конвенції «визначається кількість суддів Суду, яка відповідає кількості Високих Договірних Сторін Конвенції. Судді, які засідають у Суді у своїй особистій якості, повинні відповідати таким критеріям: судді повинні мати високі моральні якості, а також мати кваліфікацію, необхідну для призначення на високу судову посаду, чи бути юристами з визнаним авторитетом; упродовж строку своїх повноважень судді не можуть займатися ніякою діяльністю, що є несумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або вимогами виконання посадових обов'язків на постійній основі. Парламентська асамблея Ради Європи обирає суддів до Європейського суду строком на дев'ять років. Судді не можуть бути переобрані. Суддя може бути звільнений з посади, якщо рішення про його невідповідність встановленим вимогам буде ухвалена іншими суддями більшістю у дві третини голосів. Кількість суддів, що входять до складу Європейського суду, дорівнює кількості

держав-членів Ради Європи, учасниць Конвенції. На сьогоднішній день, Європейський суд складається з 47 суддів» [2].

В межах ЄСПЛ функціонують такі органи: комісії, палати і Велика палата. Комісія, до складу якої входить три судді, може визнати неприйнятною або вилучити з реєстру справ індивідуальну заяву, якщо така ухвала може бути винесена без додаткового вивчення. Кожна така ухвала є остаточною і особа, що звернулася із заявою, не може вимагати її перегляду. У палатах, на другому рівні організаційної структури Суду, здійснюється більша частина його роботи. До складу палат входять сім суддів, включаючи й члена палати за посадою – суддю, якого було обрано від зацікавленої держави-учасниці, або особу, яка призначається для участі в засіданнях в разі відсутності такого судді. Велика палата – третій рівень, на якому здійснюється робота Суду. До складу Великої палати входять сімнадцять суддів. Окрім члена Великої палати за посадою, який засідає на тих же умовах, що визначаються по відношенню до члена палати за посадою, пункт 3 статті 27 також зараховує до складу Великої палати Голову Суду, заступників Голови, голів палат та інших суддів, які визначаються відповідно до регламенту Суду. До адміністративних формувань ЄСПЛ відноситься Бюро, що складається з Голови Суду, заступників Голови Суду та голів секцій. Забезпечення діяльності ЄСПЛ лежить на його секретаріаті, який очолює Секретар-канцлер.

До компетенції Європейського суду, відповідно до положень Конвенції, входить: здійснення контролю за дотриманням державами-учасницями конвенційних зобов'язань; розгляд усіх правових питань, які впливають з Конвенції, у тому числі, вирішення міждержавних і індивідуальних справ, які стосуються порушень прав і свобод, передбачених Конвенцією, а також надання консультативних висновків щодо тлумачення її положень.

Звернення до Європейського суду з прав людини «є одним з гарантованих Конституцією України прав, свобод та обов'язків людини і громадянина». Частиною 5 статті 55 Конституції

України визначено, що «кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [3].

З прийняттям у 1996 році Конституції України та ратифікацією у 1997 році Верховною Радою України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї розпочався новітній процес розвитку такого правового інституту, як механізм захисту прав і свобод людини та громадянина. «Конституцією було передбачено право кожного після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. А ратифікація вищезазначеної Конвенції створила передумови для практичної реалізації цього права шляхом звернення до передбаченої нею міжнародної судової установи – ЄСПЛ» [4, с. 15].

Разом з тим, процедура звернення до ЄСПЛ має свої особливості, оскільки відразу для захисту свого права особа не може звернутися до ЄСПЛ.

«Перед зверненням до Європейського суду особа має використати всі засоби судового захисту в державі, проти якої спрямована заява, які могли б призвести до усунення порушення, що є предметом оскарження; інакше заявник має довести, що такі засоби захисту є неефективними. Тобто, особі слід спочатку звернутися до національного суду, якому підсудна справа, включаючи відповідну першу, апеляційну та касаційну судові інстанції, для захисту своїх прав, про порушення яких має намір поскаржитись до Європейського суду» [5, с. 29].

Європейський суд відіграє важливу роль та значення у захисті прав людини в Україні. На відносини українців зі своєю державою поширилась юрисдикція Європейського суду з прав людини з 11 вересня 1997 року, коли Україна

ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини. Сама Конвенція являє собою міжнародний договір, згідно з яким «країни-члени Ради Європи зобов'язались гарантувати деякі основоположні пр людини всім особам, які знаходяться під їх юрисдикцією» [6, с. 35].

Європейський суд з прав людини називає власну практику прецедентною. Прецедентність проявляється в тому, що «цей суд при вирішенні справ схильний у цілому слідувати підходам, які ним застосовувалися раніше, якщо тільки не визнає за необхідне їх редагувати. Це так звана доктрина «*stare decisis*», щов буквальному перекладі означає «стояти на вирішеному», тобто принцип правосуддя в англо-саксонських правових системах, зміст якого полягає в тому, що під час напрацювання рішення судом панівна сила належить прецеденту. Практика створення та застосування класичного прецедентного права починає складатися і в Україні. Прецедентне право Європейського суду з прав людини може бути додатковим чинником для офіційного визнання судового прецеденту як джерела права у питаннях захисту прав людини, що сприятиме зміцненню позицій та поверненню довіри до судової влади в Україні» [7, с. 101].

Наша держава з перших кроків після здобуття незалежності висловила прагнення увійти повноправним членом до політичного, економічного, правового європейського простору. Одним із виключно важливих елементів успішної реалізації політичної волі у цьому напрямку є досягнення певного рівня узгодженості українського законодавства із правом Ради Європи: перш за все, завдання полягає у підтягуванні української системи захисту прав людини за формою і змістом до європейського рівня.

У Конституції України та ратифікованій Верховною Радою України Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, гарантовані фундаментальні права і свободи людини, серед яких: право на життя, на свободу і особисту недоторканність, право на власність, право на

справедливий суд та інші. У контексті забезпечення дотримання принципів Конституції та Конвенції було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі також «Закон»), який став серйозним кроком в напрямку узгодження судових рішень, що приймаються в Україні щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина з європейськими стандартами.

Таким чином, ратифікувавши Конвенцію та прийнявши вищевказаний Закон, Україна визнала юрисдикцію Суду, з метою створення в схожих правовідносинах однорідної судової практики, узгодженої з європейською правовою системою, тим самим створивши передумови для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України. Проте, на практиці в українському судочинстві із застосуванням, навіть обґрунтованих, посилань на рішення Європейського суду виникає ряд проблем [8].

Список використаних джерел:

1. Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика : навч. посіб.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2016. 540 с.
2. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ; Конвенція від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 32.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України* від 23.07.1996. 1996 р., № 30, стаття 141.
4. Кочура О. О. Європейський суд з прав людини в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод громадян України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право»; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків. 2015. 20 с.
5. Проблеми реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні. За ред. Оніщенко Н. М., Зайчук О. В. Київ: Юридична думка, 2007. 265 с.

6. Караман І. В., Козіна В. В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. Київ: ВАІТЕ, 2015. 136 с.

7. Караман І. В., Козіна В. В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. Київ: ВАІТЕ, 2015. 136 с.

8. Застосування рішень Європейського суду з прав людини в судовій практиці: проблеми інтерпретації. URL: https://protocol.ua/ua/zastosuvannya_rishen_evropeyskogo_sudu_z_prav_lyudini_v_sudoviy_praktitsi_problemi_interpretatsii/. (дата звернення: 18.03.2023).

Олексій Собко,

*студент 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

НАРОДОВЛАДДЯ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Після розпаду СРСР та здобуття незалежності, Україною під час формування державного ладу були обрані засади демократії, правової держави, народовладдя. Остаточного цього шляху було затверджено у 1996-ому році, у процесі прийняття Конституції України. Згідно зі ст. 5 Конституції України, народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Народ же і є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні. За час незалежності Україна зробила чимало кроків до демократії та народовладдя.

Метою доповіді є вивчення поняття «народовладдя», аналіз особливостей реалізації форм народовладдя в Україні, визначення ситуацій, у яких можливе обмеження народовладдя.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних демократичних державах існують різні форми народовладдя, які забезпечують участь громадян у прийнятті рішень та контролі за владою. Загально прийнято виокремлювати дві з них: представницьку демократію і безпосередню (пряму) демократію.

Представницька демократія – система виборів, яка дає можливість народу обирати своїх представників у владних структурах. Ця форма народовладдя передбачає, що громадяни мають право на вільні незалежні вибори, участь у партійних та громадських організаціях, а також на контроль за діяльністю обраних представників.

Безпосередня демократія – форма народовладдя, яка дає можливість громадянам прямо впливати на прийняття рішень в державі. До прямих форм народовладдя належать референдуми, народні ініціативи та петиції, плебісцит, народні ініціативи про відкликання депутата чи іншої посадової особи, народна законотворча ініціатива.

У сучасних державах домінуючою формою народовладдя є, переважно, представницька демократія, за якої народ-суверен здійснює публічну владу через обраних представників в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Однією з головних функцій народовладдя є забезпечення участі громадян у прийнятті рішень, які стосуються їхнього життя та діяльності. Це дозволяє збільшити легітимність прийнятих рішень, зменшити корупцію та забезпечити більш ефективний контроль за владою. Іншою важливою функцією народовладдя є забезпечення прав та свобод громадян.

Основою народовладдя в Україні є Конституція України, прийнята 28 червня 1996-го року. До прийняття Конституції ряд перехідних положень щодо реалізації народовладдя містила прийнята 16 липня 1990 року Верховною Радою УРСР Декларація про державний суверенітет України.

Згідно з Конституцією України, народовладдя в Україні здійснюється як у формі безпосередньої демократії, так і у формі представницької демократії, через представників до органів державної влади та місцевого самоврядування, яких обрав народ. Безпосередня демократія здійснюється через участь у виборах органів державної влади, участі у референдумах, загальних зборах громадян, через звітування депутатів і виконавчих органів перед населенням. Представницька демократія здійснюється через діяльність виборних органів влади: Верховної ради, Президента України, органів місцевого самоврядування.

Діяльність органів представницької демократії можлива лише через зв'язок із безпосередньою демократією: представницькі органи формуються шляхом проведення вільних

виборів. Статтею 38 Конституції України закріплене гарантоване державою право обирати і бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Для реалізації представницької та безпосередньої демократії, взявши за основу відповідні положення Конституції, Верховною радою було прийнято систему нормативно-правових актів, які визначають основи народовладдя. Наприклад, 19 грудня 2019 року Верховною Радою України було прийнято Виборчий Кодекс України, а 26 січня 2021 року було прийнято Закон України «Про всеукраїнський референдум». Прийняті акти дали змогу затвердити єдині стандарти виборчих процедур в Україні, зробити їх більш зрозумілими.

Всеукраїнські референдуми, як форма безпосередньої демократії, у сучасній Українській історії проводились двічі. 1 грудня 1991 року народ України на Всеукраїнському референдумі підтримав Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року. Вдруге референдум проводився 16 квітня 2000 року і стосувався внесення змін до Конституції щодо реформації органів державного управління (зменшення кількості депутатів, зняття депутатської недоторканості, формування двопалатного парламенту, розширення повноважень Президента в частині розпуску Верховної ради). Незважаючи на позитивні відповіді народу України на поставлені під час референдуму питання, відповідні зміни до Конституції України внесені так і не були.

Слід зазначити що народовладдя в Україні на сьогодні частково обмежене у зв'язку із початком повномасштабної військової агресії Російської Федерації та введенням на території України правового режиму воєнного стану, який діє з 24.02.2022 року відповідно до Указу Президента України № 64/2022 та який неодноразово продовжувався відповідними Указами. Статтею 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану України» задля забезпечення гарантій законності в умовах правового режиму воєнного стану забороняється проведення виборів Президента України, а також

виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування та проведення всеукраїнських та місцевих референдумів. У разі припинення чи скасування правового режиму воєнного часу, Верховна Рада України зобов'язана у дев'яностоденний строк призначити відповідні вибори.

Висновки. Отже, Конституція України є основним джерелом народовладдя в Україні, вона визначає принципи та засади демократії, права та обов'язки громадян, засоби здійснення державної влади та регулює взаємовідносини між громадянами та державою. Народовладдя в Україні здійснюється як через безпосередню демократію, так і через представницьку демократію, хоча і може бути обмежене в умовах надзвичайного чи воєнного стану. Задля формування органів представницької демократії використовується безпосередня демократія (вибори).

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-вр#Text>
  2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
- Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Дар'я Кульчин,

*студентка 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

МЕЖІ ДОПУСТИМОГО ВТРУЧАННЯ В ПРАВО НА ОСОБИСТЕ І СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ ОСОБИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Постановка проблеми. У процесі створення правової держави неможливо ігнорувати питання захисту прав людини. Адже такі права, як право на життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпеку, є найважливішими соціально-правовими цінностями суспільства. Конституція України проголошує право кожного на захист від втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Держава гарантує захист інформації про особу, включаючи забезпечення конфіденційності самої інформації та формулювання правил щодо її збирання, зберігання та використання.

Водночас, європейські орієнтири нашої держави передбачають необхідність формування ефективних механізмів гарантування та захисту особистих немайнових прав людини. Зі вступом України до Ради Європи, наша держава впевнено рухається до європейської інтеграції та подальшого демократичного вдосконалення, тому поліпшення захисту особистих немайнових прав людини стає особливо значущим та важливим.

На сьогодні в Україні створено значну законодавчу базу щодо питань захисту особистих немайнових прав людини в цілому та права на приватне життя, зокрема. Проте, на жаль, сформоване законодавство не позбавлене недоліків.

Обговорювана проблематика має важливе практичне та наукове значення. Однак варто зауважити, що наукова спільнота приділила достатньо часу для вивчення даної теми. Серед відомих українських вчених слід відзначити: Р. О. Стефанчук, К. Резворович, В. Приходько, У. Б. Андрусів, О. Б. Верба-Сидор, Ю. В. Верхола, Ємчук Л. В., Горобець Н. О., Берназюк І. та О. О. Андрієвська.

Мета доповіді полягає у комплексному аналізі закріплення права на невтручання в особисте та сімейне життя в Конституції України, міжнародних правових актах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також узагальнення практики Європейського суду з прав людини у цьому питанні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституційне забезпечення невід'ємного права на життя кожної людини, як і всіх інших прав і свобод людини і громадянина в Україні, базується на засаді: винятки стосовно прав і свобод людини і громадянина встановлюються самою Конституцією України, а не законами чи іншими нормативними актами. Відповідно до положення частини першої статті 64 Конституції України «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» [1].

Варто зауважити, що Конституція допускає обмеження для ст. 30, 31 і 32 в умовах воєнного або надзвичайного стану. Не підлягають обмеженню лише права і свободи, передбачені ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції.

Конституцією України прямо не передбачено цілі та межі втручання в особисте та сімейне життя особи, проте розглянувши кожне право окремо, це компенсує відсутність підстав обмеження загального права.

Відповідно до ч. 2 ст. 30 Конституції проникнення до житла чи іншого володіння, проведення в них обшуку чи огляду допускається лише за умови винесення вмотивованого рішення

судом. Також цілями зміни іншого порядку проникнення до житла, обшуку чи огляду у невідкладних випадках є врятування життя людей та майна чи переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

Згідно з ст. 31 Конституції можуть бути встановлені судом винятки порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи за умови, що іншими способами одержати таку інформацію неможливо.

Також статтею 32 Конституції встановлено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Частинною другою Конституції допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди у випадках передбачених законом та лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Рішенням КСУ від 28 січня 2016 року № 955-VIII визначено, що держава може втручатися в особисте життя людини в інтересах національної безпеки, громадської безпеки або економічного добробуту країни для запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я чи моралі, прав і свобод інших осіб [7].

Звернімо ж увагу на закріплення меж втручання за чинними міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відповідно до статті 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію [4].

Принципи обмеження цього права визначенні статтею 4 та 5 Пакту. Так, відповідно до частини першої статті 4 зазначено,

що під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації є під загрозою і про це офіційно оголошується, то держави-учасниці Пакту можуть відступати від зобов'язань тільки при умові, що це не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження. Частиною першою статті 5 закріплено, що заняття будь-якою діяльністю або вчинення будь-яких дій не можуть бути спрямовані на знищення прав і свобод, визначених у Пакті, або ж на обмеження їх у більшій мірі, ніж це встановлено Пактом.

Згідно з ч.3 ст.12 права за Пактом не можуть бути об'єктом ніяких обмежень, крім тих, які передбачено законом, які є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших і є сумісними з іншими правами, визначеними в цьому Пакті [4].

Щодо Загальної декларації прав людини, то статтями 29 та 30 встановлено загальні принципи обмеження прав: 1) кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з певною метою (забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві); 2) здійснення певної діяльності чи вчинення дії не мають бути спрямовані на знищення прав і свобод, закріплених у Декларації [2].

Частиною другою статті 8 Конвенції передбачено, що органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [3].

Отож, можемо зробити висновок, що Декларацією та Пактом зазначено більш загальні умови та межі втручання. Зокрема, Пакт в питаннях правообмеження не дублює Декларацію, а навпаки доповнює її положення. По-перше, приводом до обмеження права є наявність оголошеної небезпеки для життя нації. По-друге, відступ від зобов'язань дозволяється лише в певних межах. По-третє, такий відступ не має містити в собі дискримінаційний характер.

Щодо Конвенції, то, як бачимо, стаття 8 встановлює додатковий перелік приводів обмеження. Проте варто зазначити, що Конвенція захищає право на повагу до приватного та сімейного життя від втручання держави, в той час, коли Пактом захищається це право від будь-якого втручання і зову ж таки, ще одне цікаве спостереження: Пактом встановлено лише про заборону свавільного втручання у приватне та сімейне життя, тоді як Конвенція зазначає право на повагу до зазначених прав, тим самим компенсуючи даний недолік.

Рішення ЄСПЛ формують доволі усталену практику щодо меж втручання держави у приватне та сімейне життя особи, проте, тим не менш, продовжує доповнюватися.

Так, в одному із рішень ЄСПЛ визнав непропорційним втручання держави у право на ім'я.

Зокрема, у рішенні від 16 серпня 2013 р. у справі «Гарнага проти України» ЄСПЛ визнав, що положення Цивільного кодексу України щодо зміни імені, прізвища та по батькові не виправдано обмежують особу у зміні по батькові. [6]

Суд встановив, що у порівнянні з «майже повною свободою» зміни імені або прізвища в Україні, обмеження на зміну по батькові не видаються належним чином та достатньою мірою вмотивованими національним законодавством. У цій справі суд також зазначив, що хоча зобов'язання щодо зміни імені особи може вважатися втручанням у приватне життя такої особи, відмову в наданні особі дозволу взяти нове ім'я не можна автоматично вважати таким втручанням.

Визначаючи зміст права на ім'я, ЄСПЛ зазначив, що хоча мета статті 8 Конвенції головним чином стосується захисту особи від свавільного втручання державних органів, вона не лише зобов'язує державу утриматися від такого втручання, але й покладає на неї позитивні зобов'язання, властиві дієвій повазі до приватного та сімейного життя.

У справі «Пантелеєнко проти України» Суд відзначає, що як зберігання державними органами інформації про особисте життя людини, так і її використання є втручанням в право на повагу до приватного життя, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції [5].

У цій справі національний суд надіслав запит і отримав з психіатричної лікарні конфіденційну інформацію про психічний стан і відповідне медичне лікування заявника. Цю інформацію було згодом повідомлено суддею сторонам та іншим особам, присутнім у залі суду під час відкритого судового засідання.

Суд вважає, що подібні подробиці, безперечно, є інформацією, що належить до «приватного життя» заявника, і що захід, який розглядається, призвів до розширення кола осіб, ознайомлених з цими подробицями. Таким чином, заходи, вжиті судом, є втручанням у права заявника, гарантовані йому статтею 8 Конвенції.

Можна зробити висновок, що законодавство України потребує вдосконалення саме у чіткій системі зменшення взагалі ризику втручання права на приватне життя. Необхідно вживати належних заходів забезпечення конфіденційності та захисту приватного життя, зокрема розробити та впровадити процедури для забезпечення конфіденційності та захисту приватного життя під час судових процесів та інших дій державних органів, а також забезпечити належний рівень відповідальності за порушення прав на захист приватного життя та конфіденційності, включаючи встановлення належних механізмів звернення за допомогою та компенсації.

Висновки. Дослідивши закріплення меж втручання держави у здійснення прав у сфері особистого та сімейного життя, варто підсумувати, що Конституцією України встановлено більш узагальнені межі, ніж міжнародними актами. Власне наразі КСУ використовує лише критерії, щоб встановити, чи таке обмеження права законом є конституційним, чи ні, а саме: верховенство права, правовизначеність та баланс інтересів.

З приводу закріплення меж втручання за чинними міжнародними договорами України, то Пакт та Декларація встановлюють загальні умови та межі втручання у права людини. При чому Пакт доповнює положення Декларації щодо правообмежень. Одночасно, права можуть бути обмежені лише у разі наявності загрози для національної безпеки, такий відступ від зобов'язань дозволяється лише в певних межах та не повинен містити в собі дискримінаційний характер. Щодо Конвенції, то як можна побачити, що стаття 8 встановлює додатковий перелік приводів обмеження права на приватне життя.

Рішення Європейського суду з прав людини передбачає стандарти захисту приватного та сімейного життя, а також встановлюють межі втручання держави в цій сфері. Ці стандарти формують добро усталену практику, яка охоплює широкий спектр питань.

Проте, рішення ЄСПЛ продовжують доповнюватись, оскільки поточна правова ситуація змінюється, включаючи розвиток нових технологій та зміну соціальних та культурних умов. Тому такі зміни вимагають від Суду постійного перегляду та адаптації своєї практики до нових обставин.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № № 30 : станом на 3 верес. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

2. Загальна декларація прав людини : Декларація від 10.12.1948 р. № 995_015,. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.04.2023).

3. Європейська конвенція з прав людини : Конвенція від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.04.2023).

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт від 16.12.1966 р. № 995_043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 10.04.2023).

5. Рішення Європейського суду з прав людини від 06.06.2006 р. у справі Пантелеєнко проти України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_274#Text (дата звернення: 10.04.2023).

6. Рішення Європейського суду з прав людини від 16.05.2013 р. у справі Гарнага проти України. URL: http://nsj.gov.ua/files/1562070664Інформаційний%20збірник%20витягів_по_статті_8_Конвенції_сайт.pdf (дата звернення: 10.04.2023).

7. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) у справі за конституційними скаргами Байшева Павла Вікторовича, Бурлакової Ольги Олександрівни, Даць Ірини Вільямівни, Дедковського Вячеслава Вікторовича, Желізняка Михайла Васильовича, Кожухарової Людмили Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 2, 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» від 28 січня 2016 року № 955-VIII зі змінами від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019

Іван Кучер,

*студент 3-го курсу ННІ права ім. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Через збройну агресію росії проти України правові гарантії захищеності прав людини опинилися під загрозою. Через вторгнення російських військ на нашу територію було запроваджено воєнний стан. Таке сьогодення поставило під загрозу базові людські права, в тому числі і право на життя. Це обмеження призвело до певного звуження змісту та обсягу прав і свобод людини, а також чинників, що унеможливають або ускладнюють їх реалізацію. Правила, які формувалися і діяли десятиліттями припиняють існувати. Міжнародний правовий порядок виявився безсилим перед такими викликами і сьогодні ми є свідками створення нових напрямів у міжнародній політиці та сучасних шляхів виходу з критичногостану.

Громадянські права і свободи, є невід'ємним елементом свободи людини і забезпечують особі не тільки життєво важливі умови існування, а й надають фактичну можливість вільно розпоряджатися собою, гарантувати невторчання у сферу її індивідуальної життєдіяльності [5,с.121]. Саме тому, ці права поширюються не тільки на громадян України, а й на тих людей, які на законних підставах перебувають на її території. Так, Конституція України визначила якісно новий, сучасний статус людини і громадянина в Україні, запровадивши деякі новели та врахувавши міжнародні та європейські стандарти прав людини. Тим самим група громадянських прав і свобод зайняла належне місце в системі прав людини.

Отож, ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» декларує, що воєнний стан як особливий правовий режим, який вводиться в країні або окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, крім надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, ще передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Відповідно до законодавства України деякі права громадян можуть бути обмежені у період дії воєнного стану, але тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану. Законом України «Про правовий режим воєнного стану» визначений вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються із зазначенням строку дії цих обмежень, зокрема:

– запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України. За працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада) [2]. Порядок залучення населення для оборонних робіт визначається постановою Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно-корисних робіт в умовах воєнного стану»;

– примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб

держави та видавати про це відповідні документи встановленого зразка;

- запроваджувати комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світломаскування;

- встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, а також рух транспортних засобів;

- перевіряти документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України;

- забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів;

- порушувати питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення;

- встановлювати заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан;

- забороняти громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Службі безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки України, змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара чи керівника відповідного органу тощо [2].

Проведені заходи, з урахуванням міжнародно-правових норм, не повинні спричинити яку-небудь дискримінацію окремих осіб чи груп населення винятково за ознакою статі,

раси, національності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками.

Так, у разі дії воєнного стану це не може бути підставою для застосування тортур, жорстокої чи принижуючої людську гідність поведінки або розправи, для будь-яких обмежень права на життя, свободу думки, совісті, релігії в розумінні цих прав і свобод, прийнятому в Міжнародному пакті про громадянські й політичні права й у законах України.

У процесі трудової діяльності осіб, щодо яких запроваджена трудова повинність, забезпечується дотримання таких стандартів, як: мінімальна заробітна плата; мінімальний термін відпустки; мінімальний час відпочинку між змінами; максимальний робочий час; врахування стану здоров'я особи тощо. Особи, винні у порушенні вимог або невиконанні заходів правового режиму воєнного стану, притягаються до відповідальності згідно з законом.

Отже, у Конституції України закріплено стандарти правової держави у випадку надзвичайної ситуації. Це означає, що обмеження прав людини і громадянина в державі є тимчасовим явищем та мінімально необхідним за характером. Також зберігається певний перелік прав, які не можуть порушуватися у будь-якому випадку, навіть у період дії воєнного стану. Адже без їх забезпечення і гарантування неможливим є існування людини і держави у правовому демократичному полі.

Згідно із законодавством України громадяни під час воєнного стану мають право на захист своїх прав та свобод. Вони мають право звернутися до суду з питань порушення їх прав та свобод, а також до органів державної влади та місцевого самоврядування з питань захисту своїх прав та інтересів. Також громадяни мають право на збереження своєї майнової та особистої безпеки, забезпечення життєвих потреб, доступ до медичної допомоги, освіти та інших соціальних послуг. Для забезпечення цих прав під час воєнного стану можуть

бути встановлені певні обмеження, проте вони повинні бути обґрунтовані.

Запровадження воєнного стану на території України покладає на державу великий масив питань, щодо удосконалення Національної стратегії у сфері прав людини, задля вирішення яких необхідні дієві механізми реалізації цих прав населенням держави. При прийнятті рішень держава повинна дотримуватись принципу верховенства права, як пріоритетного принципу демократичної держави, а також правового балансу при обмеженні конституційних справ і свобод людини, задля унеможливлення звуження прав та законних інтересів громадян.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. К.: Преса України, 1997. 80 с.
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 27 січня 2022 р. № 2024-IX XII (із змінами) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради*. К., 2022.
3. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
4. Постанова Кабінету міністрів України «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» від 8 липня 2020 р. № 573 / Кабінет Міністрів. К., 2020.
5. Горова О. Б. Основні види прав і свобод в Конституції України і роль ОВС у їх забезпеченні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 1999. № 1. С. 20–28.
6. Шумак І. Поняття громадянських прав і свобод людини в Україні. *Право України*. 1999. № 10. С. 14–16.

Олександр Ратинський,

*студент 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Інститут президентства є важливим елементом політичної системи кожної країни. Президент виступає як символ державності та гарант конституційних прав та свобод громадян, а також здійснює владні повноваження в межах своїх компетенцій.

У порівняльно-правовому аспекті інститут президентства можна розглядати як національне явище, враховуючи особливості політичних традицій та конституційних норм кожної країни, або як глобальне явище, порівнюючи роль та функції президентів у різних державах світу.

Метою доповіді є проаналізувати роль та функції інституту президентства в Україні та порівняти їх із зарубіжними країнами у порівняльно-правовому аспекті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інститут президентства є ключовим інститутом держави, який відповідає за здійснення влади глави держави. Його суть полягає у тому, що президент є символом нації, гарантом конституції та прав людини і громадянина, а також головним органом виконавчої влади в країні.

В Україні, згідно з Конституцією, президент є головою держави та має значні повноваження у галузі зовнішньої та внутрішньої політики, а також владу над армією [1].

У зарубіжних країнах, як правило, інститут президентства включає в себе схожі повноваження, але може мати свої

особливості залежно від конституційної моделі та історичних умов формування владних структур.

Батьківщиною інституту президентства є Сполучені Штати Америки, адже у США ще наприкінці XVIII століття зародився цей інститут як одна з найважливіших державно-правових інституцій. Доцільніше буде зауважити, що створений Конституцією США інститут був першою спробою запровадити нову форму організації державної влади. Відомі американські теоретики того часу вважали найідеальнішою формою державного управління республіку, де в ролі виконавчої влади виступав уряд, підпорядкований президенту [2,с.6].

Офіційно прийнято вважати, що такий інститут в Україні був заснований після розпаду Радянського Союзу та становлення незалежної України в 1991 році. На нашу думку, генезис інституту розпочався в період козацтва, а розвиток був на початку XX століття. На підтримку нашої теорії виступає четвертий Універсал, яким Центральна Рада проголосила незалежність України та обрала головою (читай: президентом) УНР Михайла Грушевського.

З розвитком державності інститут президентства США довів свою спроможність у політичному механізмі, а згодом інші країни розпочали запозичувати досвід США, зокрема й Україна [3,с.5].

Конституція Франції 1958 р. відокремила президента від виконавчої влади, та зазначила те, що Президент став арбітром між усіма гілками влади. Нова конституція надала президенту широкі повноваження в галузі зовнішньої та внутрішньої політики, військових питань, а також управління державним апаратом. Ці зміни дозволили голові держави активно втручатися у державно-політичне життя, але його роль уподібнювалась ролі арбітру матчу, тобто втручання мало бути лише у виняткових випадках [4].

Історія створення такого інституту в Польщі пов'язана зі створенням незалежної держави в 1918 році. Протягом історії Польщі інститут президентства зазнавав різних

змін. Повернення до демократичного правління розпочалося в 1989 році, адже була прийнята нова конституція, яка відновила цей інститут у Польщі. Однією з особливостей інституту президенства в Польщі є його взаємодія з іншими органами влади. Парламент та уряд є незалежними органами влади, але президент має певну владу над ними [5].

Президентська форма урядування є найбільш розповсюдженою формою державного устрою в світі. У такій формі урядування головним органом виконавчої влади є президент, який обирається громадянами країни на певний термін і має широкі повноваження у сфері внутрішньої та зовнішньої політики.

Згідно з Конституцією України Президент обирається на п'ять років та не більше двох термінів підряд. Президент США обирається народом кожні 4 роки в рамках загальних виборів. Президент Французької Республіки обирається на п'ять років шляхом загального прямого голосування відповідно до статті 6 Конституції Франції. Згідно з Конституцією Польщі, Президент обирається на п'ять років за допомогою загально-го, прямого і таємного голосування громадян країни.

Дослідження президентського впливу на внутрішню та зовнішню політику країн з точки зору інституту президенства є дуже важливим для розуміння ролі та функцій президента як голови держави та виконавчої влади.

Президентська влада в Україні. Одним з найважливіших завдань президента у внутрішній політиці є забезпечення стабільності та безпеки в країні. Також він має право ветовати закони, прийняті парламентом, але цей інструмент використовується досить рідко. Він є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, очолює Раду національної безпеки та оборони України та формує персональний склад. Щодо зовнішньої політики, то президент представляє Україну на міжнародній арені та має великий вплив на зовнішні відносини країни.

Президентська влада в США. Президент США є Головнокомандувачем Збройних Сил США та очолює виконавчу владу, що забезпечує зовнішню та внутрішню політику країни. Він має значний вплив на законодавчу владу через право вето на закони, а також має можливість призначати високопосадових посадовців. Президент має ключову роль у веденні зовнішньої політики США, укладанні міжнародних угод, захисті національних інтересів США на міжнародній арені. Також має великий вплив на військову політику країни та на прийняття військових рішень [6].

Президентська влада у Франції. Президент Франції є головою держави та очолює виконавчу владу, включаючи уряд. Він також має значний вплив на законодавчу владу, але не може ветовати закони. Президент також має право приймати рішення про участь Франції у військових конфліктах та здійснювати зовнішню політику у відповідності з національними інтересами країни.

Президентська влада в Польщі. Президент Польщі є головою держави та має обмежені повноваження в порівнянні з іншими країнами. Він може призначати деяких посадовців, але законодавча та виконавча влада перебуває в руках парламенту та уряду відповідно. Президент може впливати на зовнішню політику країни.

Також варто виокремити загальні проблеми інституту президентства у світі, які можуть виникати під час його функціонування: 1) конституційні обмеження, згідно з якими президент має обмежені повноваження, які визначені конституцією, і не може діяти за межами цих обмежень; 2) баланс влади, тобто інститут президентства повинен утримувати рівновагу між виконавчою, законодавчою та судовою владами; 3) забезпечення стабільності, де інститут президентства має забезпечувати стабільність політичної та економічної ситуації в країні та на міжнародному рівні; 4) використання повноважень, тобто президент повинен використовувати свої повноваження

відповідально та ефективно, з урахуванням інтересів країни та її громадян.

Рішення проблем в реалізації інституту президенства в різних країнах може бути складним і пов'язане зі зміною законів, процедур та практик, що регулюють повноваження президента. На нашу думку, задля вирішення ланих питань потрібно: 1) зміцнення законодавчої гілки влади, тобто розширення повноважень парламенту та розбудова ефективного механізму контролю за діяльністю президента; 2) підвищення рівня політичної культури, яка включає в себе виховання свідомих громадян, які розуміють важливість взаємодії різних гілок влади та дотримання конституційних принципів; 3) забезпечення ефективної системи звітності, забезпечення прозорості діяльності президента та його підлеглих, а також ефективної системи звітності перед громадськістю та парламентом.

Провівши аналіз інституту президенства в Україні та деяких зарубіжних країнах з порівняльно-правового погляду, можна зробити висновок про те, що влада президента має великий вплив на політичне та соціальне життя країни. У кожній країні функції та повноваження президента можуть відрізнятися, але загалом він має значний вплив на розвиток держави.

В Україні, президент має великий вплив на виконавчу та законодавчу владу, а також на зовнішню політику країни. В США, президент є головним командувачем збройних сил, що дає йому великий вплив на зовнішню політику, та має значний вплив на законодавчу владу. У Франції, президент є головою держави та очолює виконавчу владу, а в Польщі, президент має обмежені повноваження в порівнянні з іншими країнами.

Таким чином, інститут президенства є важливою складовою політичної системи країни та має значний вплив на розвиток та стабільність держави. Продовження досліджень з цієї теми може допомогти краще зрозуміти роль президентства в політичному житті країн та сприяти подальшому розвитку демократії.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
  2. Американський президенціалізм: інститут глави держави в США у персоналіях від зародження до сьогодення. Біографічна енциклопедія / О. В. Бабкіна, С. М. Дерев'янка, М. П. Требін та ін.; за наук. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2018. 369 с.
  3. Бойко О.В. Інститут президентства в Україні і США (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис... канд. юрид. наук. К., 2004. 20 с.
  4. Конституція Франції від 4 жовтня 1958 р. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur>
  5. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В. М. Шаповал. К.: Москаленко О. М., 2018. 82 с.
- Основний закон Сполучених Штатів Америки від 17 вересня 1787 р. URL: http://www.pseudology.org/state/Cons_usa.html

Тетяна Яковець,

*студентка групи 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ

Указом Президента України №64/2022 в Україні введено воєнний стан з 24 лютого 2022 року строком на 30 днів у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії на територію України. Воєнний стан був неодноразово продовжений і триває станом на сьогодні.

З уведенням воєнного стану в державі Президентом України на базі існуючих обласних та районних адміністрацій були утворені військові адміністрації. А по мірі звільнення окупованих територій військові адміністрації утворені в окремих населених пунктах Херсонської, Донецької та Луганської областей.

Розглянемо відмінні ознаки цих нових суб'єктів публічного адміністрування від місцевих держаних адміністрації та особливості статусу військових адміністрацій як державних органів.

Військові адміністрації – це тимчасові державні органи, які утворюються на територіях, де введено воєнний стан для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

Правовою основою діяльності військових адміністрацій є: Конституція України, Закон України «Про правовий режим

воєнного стану», Закон України «Про оборону України», Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Закон України «Про критичну інфраструктуру» та інші [1,2,3,4].

Першою відмінною ознакою військових адміністрацій від місцевих державних адміністрацій є саме тимчасовість, і відповідно до ч.8 ст.4 ЗУ «Про воєнний стан» військові адміністрації здійснюють свої повноваження протягом дії воєнного стану та 30 днів після його скасування чи припинення [2].

Рішення про утворення військових адміністрацій приймається Президентом України за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування, тоді як утворення місцевих (районних) адміністрації здійснюється Кабміном після прийняття ВРУ рішення про утворення районів. Військові адміністрації підпорядковуються Генштабу та Кабміну. Тобто, по-суті, другою особливістю військових адміністрацій є те, що вони підпорядковуються Генеральному штабу Збройних Сил України. Це пов'язано саме з суспільною і національною необхідністю, адже проблема стосується національної безпеки [2].

Місцеві державні адміністрації очолює голова, а військової – начальник. Начальника призначає на посаду та звільняє з посади Президент України за пропозицією Генштабу або відповідної обласної державної адміністрації. Також начальником військової адміністрації може бути призначений відповідний сільський, селищний, міський голова, однак може бути призначена і інша особа. Приміром, Президент України В. Зеленський призначив М.Жернова головою військової адміністрації Києва, але В.Кличко залишається мером столиці [2,5].

Наступною особливістю статусу військових адміністрацій є обсяг їхніх повноважень, адже вони можуть тимчасово обмежувати конституційні права та свободи як фізичних, так і юридичних осіб. Приміром, може бути встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан; заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів; заборона торгівлі зброєю, сильнодіючими

хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі [2].

Ще одна відмінність полягає в актах, які видають очільники адміністрації. Начальник військової адміністрації видає накази та розпорядження у межах своїх повноважень, тоді як голова місцевої державної адміністрації в межах своїх повноважень видає розпорядження, а керівники структурних підрозділів – накази.

Начальник військової адміністрації має достатній обсяг повноважень, які полягають у організації роботи відповідної військової адміністрації та здійсненні керівництва її діяльністю. Також начальник несе персональну відповідальність за виконання військовою адміністрацією покладених на неї повноважень; призначає на посади та звільняє з посад посадових і службових осіб, інших працівників відповідної військової адміністрації. Загалом, начальник забезпечує додержання Конституції і законів України, виконання актів Президента України та відповідних органів виконавчої влади.

Голова місцевої адміністрації також виконує кадрову функцію, яка полягає у призначенні на посади та звільнення з посад керівників апаратів місцевих державних адміністрацій та своїх заступників, керівників структурних підрозділів.

Голови місцевих державних адміністрацій укладають та розривають контракти з керівниками підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління відповідної місцевої державної адміністрації, а начальники військових адміністрацій укладають від імені територіальної громади, відповідної військової адміністрації договори згідно із законодавством [5].

Обидва суб'єкти здійснюють ще й представницьку функцію – представляють відповідні адміністрації у відносинах з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування.

Відмінним є те, що голова місцевої державної адміністрації затверджує положення про апарат місцевої державної

адміністрації та положення про її структурні підрозділи, тоді як немає необхідності мати такі повноваження начальнику військової адміністрації.

Посади державних службовців у військових адміністраціях можуть заміщатися:

- військовослужбовцями військових формувань, утворених відповідно до законів України,
- особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту, які відряджаються до них у встановленому законодавством порядку для виконання завдань в інтересах оборони держави та її безпеки із залишенням на військовій службі, службі в правоохоронних органах, органах та підрозділах цивільного захисту без включення зі списків особового складу.

У той час як процедура заміщення посад в місцевій державній адміністрації передбачає в більшості конкурсний відбір, військова не передбачає заміщення на посаду когось із вищезазначеного переліку.

Щодо бюджету, то зазвичай фінансування діяльності військових адміністрацій здійснюється за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету. Для виконання інших функцій може проводитися фінансування за рахунок коштів Державного бюджету України. Розпорядником бюджетних коштів є начальник військової адміністрації. Голова місцевої державної адміністрації в межах затверджених бюджетів виступають розпорядниками коштів, використовуючи їх лише за цільовим призначенням.

Аналізуючи законодавство, можна зробити висновок, що під час запровадження воєнного стану повноваження сільської, селищної, міської, районної в місті, районної, обласної ради за наявності підстав, передбачених ЗУ «Про правовий статус воєнного стану», можуть достроково припинятися з дня набрання чинності актом Президента України про утворення відповідної військово-цивільної, військової адміністрації. Тоді як у мирний час органи місцевого самоврядування

завжди функціонують у взаємодії з місцевими адміністраціями, за умови, що вони здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства і відсутні інші причини для дострокового припинення повноважень.

З вищевикладеного, можна підсумувати що особливості статусу військових адміністрацій полягають в таких аспектах:

- термін здійснення повноважень,
- підстава створення,
- підпорядкування,
- обсяг повноважень,
- видання актів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, від 01.01.2020, підстава – 27-IX
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», від 31.03.2023, підстава – 2849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

3. ЗУ «Про оборону України», від 15.04.2023, підстава - 3000-IX
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

4. ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 31.03.2023, підстава – 2849-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

5. ЗУ «Про місцеві державні адміністрації» від 01.01.2023, підстава – 2834-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>

Діана Вів'юрко,

*студентка 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

РІШЕННЯ ЄСПЛ В СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Актуальність проблематики. Утвердження, захист прав і свобод людини та громадянина – головний обов'язок нашої держави, який зазначений у Конституції України. Насамперед в Основному Законі міститься положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю. Тому такий припис потребує формування дієвого способу захисту прав людини. До того ж права людини в сучасній державі, не можуть функціонувати без належним чином урегульованої та дієвої системи їхнього захисту.

Найважливішим чинником, який дійсно забезпечує захист прав і свобод людини, разом з їх визнанням, дотриманням і повагою, є гарантування, що здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій, які надають всім елементам правового статусу та забезпечують безперешкодне здійснення прав і свобод, захищають їх від протиправних посягань та незаконних порушень. В сьогоденних реаліях важко уявити охорону, захист прав і свобод людини та громадянина саме без міжнародно-правових гарантій, які є різновидом юридичних гарантій і становлять систему загальновизнаних принципів та норм, що містяться в різних деклараціях, конвенціях, міжнародних договорах, та завдяки яким забезпечується дотримання прав і свобод людини та соціальних спільнот (народ, нація), а також здійснюється функціонування міжнародних

установ і організацій, що наділені певними повноваженнями. Одним із найважливіших проблем сучасного суспільства є питання взаємовідносин між державою та її громадянами, яке можна вирішити за допомогою формування дієвих національних та міжнародних інструментів, які дадуть змогу ефективно захищати права і свободи людини. До того ж забезпечення прав і свобод людини характеризує розвиток більшості країн на шляху політичної демократії, економічного прогресу та співробітництва, є одним із основних завдань процесу реформування українського суспільства, що набуває важливого значення в контексті європейської інтеграції України.

Прагнення українського народу стати повноправним членом світового співтовариства спонукає органи державної влади спрямовувати зусилля на зміщення векторів діяльності влади з метою першочергового забезпечення гармонізації міжнародних стандартів дотримання прав і свобод людини та національних правових норм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейський суд з прав людини (Далі – Суд, ЄСПЛ) відіграє важливу роль у захисті прав людини в Україні, який діє відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (Далі – Конвенція), що набула чинності в Україні у вересні 1997 р. На відносини українців зі своєю державою поширилась юрисдикція Європейського суду з прав людини з 11 вересня 1997 року, коли Україна ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини та основоположних свобод. У зв'язку з таким національним врегулюванням і тим, що Україна є державою-членом Ради Європи, практика Європейського суду з прав людини є однією з основ правозастосування, тому рішення цього Суду застосовуються як джерело права під час вирішення спорів. Точніше можна зазначити, що прецедентна практика Європейського суду з прав людини на сьогодні фактично є елементом національної правової системи, оскільки сама Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод

дає Суду право тлумачити положення Конституції України, а національні судові органи починають дедалі більше посилятися на його судові рішення під час вирішення питань у межах національної судової юрисдикції.

До того ж важливою функцією Європейського суду з прав людини є забезпечувати неухильне дотримання і виконання норм Конвенції державами-учасницями. Суд стає на захист тільки тих прав, що прописані у Конвенції і протоколах до неї. Важливість Конвенції обумовлена тим, що вона дає право громадянину держави, на яку поширилась юрисдикція Європейського суду, звернутися до цього органу, якщо громадянин вважає, що його права було порушено й суд виніс несправедливе рішення. Конституція України надає право громадянам України звернутись із заявою до Європейського суду. У ст. 55 Конституції України зазначено: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

Проте, існує неприємна проблема на сьогодні, а саме те, що в нашій державі наявна велика кількість звернень до Європейського суду з прав людини. Найпоширенішими причинами скарг є порушення права на справедливий судовий розгляд, адекватне та своєчасне виконання судових рішень (ст. 6 Конвенції), незаконне затримання або позбавлення волі (ст. 5 Конвенції), спори про право власності, невиплата заробітної плати, жорстоке поводження (ст. 3 Конвенції) та ін.

Насамперед така небажана ситуація виникла через недоліки, які містяться в нашому законодавстві, яке суддям приходится використовувати при розгляді і вирішення справ. Суд зауважував на недосконалості законодавства України й необхідності дотримання принципу правової визначеності. Прикладом такого є рішення у справі «Єлоєв проти України» чи «Буряга проти України», де було зазначено: «Суд вважає, що відсутність чітко сформульованих положень, які б

визначали, чи можливо належним чином продовжити (якщо так, то за яких умов) застосування на стадії судового слідства запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, обраного на визначений період на стадії досудового слідства, не відповідає критерію «передбачуваності закону» для цілей пункту 1 статті 5 Конвенції. Суд також нагадує, що практика, яка виникла у зв'язку із законодавчою прогалиною і яка зумовлює тримання особи під вартою протягом необмеженого і непередбачуваного строку, за обставин, коли таке тримання не передбачається ні конкретним положенням законодавства, ні будь-яким судовим рішенням, сама по собі суперечить принципу юридичної визначеності, який імплікований Конвенцією і який становить один із основних елементів верховенства права» [7, с. 205; 8, с.133]. На мою думку, ці труднощі можна усунути завдяки активним дій законодавця, а саме вирішити питання щодо суперечностей закону і положень Конвенції.

Важливим питанням також є виконання рішень Європейського суду з прав людини, що передбачається ст. 46 Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Це положення створює специфічні правові зобов'язання для держави-відповідача.

Першим основним обов'язком держави є виплата сум, визначених Європейським судом, як справедливе відшкодування заявникові. Відповідно до ст. 41 Конвенції Європейський суд може зобов'язати державу відшкодувати заявнику матеріальну та моральну шкоду, а також судові витрати. Виплата цих сум є обов'язковою, чітко визначеною у рішенні Суду. Виплата має здійснюватися у кожній справі впродовж трьох місяців із дня набуття цим рішенням статусу остаточного. Характер рішень Європейського суду з прав людини і той факт, що обов'язок держави виконати рішення Суду не ставиться в залежність від волі особи, на користь якої Європейський суд виніс рішення, обумовлюють специфіку виконання таких рішень. Європейський суд з прав людини, на відміну від національних судів, не видає виконавчих листів, і особа не

зобов'язана ні самотійно пред'являти рішення до виконання, ні будь-яким чином стимулювати таке виконання. Держава зобов'язана сама виконати рішення Суду на користь особи, звільнити її від такого обов'язку може лише письмова відмова особи отримати присуджену за рішенням суму.

Однак виплата справедливого відшкодування – не єдиний обов'язок, що випливає з рішення. На виконання рішення Європейського суду, де встановлено одне або кілька порушень Конвенції, державу-відповідача залежно від обставин справи може бути зобов'язано вжити певних заходів: по-перше, заходи індивідуального характеру на користь заявника, аби припинити незаконну ситуацію і відшкодувати її наслідки, по-друге, заходи загального характеру, щоб запобігти подальшим порушенням подібного типу.

На відміну від відшкодування матеріальної шкоди Європейський суд не вказує державі, які спеціальні заходи необхідно вжити щодо відновлення порушених прав заявника та стосовно запобігання подальшим порушенням, позаяк згідно з Конвенцією держави мають право самотійно обирати заходи індивідуального та загального характеру.

Необхідність застосувати заходи індивідуального характеру на національному рівні додатково до відшкодування матеріальної і моральної шкоди розглядається Комітетом міністрів у випадку, коли визнане за державою порушення продовжує мати негативні для заявника наслідки і їх не можна відшкодувати шляхом виплати грошової компенсації.

Доки держава не надасть інформації про виплату суми справедливої сатисфакції, визначеної Європейським судом з прав людини, чи про вжиття заходів, спрямованих на виправлення порушеного права (так звані заходи індивідуального характеру), питання виконання рішення ставиться на порядок денний кожного засідання з питань прав людини Комітету міністрів, якщо Комітет не вирішить інакше.

У випадку, якщо заявник вважає, що винесене на його користь рішення ЄСПЛ не виконується чи не виконується

належним чином (в повному обсязі), йому слід звертатися з відповідною скаргою на це не до ЄСПЛ, а саме до Комітету міністрів Ради Європи, повноваженням якого є здійснення контролю за виконанням рішень ЄСПЛ.

Наприкінці варто зробити висновок, що Конвенція займає важливе місце в українському праві, а тому цей унікальний документ допоможе виправити недоліки, які є в українському законодавстві та удосконалити правову систему України. Також позитивним аспектом є те, що при доцільному використанні Конвенції зменшиться кількість звернень зі скаргами проти нашої держави до Європейського суду з прав людини про порушення в Україні прав, які гарантовані Конвенцією. Виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань є важливою складовою позиціювання нашої держави як надійного учасника міжнародних відносин. А у випадку виконання рішень Європейського суду з прав людини йдеться ще й про становлення України як правової держави, що здатна належним чином захищати права своїх громадян.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
2. Закон України від 23 лютого 2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13). *Право України*. 2010. № 10.
5. Богачова Л. Л. Юридичні гарантії прав і свобод людини та громадянина в європейському та національному праві. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. № 22. С. 56–70.
6. Гаращенко Л. П. Практика Європейського суду з прав людини щодо захисту трудових прав. *Судова апеляція*. 2015. № 2 (39). С. 79–86.

7. Справа «Єлоєв проти України» (Заява N 17283/02): Рішення, Справа від 06.11.2008. / Європейський суд з прав людини. *Офіційний вісник України від 29.05.2009 р. № 37. Стор. 205. Стаття 1274.*

8. Справа «Буряга проти України» (Заява N 27672/03): Рішення, Справа від 15.07.2010/Європейський суд з прав людини. *Офіційний вісник України від 07.03.2013 р. № 16. Стор. 133. Стаття 579.*

Сергій Жилик,

*студент 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

МІСЦЕВІ ВИБОРИ: ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ

Актуальність теми дослідження. Вибори є однією з основних форм безпосередньої демократії, через яку громадяни волевиявленням обирають своїх представників до різних рівнів органів влади, включаючи місцеве самоврядування. Місцевий рівень є найбільш придатним для розвитку демократії, оскільки тут люди знаходяться найближче до вирішення суспільних проблем і мають більше можливостей впливати на локальні політичні процеси. Місцеві вибори надають пересічному громадянину можливість використати своє активне виборче право та спробувати себе в ролі кандидата.

Серед науковців та політиків триває дискусія про організацію та проведення місцевих виборів, зокрема, про вибір оптимальної виборчої системи, розмір виборчих застав для кандидатів, вимоги до кандидатів та суб'єктів їх висування. Новим питанням стало питання виборності старост.

Проблематика. Українські місцеві вибори є засобом формування місцевих представницьких органів самоврядування та владних органів у Автономній Республіці Крим (Верховна Рада АРК, обласні, районні, міські, районні у містах, сільські, селищні ради та голови). Згідно з Конституцією України, вибори до Верховної Ради АРК проводяться останньої неділі жовтня п'ятого року повноважень, а вибори рад та голів наступних рівнів влади – останньої неділі жовтня п'ятого року повноважень відповідних органів влади, які були обрані на попередніх виборах. З 1 січня 2020 року проведення місцевих

виборів в Україні регулюється Виборчим кодексом України. Перші вибори за законодавчими вимогами Виборчого кодексу відбулися 25 жовтня 2020 року.

Місцеві вибори 2020 року продемонстрували велику кількість недоліків та недопрацювань законодавців, про які варто говорити та напрацьовувати ефективні механізми для їх вирішення.

На місцевих виборах в Україні застосовуються різні виборчі системи в залежності від типу виборів та розміру адміністративно-територіальних одиниць. У містах з менше ніж 90 тисяч виборців застосовується мажоритарна система відносної більшості з голосуванням у багатомандатних виборчих округах для виборів депутатів різних рівнів рад та ОТГ [1].

У містах з більше ніж 90 тисяч виборців застосовується пропорційна система з відкритими партійними списками для виборів депутатів різних рівнів рад та ОТГ, а також Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Тільки місцеві організації партій, які отримують більше 5% голосів, будуть мати право на участь у розподілі депутатських мандатів.

Для виборів сільських, селищних, міських голів та старост застосовується мажоритарна система відносної більшості з голосуванням в єдиному одномандатному окрузі. У містах з більше ніж 90 тисяч виборців для виборів міських голів застосовується мажоритарна система абсолютної більшості. Обидві системи вже використовувалися на останніх місцевих виборах в Україні та є добре відомими виборцям [3].

Дискусія про те, яка виборча система є найбільш оптимальною для місцевих виборів, є предметом дискусії серед науковців-правників, політологів, фахівців у сфері державного управління та політиків. Це пояснюється різноманітними причинами, але головним чинником є різне розуміння терміну «оптимальна виборча система» між політичними силами, експертами та виборцями. Більші політичні сили бажають розширити свою владу на місцях, використовуючи свою можливість впливу на суспільно-політичні процеси внаслідок децентралізації [2, с. 69].

Це призвело до запровадження пропорційної системи на законодавчому рівні, яка дозволяє партіям подавати списки кандидатів, а виборцеві обирати політичну силу, що найбільше відповідає його цінностям та поглядам.

Мажоритарна виборча система не є рішенням для проблем місцевих виборів, але дає можливість пересічному громадянину використати своє активне виборче право без законодавчого «примусу» мати стосунок до однієї з політичних сил.

Пропорційна система з закритими списками може загрожувати демократії на місцях, оскільки якість кандидатів не є відомою, а мажоритарна система може породжувати «одиноких» депутатів, які не можуть впливати на важливі рішення в представницькому органі.

Висновки, шляхи вирішення проблеми. Питання вибору оптимальної виборчої системи для місцевих виборів є складним і дискусійним в Україні. Щоб знайти оптимальний варіант, необхідно провести широку дискусію з участю всіх зацікавлених сторін, зокрема науковців-правників, політологів, фахівців з державного управління та політиків.

Одним зі способів розв'язання цієї проблеми є проведення пілотних проектів з різними виборчими системами в окремих регіонах України. Такі проекти можуть допомогти визначити переваги та недоліки кожної системи в різних умовах та обрати оптимальний варіант.

Також важливо розглянути можливість комбінування різних виборчих систем, наприклад, використовувати пропорційну систему для виборів до міської ради та мажоритарну систему для виборів до сільської ради. Це може забезпечити більшу репрезентацію різних груп та регіонів.

Крім того, необхідно розглянути питання забезпечення прозорості та демократичності виборчого процесу. Потрібно забезпечити відкритість та доступність інформації про кандидатів та їхні програми, проводити незалежні моніторинг та оцінку виборів, забезпечувати можливість спільного контролю за процесом з громадськістю.

Список використаних джерел:

1. Виборчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019 року № 396-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
2. Сучасні тенденції розвитку публічного права: матеріали круглого столу (м. Острог, 21 травня 2021 р.) / за ред. проф. І. В. Дробуш. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2021. 162 с.
3. Ільницький М. С. Проблеми виборів депутатів місцевих рад : стаття. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua>cgiirbis_64>Nashp_2017_1_3. – С.1.

Олександр Свирида,

*студент 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ЯК ЄДИНОГО ОРГАНУ ЗАКОНОДАВЧОЇ ВЛАДИ

Насамперед варто зауважити про те, що Верховна Рада України в умовах повномасштабного вторгнення військ РФ на нашу територію 24 лютого 2022 року займає важливе значення у сфері державної діяльності, адже саме цей орган законодавчої влади ухвалює ключові рішення держави.

Однак постійні спроби реформування за ніби європейським зразком системи вищих органів державної влади призвели до того, що традиційні конституційні ідеали розуміння місця і ролі кожного з цих органів (парламента, президента та уряду) були законодавчо спотворені.

Верховна Рада України є провідним органом влади, відіграючи особливу роль у системі української державної влади. Вона є владною організуючою державною структурою, яка має функцію створення нормативно-правової бази для розвитку суспільних відносин.

Верховна Рада являє собою парламент України, котрий здійснює ряд функцій, напрямків діяльності й має для їх реалізації відповідні повноваження, передбачені Конституцією України.

Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює згідно зі ст. 101 Конституції України Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [1].

Функціонування українського парламенту, враховуючи його правову природу, потребує покращення з урахуванням наступних аспектів: якість та результативність роботи, що позитивно впливає на державно-управлінські процеси.

Однак, останні роки характеризуються такими проблемами у діяльності Верховної Ради: низька ефективність у законодавчій сфері, непрофесійність та політична корумпованість народних депутатів, перешкоди у вирішенні політичних, економічних, військових і соціальних проблем та інші негативні аспекти [2, с.44].

Росія порушує суверенітет, територіальну цілісність та політичну незалежність України, спрямовуючи свою збройну силу проти українського конституційного ладу. Україна, як конституційна демократія, підтримує принцип верховенства права. Росія, нехтуючи правилами, інститутами та процедурами, визначеними Конституцією України, використовує збройну силу для незаконної зміни української території. Крім того, вона планує змінювати українську зовнішню політику за допомогою збройного примусу.

Захист України означає захист конституційної демократії та верховенства права. Однак сам захист повинен здійснюватися в межах конституційної демократії та верховенства права. Військовий опір від самооборони України необхідний, але розгортання ЗСУ та інших військових формувань має здійснюватися згідно з конституційними процедурами [3].

Верховна Рада є центральною установою українського конституційного ладу. Україна має напівпрезидентську форму правління, в якій президент, обраний народом, співпрацює з прем'єр-міністром, який користується підтримкою Верховної Ради. Згідно зі ст. 75 Конституції України, Верховна Рада є єдиним законодавчим органом в Україні (див. також статтю 85) [3]. Вона продовжує свою роботу навіть під час збройного конфлікту. Проте, вона має декілька проблемних питань щодо свого функціонування в складних умовах сьогодення.

По-перше, Регламент Верховної Ради не передбачає особливих або прискорених процедур законодавчого процесу під час воєнного стану, включаючи питання національної безпеки. Натомість існує єдиний законодавчий процес, який застосовується як у мирний, так і у воєнний час, включаючи всі аспекти воєнного законодавства. Проте, ці труднощі, пов'язані з надзвичайним тиском війни у процесі прийняття рішень, повинні бути негайно вирішені, щоб забезпечити постійне дотримання верховенства права.

По-друге, Регламент не передбачає спеціальних механізмів для засідань. Зустрічі відбуваються в різних інституційних формах і функціях. Як законодавчий орган Верховна Рада та її парламентські комітети проводять пленарні засідання. У дебатах щодо війни беруть участь депутати як більшості, так і опозиції. Верховна Рада також виконує важливу функцію нагляду та контролю через тимчасові спеціальні та слідчі комісії. Через російське вторгнення наглядова функція стає ще важливішою, оскільки Верховна Рада підтверджує свою відданість конституційній демократії.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна відзначити, що в науці конституційного права України існують різні підходи та бачення щодо класифікації функцій та повноважень Верховної Ради України, які обумовлюються розвитком суспільно-політичної ситуації в державі та іншими факторами.

Гнучкий і адаптований до вимог воєнного часу законодавчий процес дозволить виконавчій владі приймати необхідні законодавчі зміни. У випадку, якщо законодавчий процес є незручним і повільним, виконавча влада, ймовірно, уникає законодавчих ініціатив. Прискорений процес повинен також включати «базову структуру» або «суттєві ознаки» в умовах конституційної демократії.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кравченко В. В. Конституційне право України: навч. посіб. 3-тє вид., виправл. і доповн. Київ: Атіка, 2014 512 с.
3. Український парламент під час війни. 2022. URL: <https://rpr.org.ua/news/ukrainskyy-parlament-pid-chas-viyny/>

Анастасія Очкусь,

*студентка 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНУ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Постановка проблеми. Війна та окупація тягне за собою акти як опору, так і колабораціонізму. Як відомо, на цей час під окупацією залишаються 108 600 кв. км України, серед 44 000 кв. км – це Республіка Крим та ОРДЛО [1].

За інформацією Офісу Генерального прокурора, в Україні відкрито близько 5 тисяч кримінальних проваджень за фактом колабораціонізму.

Враховуючи те, що війна триває дев'ять років, акти колабораціонізму не є новим, але актуальним, багатокомпонентним явищем, що потребує всестороннього аналізу та осмислення, а також вироблення системи запобігання. З одного боку, це різновид державної зради, з іншого – вимушений крок та умова виживання на окупованих територіях.

Запобігання колабораціонізму стає особливо важливим в контексті війни, оскільки така співпраця може призвести до підтримки окупантів та посилення їх контролю над територією. Крім того, колаборанти можуть здійснювати шпигунство та інші протиправні дії, що загрожують безпеці держави та нації.

Враховуючи вищенаведене, запобігання колабораціонізму є важливою умовою для захисту національної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Колабораціонізм часто асоціюється з військовою окупацією під час Другої світової війни 1939-1945 роки, оскільки саме в цей період він став поширеним у країнах, окупованих нацистською

Німеччиною. Зокрема, це стосується країн Західної, Північної та Східної Європи. Зрештою, колабораціонізм існує, скільки існувало людство і війни.

У сьогоднішньому розумінні концепція колабораціонізму була введена під час Другої світової війни маршалом Філіпом Петеном, який після зустрічі з Гітлером у жовтні 1940 року оголосив, що решта Франції буде «співпрацювати» з переможною Німеччиною. Згодом це поняття стало застосовуватися й до інших аспектів взаємовідносин між окупаційними військами, окупованою територією та населенням, насамперед тих аспектів, які називають «допомога ворогу», «підтримка окупаційних військ», «національне безчестя», або навіть «зрада» чи «державна зрада».

Дослідники пропонували різноманітні варіанти диференціації поняття «колабораціонізм». Так, український історик О. Потильчак запропонував використовувати термін у двох значеннях як «вимушений» та «добровільний» колабораціонізм. Схожу аналогію запропонував Я. Грицак, який запропонував вирізнити це явище як вимушений, добровільний та ідеологічний колабораціонізм. На думку О. Ю. Іларіонова, колабораціонізм слід визначати як усвідомлене, добровільне й умисне співробітництво громадянина України з ворогом (окупантом, країною-агресором тощо), в його інтересах і на шкоду своїй державі (в політичній, інформаційній, економічній та інших сферах) [2, с. 1].

На сьогодні трактування колабораціонізму як усвідомленого, добровільного й умисного співробітництва з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі називають загальноприйнятим з позиції міжнародного права [3, с. 8].

Якбачимо, у сучасному науковому дискурсі уможливлується розуміння подвійної суті колабораціонізму, що проявляється у його загальносоціальній та правовій інтерпретації. Однак двосторонній підхід до розуміння колабораціонізму в реальному житті є рідко вживаним. Суспільство стигматизує вказану категорію осіб з подальшою дискримінацією, вважаючи, що

сама лише перебування та проживання на окупованій території автоматично робить з людини колаборанта-зрадника. Важливою рисою такої співпраці є добровільність та ідеологічна підтримка окупаційного режиму, що відрізняє її від співпраці під примусом окупаційної влади.

Заходи запобігання повинні охоплювати системи заходів правового, правоохоронного, економічного, організаційного, політичного, ідеологічного та інформаційного характеру, які лише при єдності і у взаємодії здатні забезпечити повну і безпрецедентну боротьбу із колабораційною злочинністю.

Колабораціонізм варто тлумачити як: а) злочинне посягання на охоронювані державою інтереси, що прямо передбачає протиправний умисел заподіяння шкоди національним інтересам, та б) як елемент стратегії виживання, що не містить ознак злочинної співпраці.

Така диференціація є маркантною для розробки правильної стратегії боротьби з колабораціонізмом, бо, як відомо, у нас досі немає єдиної, чіткої та вивіреної позиції представників органів державної влади стосовно застосовуваних підходів до правової оцінки співпраці громадян України.

Загальними, передовими компонентами для запобігання будь-якій злочинності є: почуття безпеки, соціально-економічна та політична стабільність, стійкість правових механізмів захисту прав людини тощо.

В контексті протидії колабораціонізму, в першу чергу, варто домогтись закінчення війни та деокупації, що є ключовими детермінантами колабораціонізму. Зрештою, превентивність можлива на початкових стадіях протиправного імпульсу, в подальшому мова йтиме лише про наслідки та покарання.

Серед заходів запобігання колаборації виділяють:

1) Пріоритетним, на думку дослідників, є проведення виховної, роз'яснювальної роботи громадянам, котрі проживають поруч або на лінії розмежування, а також із населенням звільнених від окупації територій. Окрім того, роз'яснювальна робота повинна активно проводитися з громадянами, які

перетинають кордон між тимчасово окупованими територіями та територією, підконтрольною Україні [4. с. 5].

Вважаю, що такий підхід є важливим як і з позицій інформаційної розвідки про правила добросовісного поведіння на окупованих територіях, так і громадянам, що проживають на мирних територіях держави в контексті запобігання можливим злочинним імпульсам.

2) Для гарантування реалізації вказаного заходу варто забезпечити органам державної влади, місцевого самоврядування та військовим адміністраціям якісне та ефективне використання технічних, технологічних та інших засобів, для ефективної комунікації між громадянами.

3) Також для реалізації перших двох необхідно подбати про зміцнення інформаційної безпеки, встановлення ефективних бар'єрів поширення ворожої пропаганди.

4) Важливим також є надання об'єктивних відомостей про стан і тенденції війни.

Як свого часу вказувала Ганна Арендт, "ідеальним суб'єктом тоталітарного режиму є не переконаний комуніст та нацист, а люди, для яких більше не існує відмінностей між фактом і вигадкою, правдою та брехнею".

5) Не менш важливим для запобігання колабораційній злочинності є забезпечення фінансової підтримки громадянам України, які перебувають на тимчасово окупованих територіях.

Люди повинні отримувати необхідні їм соціальні та інші виплати: цим ми можемо запобігти недобросовісному підкупу ворогом наших громадян з метою подальшої співпраці.

6) Тим не менш, удосконалення правового регулювання відносин у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки є деміургом запобігання колабораційній злочинності.

Отже, запобігання колабораціонізму в Україні в умовах війни потребує одночасного залучення різноманітних інструментів політико-правового, правоохоронного,

соціально-економічного та інформаційного характеру, які лише при єдності і у взаємодії здатні забезпечити повну і безпрецедентну боротьбу з колабораційною злочинністю.

Список використаних джерел:

1. Україна звільнила 40% окупованих після 24 лютого територій. Контрнаступ ЗСУ в цифрах: Forbes (<https://forbes.ua/war-in-ukraine/ukraina-zvilnila-40-okupovanih-pislya-24-lyutogo-teritoriy-kontrnastup-zsu-v-tsifrakh-14112022-9743>);
2. Gordon, Bertram M. The Morphology of the Collaborator: The French Case. *Journal of European Studies*. 1993. № 23. P. 1–25.
3. Ілларіонов О. Ю. Суспільний запит на заборону колабораціонізму. *Юридичний вісник України*. 2017. № 13 (1133). С. 4.
4. Гафт Б. Г. Красный коллаборационизм: миф или реальность. Коллаборационизм и союзничество на примере Латвии. *Журнал исторических исследований*. 2011. № 4. С.13.
5. Кучменко С. В. Реалізація заходів загальносоціального запобігання щодо осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України та учасників формувань, не передбачених законами України. К., 2015. С. 114.

Наукове видання

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Матеріали круглого столу

м. Острог, 18 травня 2023 р.

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Формат 42х30/4. Ум. друк. арк. 13,02. Зам. № 25–23.
Електронне видання. Гарнітура «Cambria».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.